

METSZETEK

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

CROSS-SECTIONS

SOCIAL SCIENCE JOURNAL

VOL. 10 (2021) No. 2

METSZETEK
Társadalomtudományi folyóirat
Vol. 10 (2021) No. 2

Főszerkesztő:

Dr. Czibere Ibolya

Szerkesztők:

Dr. Balogh László Levente, Dr. Csoba Judit, Dr. Fényes Hajnalka,
Dr. Mohácsi Márta, Dr. Rácz Andrea, Sipos Flórián

Szerkesztőbizottság:

KATZ, Katalin – The Hebrew University of Jerusalem
KOLOZSVÁRI, Orsolya – College of Coastal Georgia
NISTOR, Laura – Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvár
PICCIONE, Vincenzo – Roma Tre University, Italy
URIZ, Maria Jesús – Public University of Navarre, Pamplona
VIRTO, Lucia Martínez – Public University of Navarre, Pamplona
WOODS, Ronald – University of Technology Sydney, Australia

Tanácsadó testület:

BOBKOV, Vyacheslav – Russian Science Academy, Moscow, Russia
FOX, Chris – Manchester Metropolitan University, United Kingdom
GEELHOED, Sandra – University of Applied Sciences Utrecht, Netherlands
HERRMANN, Peter – University of Eastern Finland, Kuopio, Finland; Corvinus University, Budapest, Hungary
HORAKOVA HIRSCHLER, Nicole – University of Ostrava, Czech Republic
JANKY, Béla – Budapest University of Technology, Hungary
KERÜLŐ, Judit – University of Nyíregyháza, Hungary
RAZUMOVA, Tatiana – Moscow State Lomonosov University, Russia
SIK, Endre – Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary; TÁRKI Social Research Institute, Budapest, Hungary
SZABÓ, Márton – University of Miskolc, Hungary
SZÁNTÓ, Zoltán – Corvinus University of Budapest, Hungary
TIMÁR, Judit – Hungarian Academy of Sciences Centre for Economic and Regional Studies Research Center; Eötvös Loránd University, Hungary
WIKTORSKA-ŚWIEĆKA, Aldona – University of Wrocław, Poland

Olvasószerkesztő:

Dr. Szekeres Melinda

Tördelőszerkesztő:

Juhászné Marosi Edit

Webdesign:

Fábián Márton

Szerkesztőségi munkatársak:

Béres Zsuzsa
Dr. Molnár Éva

ISSN 2063-6415

Kiadja: a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Felelős kiadó: Prof. Dr. Keményfi Róbert dékán
Webcím: metszetek.unideb.hu
E-mail: metszetek@arts.unideb.hu

Tartalomjegyzék

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

BALCSÓK ISTVÁN: A távolsági ingázás néhány demográfiai sajátossága	3
KERÜLŐ JUDIT: „Mindenről csak tud, de nem éli át!” – Döntés a heti ingázás mellett iskolai végzettség alapján	20
MOLNÁR ÉVA: „Mi ide születtünk, mi itt nevelkedtünk fel, itt a rokonság, a gyerekek, minden... itt a faluban”. Hetelők egy tiszaháti faluban.....	38
HUSZTI ÉVA: Egy érem két oldala. A hetelő munkát végzők és családjaik kapcsolatrendszere	54
KOLOZSVÁRI ORSOLYA: Külön, de mégis együtt? Közös tér, idő és kapcsolati szolidaritás teremtése a hetelők körében	72
NEMES-ZÁMBÓ GABRIELLA: A gyermekek helye és szerepe a hetelő családokban – szülői döntések, nevelés	88

KÖZELKÉP

CSUTORÁS GÁBOR ÁKOS: „Ratio Generationis” – Szempontok a felelős generációkutatáshoz	104
NAWEL GHALI: A „nőkérdés” tematizálása a politikai pártok diskurzusaiban a forradalom utáni Tunéziában (2011–2014)	127

KUTATÁSTÖRTÉNET

FRIESZ-KOVÁCS KAMILLA: Egy kutatás hét éve. A háromrészes Orion-kutatásról.....	146
--	-----

RECENZÍÓ

A. GERGELY ANDRÁS: Kiszolgáltatottság vagy kényszer, esendőség vagy bukás Egy korszerű hivatalnokszemle sarkpontjai	155
--	-----

OLVASS FELESLEGESET!

SIK ENDRE ÁLLANDÓ ROVATA

SIK ENDRE: Hogyan kutassuk járványunkat?.....	163
Abstracts	166

Contents

BALCSÓK, ISTVÁN: Some demographic characteristics of long-term commuting in Hungary.....	3
KERÜLŐ, JUDIT: „He only knows about everything, but does not experience anything!” – deciding on weekly commuting in terms of educational qualifications.....	20
MOLNÁR, ÉVA: „We were born here, we grew up here, our relatives and our children are here... everything are in our village”. Weekly commuting in a village of Tiszahát	38
HUSZTI, ÉVA: Two sides of one coin. Social network of commuter and their families	54
KOLOZSVÁRI ORSOLYA: Külön, de mégis együtt? Közös tér, idő és kapcsolati szolidaritás teremtése a hetelők körében	72
NEMES-ZÁMBÓ, GABRIELLA: The place and role of children in long commuting families – parental decisions and upbringing.....	88
CSUTORÁS, GÁBOR ÁKOS: „Ratio Generationis” – Aspects for responsible generational research	104
NAWEL GHALI: „Women Question” in the Political Parties’ Discourse in Post-Revolution Tunisia (2011–2014)	127
FRIESZ-KOVÁCS, KAMILLA: Seven years with Orion.....	146

A távolsági ingázás néhány demográfiai sajátossága

BALCSÓK ISTVÁN¹

ABSZTRAKT

A tanulmány az elérhető legfrissebb statisztikai adatokat felhasználva kívánja bemutatni a huzamos ingázásban résztvevő munkavállalók legfontosabb demográfiai jellemzőit, illetve a ki-rajzolódó területi egyenlőtlenségeket. Az ingázás, ezen belül a huzamos ingázás fő motivációja napjainkban is a megfelelőnek ítélt munkahely elérése, mintegy negyedmillió ember ugyanakkor az átlagosnál sokkal nagyobb terheket vállal fel ennek érdekében, és csak hetente vagy ritkábban utazik haza. Többségük kényszerből dönt így, mivel lakóhelyükön nincs munkalehetőség, a családjuknak viszont nagyon fontos az általuk biztosított bevétel. A huzamos ingázók javarészt szezonális munkát végeznek (építőipar, vendéglátás stb.), és fizikai munkakörben dolgoznak. Nem meglepő módon sokkal inkább a férfiak vállalják fel a fokozott fizikai és lelki megterheléssel járó életformát, azonban nem csupán a negyvenes éveikben járó családfelek, hanem a családjuktól még nem függetlenedő huszonéves fiatalok is nagy létszámban képviseltetik magukat. A huzamos ingázás markáns területi egyenlőtlenségekkel jellemezhető, és az érintettek döntően falvakból indulnak útra annak ellenére is, hogy a leghátrányosabb helyzetben lévő térségekben a közfoglalkoztatás magas szintje a munkaerő helyben maradásának irányába hat.

KULCSSZAVAK: huzamos ingázás, területi egyenlőtlenségek, demográfiai jellemzők

ABSTRACT

Some demographic characteristics of long-term commuting in Hungary

The study aims to show the most important demographic characteristics of long-term commuting workers and the emerging territorial disparities using the latest available statistics. The main motivation for commuting, including long commuting, is still to get the job they deem appropriate, but about a quarter of a million people take on much greater burdens than average and only travel home weekly or less frequently in Hungary. Most of them make this decision by force, as there are no job opportunities in their place of residence, but the income they provide is very important for their families. Long-term commuters mostly do seasonal work (construction, catering, etc.) and work in physical jobs. Unsurprisingly, men are more likely to take on the life form with increased physical and psychological strain, but not only the heads of the family in their forties, but also young people in their 20s who are not yet independent of their families are represented in large numbers. Long commuting is characterised by marked territorial inequalities, and those affected mainly start from villages, despite the fact that the high level of

¹ Debreceni Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, balcsok.istvan@arts.unideb.hu

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

public employment in the most disadvantaged areas is affecting the direction of the stay of the workforce.

KEYWORDS: *long-term commuting, territorial inequalities, demographic characteristics*

Bevezetés

Napjainkban a földrajzi mobilitás, illetve kifejezetten a nemzetközi migráció szinte folyamatosan kiemelt figyelmet kap, és ezen belül (a külföldön munkát vállaló honfitársainknak a korábbi évtizedekben elképzelhetetlenül magas létszáma miatt) az országok közötti munkaerő-áramlás is számos diskurzus alapját képezi. Mindez egyáltalán nem meglepő, de arról a szakemberek által régóta hangoztatott tényről sem szabad megfeledkezni, hogy a teljes volument tekintve ez utóbbinak viszonylag csekély szerepe van, sokkal jellemzőbb a munkaerő kisebb földrajzi távolságokat felölelő mozgása (Kovács – Egedy – Szabó 2015, idézi Illés – Kincses 2012).

Az országon belüli ingázás sok szempontból jelentősen átalakult az elmúlt évtizedekben, és a változások természetesen a hosszabb távolságot és/vagy időtartamot felölelő, huzamosnak vagy távolságinak nevezett vállfajt sem kerülték el. A főbb trendekről azonban csak meglehetősen tág időközönként kaphatunk átfogó, az egész országot lefedő részletes adatokat, mivel ezeket (néhány kivételtől eltekintve) a censusok alkalmával gyűjti be a statisztikai hivatal.

A vonatkozó szakirodalom általános szabályszerűségként az egyén által megfelelőnek ítélt munkahely elérését jelöli meg a munkaerő-áramlás fő mozgatórugójának, az viszont különösen érdekes kérdés, hogy kik vállalják annak a minden szempontból legmegterhelőbb formáját. Az alábbiakban rövid történeti áttekintést követően az elérhető legfrissebb statisztikai adatok felhasználásával igyekszünk bemutatni az ingázás, azon belül kiemelten a huzamos ingázás területi sajátosságait, illetve az abban résztvevők legfontosabb demográfiai jellemzőit – végeredményként megrajzolva napjaink „tipikus” távolsági ingázójának profilját.

Az ingázás múltbeli trendjei Magyarországon

A magyar társadalom migrációs hajlandóságát a múltban (és javarészt napjainkban is) jelentősen befolyásolta a saját tulajdonban lévő lakásokhoz, illetve a megszokott élettérhez való ragaszkodás, így annak szintje „meglehetősen alacsony” maradt (Dövényi 2009). A lakó- és munkahelyek egymástól való elkülönülése azonban már a XX. század elejétől azt eredményezte, hogy egyre nagyobb lett az olyan munkavállalók száma és aránya, akik egy vagy több közigazgatási határt átlépve – főként Budapest akkori elővárosaiból – jártak munkába (Beluszky 2004). Az ingázás robbanásszerű emelkedését azonban a vidék iparosítása, az üzemek hirtelen megugró munkaerő-igénye hozta magával.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Az ekkor teret hódító „kétlaki életmód” egyik fontos, a munkaerő földrajzi mobilitását máig meghatározó tényezője volt a humán infrastruktúra, ezen belül a lakhatási feltételek javítását szolgáló beruházások szükségesnél jóval alacsonyabb volumene. A falvakból tehát sokan nem tudtak városba költözni, és a háztáji gazdaságokból származó kiegészítő jövedelmek is hozzájárultak ahhoz, hogy az ezzel járó kényelmetlenségek ellenére is az ingázást válasszák.

A rendszerváltás sok szempontból jelentős változásokat hozott az ingázási szokásokban, ugyanakkor a gazdasági recesszió és a tömeges leépítések ellenére sem csökkent a más településen dolgozó munkavállalók aránya, a 2000-es években pedig számottevő növekedésnek indult. A jelenség mögött meghúzódó számos tényező közül kiemelhetjük a szolgáltató szektor térnyerését, a népesség és a munkahelyek koncentrálódását Budapest és a nagyvárosok agglomerációiban, a szuburbanizációs folyamatokat, a személygépkocsi-állomány dinamikus növekedését, illetve a centrum- és perifériaterületek lakás- és munkaerőpiaci jellemzői között tovább mélyülő szakadékot, ami a fejletlen térségekben a kényszerből vállalt ingázás irányába hat (Hardi 2015).

A helyi munkalehetőségek szűkössége miatt a külső és belső perifériaterületeken tehát fokozott jelentősége van a nem helyben történő munkavállalásnak. A meglévő ingázási kapcsolatok azonban erősen viszonylagosak és instabilak, mivel azok intenzitása a munkaerőpiac dinamikájából következően akár nagyon gyorsan változhat, egy üzem bezárása például teljesen fel is számolhatja őket (Pénzes 2013).

A gazdaságilag kevésbé fejlett, a foglalkoztatási centrumok megközelíthetősége (idő, távolság és költségek) szempontjából kedvezőtlen adottságokkal rendelkező, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok (romák, alacsony iskolázottságúak vagy nem piacképes szaktudással rendelkezők, egészségkárosodottak stb.) magas arányával jellemezhető kistelepüléseken az ingázás relatív felértékelődése tehát egyben nagyobb kiszolgáltatottságot eredményezett. A mezőgazdaságból felszabaduló munkaerő (kollektivizálás, gépesítés, foglalkozási átrétegződés) révén a több évtizedes távlatban is népességekibocsátó periférikus aprófalvak szempontjából azonban korántsem volt (és maradt) mellékes kérdés, hogy a munkavállalók mobilitása megállt-e az ingázásnál, vagy lakóhelyváltással járt együtt.

A nem a lakóhelyükön munkát vállaló foglalkoztatottakra vonatkozó hivatalos információkat a népszámlálások (illetve eseti, célzott KSH adatfelvételek) szolgáltatják, elsőként az 1960. évi során gyűjtötték össze őket. A korábbi évtizedekről megbízható adatok nem állnak rendelkezésre, de amint azt fentebb említettük, a második világháborúig az ingázás becslések alapján mintegy 100-150 ezer főt érintve gyakorlatilag a főváros környékére koncentrálódott (és még ott is meghatározóak voltak az egyes települések mezőgazdasági adottságai, eltartóképessége). Az 1960-as census alapján ugyanakkor már 612 ezer főt (a foglalkoztatottak 12,5%-át) regisztráltak ingázóként – amiben az előzőekben felsorolt okokon kívül igen nagy sze-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

repet játszott a tömegközlekedés, elsősorban a vasúti kapcsolatok jelentős fejlődése (Kovács et al. 2015).

Az 1960-as évek ingázási viszonyairól a népszámlálás mellett egy 1966-ban készült összeírás is ad támpontokat. A census adatai szerint főként a fizikai munkát végző fiatal férfiak vállaltak munkát más településen (főként a nagyobb ipari központokban), és figyelemreméltó, hogy a lakóhelyükről eljárók 90%-a élt községekben. Az évtized közepén készült felmérés azt mutatta, hogy az ingázások zöme a „szűkebb pátriában” zajlott, mindössze 13%-uk lépte át a megyehatárokat. A távolsági ingázás szempontjából kiemelendő sajátosság, hogy a mintegy 900 ezer főre tehető ingázó foglalkoztatott egyötöde csak hetente vagy annál is ritkábban utazott haza (Kovács et al. 2015).

Az ingázók száma 1980-ig folyamatosan növekedett, ekkor a foglalkoztatottak negyede (1,2 millió fő) vállalt így munkát. A tradicionális (faluváros viszonylatban történő, az iparba irányuló) munkaerőmozgás csúcspontján volt a legmagasabb a távolsági ingázók létszáma is. A tudatosan közlekedtetett ingajáratok közül máig emlegetik az elhíresült „fekete vonatokat”, amelyek a Mátészalka–Budapest útvonallal a periférikus aprófalvas térségből a fejlett ipari központba történő nagy távolságú ingázás megtestesítői voltak. Szabolcs-Szatmár-Bereg aprófalvas térségeire egyébként is jellemző volt, hogy akik nem kaptak munkát a helyi térszben vagy a térségi központokban (Fehérgyarmat, Mátészalka stb.), azok az ország nagyvárosaiba – elsősorban Budapestre, Debrecenbe, Miskolcra – jártak el dolgozni, és ennek főként a szakképesítéssel nem rendelkezők körében volt meghatározó szerepe (Rácz 2009).

A távolsági ingázók számának csökkenését azonban már az évtized közepétől prognosztizálni lehetett, mivel jellemzően a legkevésbé iskolázott, a munkaerőpiacon legkönnyebben helyettesíthető, tehát leginkább kiszolgáltatott foglalkoztatottak tartoztak ebbe a csoportba, a szocializmus válságjelenségei őket érintették a leghamarabb. Bár a rendszerváltást követően a munkaerőmozgásban részt vevő foglalkoztatottak aránya gyakorlatilag nem csökkent, a létszámuk azonban egészen 1997-ig igen, és mivel leginkább a távolsági ingázás feltételei alakultak át leginkább ebben az időszakban, így bizonyosra vehetjük, hogy annak volumene radikálisan csökkent (Forray R. 2008). A jelenség természetesen nem tűnt el (hagyományos értelemben sem), de szerepét új formák vették át, mint pl. a nem fix, több telephelyre történő ingázás – építőipar, kereskedelem, ügynökök stb. –, a külföldi munkavállalás vagy a távmunka.

A 2000-es évek elejéről rendelkezésre álló adatok alapján teljesen domináns szerep jutott a helyben foglalkoztatásnak és a rövid távolságra történő napi ingázásnak: 14 megyében az ingázók kétharmada nem lépte át saját megyehatárát, 12-ben és Budapesten pedig 90% fölött alakult az egyáltalán nem, vagy csak a megyén belül ingázó munkavállalók aránya. A munkaerőpiac szerkezeti átalakulását és polarizáltságát jelzi, hogy míg a főváros közel 150 ezer fős, a helyben foglalkoztatottak ötödét kitevő „ingázási nyereséget” könyvelhetett el (ennyivel érkeztek többen, mint ahányan el-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

ingáztak), addig 14 megye kisebb-nagyobb veszteséggel rendelkezett. A szembeötlő különbségek azonban ezeken belül is tetten érhetők voltak: Pest megyéből pl. 110 ezerrel többen ingáztak el (zömmel Budapestre), mint ahányan oda, az elmaradotabb régiókból viszont alig volt ilyen jellegű kiáramlás (Forray R. 2008).

A fentiek alátámasztják a távolsági ingázás számottevő térvesztését, a piacorientáció-váltást követően a multinacionális cégek által preferált régiók túl messze kerültek (a földrajzi távolság és főként a szárnyvonalakon leépülő tömegközlekedés együttes hatásaként), az utazási költségek jelentősen emelkedtek, miközben a modern technológiák, a tudásalapú gazdaság térhódításával a szakképzetlen munkaerő iránti kereslet érezhetően csökkent. Az ingázási, ezen belül a távolsági ingázási lehetőségek drasztikus beszűkülése vagy megszűnése ugyanakkor messzebb mutat az egyének problémáinál, a településhierarchia legalján elhelyezkedő településeken ugyanis könnyen felerősítheti az egyébként is meglévő társadalmi és gazdasági problémákat (Kovács et al. 2015).

Az ingázás és munkába járás néhány sajátossága napjainkban

Az ingázás területi és társadalmi sajátosságairól a legfrissebb információkat a 2011. évi népszámlálás, valamint a KSH 2017. negyedik negyedévében, az aktuális munkaerő-felméréshez csatolt tematikus adatfelvétel szolgáltatja (hasonló készült 2008 első negyedévében is). Az adatok legfőbb tanúsága, hogy a korábbi évtizedekkel összehasonlítva folytatódott a lakó- és munkahelyek elkülönülése, mert a gazdaság fejlődésével egyre összetettebbé váló munkafolyamatok, az urbanizáció és egyéb tényezők is ebbe az irányba hatottak (a távmunka megjelenése ugyanakkor épp ellentétesen, de még kisebb mértékben). Mindezek alapján nem meglepő, hogy 2008-ban az összes foglalkoztatott 94,5%-a közlekedett a munka- és lakóhelye között, zömük számára ez napi szinten igényelt több-kevesebb időráfordítást (KSH 2009).

A lakó- és munkahely szétválása ugyanakkor továbbra sem feltétlenül jelenti azt, hogy az érintetteknek más településen kell munkát vállalnia: mivel a munkahelyek és a népesség egyaránt Budapesten és a nagyvárosokban koncentrálódnak, a foglalkoztatottak 60%-a nem lépett át településhatárt. A fennmaradó egyharmad ingázott (ez az arány megfelel a volt szocialista országok átlagának), és mintegy négyötödük ezt napi rendszerességgel tette. A KSH definíciója alapján napi ingázónak az minősül, aki „nem ugyanazon a településen dolgozik, mint ahol ténylegesen lakik (mint amelyik település lakónépességébe beletartozik). A naponta ingázók a tényleges tartózkodási helyük szerinti település oldaláról más településre eljárók, a munkahely szerinti település oldaláról pedig más településről bejárók.” (KSH Népszámlálás 2001)

A meghatározás második fele az elmúlt évtizedekben egyre nehezebbé vált, mivel a szolgáltató ágazatok térnyerésével egyre magasabb lett a nem egy, hanem több helyszínen dolgozók aránya. Ha a munkavégzés helyszíne a településen belül

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

változik, az nem befolyásolja az ingázási adatokat, az érintettek jelentős része viszont több telephelyre is eljárhat, vagy a szállításban, építőiparban, ügynökként stb. dolgozva távolsági ingázóként járhatja az országot. A 2001. évi cenzust megelőzően nem regisztrálták a változó településen dolgozókat, 2011-ben viszont már 153 ezer fő (a foglalkoztatottak közel 4%-a) jelent meg az összeírásban – vagyis a módszertan változása tehát befolyásolhatta az ingázásra és a távolsági ingázásra vonatkozó adatokat (KSH 2015).

A migráció egyik általános jellemvonása, hogy abban általában felülreprezentáltak a fiatalabb korosztályok, és inkább a férfiak vesznek benne részt, mivel könnyebben viselik a kényelmetlenségeket, és főként családalapításukat megelőzően függetlenebb életformát választhatnak. Mindehhez hozzájárul, hogy jelentős részük már tanulmányai alatt is ingázik, és végzettségük megszerzése után szeretnének a vonzásközpontban maradni. Magyarországon ugyanakkor számolni kell a népesség előregedésével, és ez a folyamat a foglalkoztatottak és az ingázók esetében is nyomot hagy a korösszetételen, egyre inkább a középkorosztályok felé tolódást eredményezve.

Ezzel együtt a 2011-es népszámlálás adatai megerősítik, hogy az ingázási hajlandóság az életkor növekedésével párhuzamosan csökken: miközben a 20-24 évesek körében 40% fölött volt az eljárók aránya, addig 55 éves kor felett ez már az egyharmadot sem érte el. Az ingázók körében ugyan a 20. század második felétől folyamatosan emelkedett a hölgyek aránya, 2011-ben továbbra is jelentősen magasabb arányban vettek benne részt a férfiak (a foglalkoztatott nők 28,7%-a ingázott, az erősebb nem esetében 10 százalékponttal volt magasabb a mutató). A változó településen dolgozókat tekintve még markánsabb a különbség: a férfi ingázók 17,1%-ával szemben a nők mindössze 2,7%-a vállalt ilyen keretek között munkát.

Az iskolai végzettség a teljes népességhez és a foglalkoztatottakhoz hasonlóan a rendszerváltás óta jelentősen emelkedett az ingázók körében is, azonban jellemzően még mindig az alacsonyabb iskolázottságúakra jellemző a települések közötti munkaerőmozgás (kivéve az alapfokú végzettséggel sem rendelkezőket – lásd lentebb). Ez annak ellenére így van, hogy 1990 és 2011 között csaknem megduplázódott az ingázó diplomások aránya, és 28,9%-ra emelkedett. Más kérdés, hogy esetükben ez sokkal inkább választás kérdése lehet – az agglomerációkba költözést követően járnak vissza Budapestre és a nagyvárosokba –, mint az ingázást (helyi munkalehetőség hiányában) a legtöbb esetben kényszerből vállaló alacsonyabb iskolázottságúaknál.

Ez utóbbi megállapítást támasztotta alá a KSH 2008. évi tematikus adatfelvétele is: az akkori 1 millió 273 ezer ingázó többsége kényszerből járt el a lakóhelyéről, főként azért, mert helyben nem talált magának semmilyen munkalehetőséget (53,8% nyilatkozott így). Az ingázók negyede azért vállalta a kényelmetlenségeket és a plusz ráfordításokat, mert végzettségének megfelelő munkakörben kívánt dolgozni, 10% egyértelműen az elérhető magasabb fizetések miatt döntött így, és mindössze négy

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

százalékuk választotta azért ezt az életformát, mert ragaszkodott a lakóhelyéhez (KSH 2009).

A 2017. negyedik negyedévi felmérés adatai ugyanakkor jelentős ártrendeződést mutattak ebben a tekintetben, az utóbbi esztendő munkaeerőhiányt eredményező gazdasági fellendülése visszatükröződött a válaszokban. A saját településükön semmilyen munkalehetőséget nem találók aránya drasztikusan visszaesett (13,9%), az ingázás elsődleges kiváltójává a végzettségnek megfelelő állás hiánya (51,8%) lépett elő. Jelentősen, konkrétan a duplájára növekedett a helyben elérhető bérszínvonalat túl alacsonynak ítéelő, és ezért más településen munkát vállaló válaszadók aránya (20,3%), és még ennél is nagyobb mértékű emelkedés eredményeként már a megkérdezettek egytizede ingázott azért, mert nem kívánt elköltözni a lakóhelyéről.

Korábban már többször említettük, hogy a gazdasági fejlettség mellett a településhálózat szerkezete is komoly hatást gyakorol az ingázásra, a munkahelyek elérhetőségére. Általános szabályszerűség, hogy a községek és nagyközségek által kibocsátott munkaeerőt a városok, még inkább a nagyvárosok fogadják be. A 2011-es adatok alapján továbbra is Budapest vonzása volt a legerősebb (az összes bejáró 19,4%-a dolgozott a fővárosban, ez megegyezett a tíz évvel korábbival), a legnagyobb munkaeerő-nyereséget viszont a megyeszékhelyek könyvelhették el – de korántsem egyforma mértékben. A kisebb városok mérsékelt, míg a községek jelentős (43%-os) munkaeerő-vesztéssel voltak jellemezhetők – természetesen nem mindegyikük, akadnak nyereséget felmutatók is –, és az összes ingázó 51%-a élt falvakban.

A földrajzi elhelyezkedés abból a szempontból is meghatározó lehet, hogy egy adott térségben mennyire sűrű a települési szövet. A helységek egymástól való távolsága a nagyobb kiterjedésű településekkel rendelkező alföldi megyékben ebből is következően alacsonyabb az ingázás intenzitása (Pénzes 2013 idézi Erdősi 1985). A tömegközlekedés szűkre szabott lehetőségei (kevés és nem a munkakezdetéhez és/vagy annak befejezéséhez igazított járatok stb.) révén még tovább növekvő távolságok. Nem egyedi eset Kishódosé: a határ mentén fekvő községből saját járásközpontjába, az autóbusszal 36,5 km-re fekvő Fehérgyarmatra hétköznapiakon is mindössze három járat közlekedik, minimum 70 perces menetidővel (az adatok a menetrendek.hu oldalról származnak).

Bár elvben a helybeni munkalehetőségek szinte teljes hiánya még a finoman szólva nehézkes közlekedési lehetőségek ellenére is az ingázás irányába ható tényező, annak intenzitását viszont az elmaradott térségekben található falvak társadalomszerkezeti sajátosságai tovább csökkentik. A jellemzően alacsonyabb iskolázottság, a társadalom peremére szoruló (főként, de nem kizárólagosan roma) népesség átlagosnál magasabb részaránya az eleve hátrányos munkaeerőpiaci helyzettel párosulva kifejezetten kedvezőtlenül hat az immobilitásra kárhoztatottak arányára.

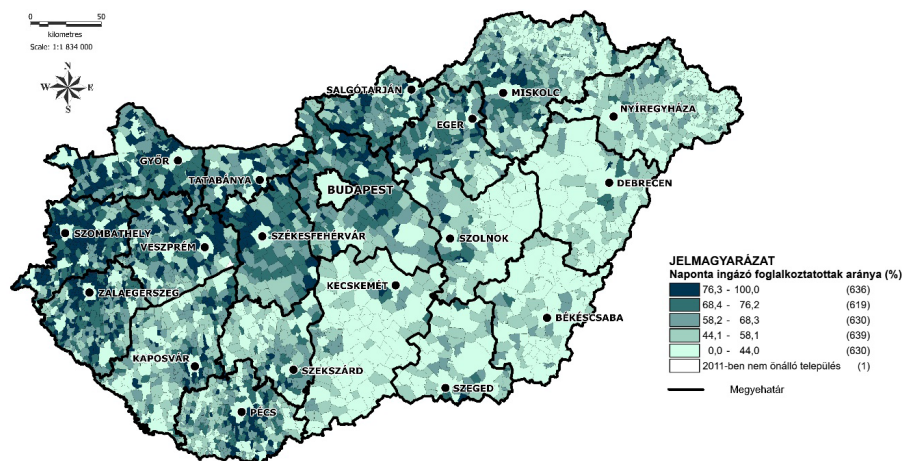
A 2011. évi census adatai azt mutatják, hogy az általános iskola 8 osztályánál kevesebbet befejezők körében igen alacsony a munkaeerőmozgás, alig több mint egyötödük (20,9%) ingázik. Több más tényező mellett ennek az a legfontosabb oka, hogy

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

nagy hányaduk kizsorul az elsődleges munkaerőpiacról, és az alkalmi munkák mellett gyakorlatilag évtizedek óta a másodlagos piac közfoglalkoztatási programjaira (és jobb híján a jelentősen szűkülő szociális ellátásokra) alapozzák a megélhetésüket. A közfoglalkoztatás viszont meghatározottan a lakóhelyhez kötött, nincs szükség ingázásra, és a jellemzően alacsony jövedelemszint miatt az érintettek általában még adódó munkalehetőség esetén sem tudják vagy akarják vállalni a napi utazási költségeket – a számukra általában elérhető bérek sem teszik ezt lehetővé (1. ábra).

A gazdasági, közlekedési, jövedelmi és egyéb feltételek mellett az ingázás tekintében meghatározóak az egyéni döntések. Az emberek mérlegelés alapján csak egy bizonyos időmennyiséget hajlandók áldozni a munkába járásra, és amennyiben az meghaladja a számukra még elfogadható szintet, akkor az ingázás helyett inkább már a munkalehetőséget biztosító településre vagy annak közelébe költözést választják (KSH 2015). Paradox módon a munkába járásra fordított idő Budapesten és a nagyobb városokban az ott lakó helyben foglalkoztatottak számára akár több is lehet, mint egy faluból egy kisvárosba történő ingázás esetén, összességében azonban a napi ingázók hosszabb ideig közlekednek lakó- és munkahelyük között, mint nem ingázó társaik.

1. ábra. A naponta ingázó foglalkoztatottak aránya településenként 2011-ben

Forrás: saját szerkesztés a KSH népszámlálási adatai alapján

Ezt a megállapítást támasztja alá, hogy 2011-ben minden huszadik foglalkoztatott dolgozott a lakóhelyétől legalább 50 km távolságra lévő településen – és a fentebb már emlegetett kényszerre utal, hogy közülük minden második napi rendszerességgel tette meg ezt az utat. Az oda-vissza legalább 100 km távolság leküzdéséhez értelemszerűen sokkal több idő is kell az átlagosnál, és miközben a foglalkoztatottak fele

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

félóránál is kevesebbet közlekedett munkavégzési céllal, addig közel félmillió ember legalább háromszor ennyit, ezen belül 212 ezer fő két óránál is többet volt kénytelen fordítani ugyanerre (a leggyakoribb összességében a 16-60 perces oda-vissza intervallum, 60%-os részarány).

A nem napi rendszerességű ingázás demográfiai jellemzői

A 100 km és a másfél-két órás időráfordítás már olyan nagyságrendet képvisel, ahol az érintettek már kénytelenek elgondolkodni a napi ingázás (főként hosszabb távon történő) fenntarthatóságán. Ha a költözés anyagi vagy egyéb okok miatt nem jöhet szóba, akkor az egyetlen reális lehetőség a távolsági vagy más néven huzamos ingázás, elterjedt közkeletű megnevezéssel a hetelés. Természetesen ez is kényszermegoldás, és mindenféle túlzás nélkül kijelenthetjük, hogy az ingázók kisebb, de sok szempontból leghátrányosabb helyzetű csoportját a múltban, illetve napjainkban egyaránt a huzamos ingázók alkották és alkotják (KSH 2015).

A heti vagy ritkább hazautazás azt jelenti, hogy az érintettek az év nagy részében a családjuktól távol, lakhatás és pihenés szempontjából korántsem ideálisnak nevezhető körülmények között (munkásszálláson vagy egyéb ideiglenes helyen) élnek. A lakhatásuk munkaadói oldalról történő támogatásának mértékéről nincsenek pontos információk, de a népszámlálási adatokból azt lehet tudni, hogy az utazási költségeikhez jóval kisebb mértékben járulnak hozzá, mint a napi ingázókéhoz (60%, illetve 77%).

A fentiek alapján nem meglepő, hogy ilyen, az egyénre és a családra nézve egyaránt jelentős plusz terhekkel járó feltételek mellett az életkor még inkább befolyásolja a foglalkoztatottak vállalkozókedvét. Míg a férfiak körében a napi ingázók aránya egészen 50–54 éves korig viszonylag stabilan 30% körül alakul, addig a huzamos ingázást felvállalók között már nagyjából 40 éves kortól a felére esik vissza a fiatalabb korosztályokra jellemző 10-11%-os részarány.

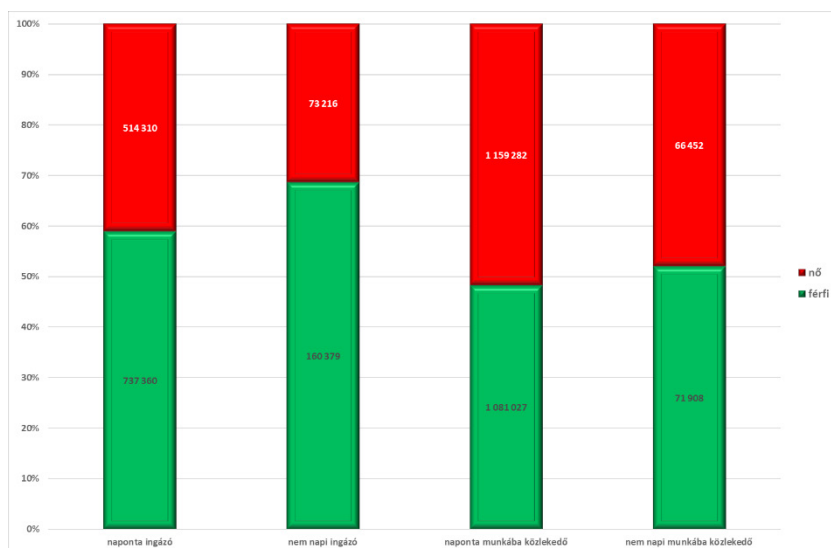
A KSH által 2017. negyedik negyedévében, a munkaerő-felmérés keretében folytatott adatfelvétel alapján a korábbi, 2008-as felméréshez képest az akkori 188 ezer főről a fentiek ellenére 233 és fél ezerre emelkedett a nem napi ingázók száma. A csaknem 25%-os növekedés meghaladta mind az összes ingázó (16,6%), mind pedig a foglalkoztatottak (14%) esetében megfigyelhető ütemet.

A felmérés adatai alapján a huzamos ingázók több mint kétharmada (68,7%) férfi, és ez a részesedés jelentősen – közel tíz százalékponttal – magasabb, mint a naponta ingázók esetében. A különbség a munkába közlekedőkhöz hasonlítva még markánsabb, közöttük ugyanis jóval kiegyenlítettebb a nemek aránya, sőt, az ezt naponta megtevők között a hölgyek aránya kicsivel meg is haladja az urakét. Az adatfelvétel során ingázónak tekintették azt a foglalkoztatottat, aki a lakóhelyéről munkahelyére való eljutáskor településhatárt lép át (nem beleértve azokat, akik a munkavégzés

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

helyére való eljutás során nagyon változó távokat tesznek meg, ők ugyanis nem választották meg a kiegészítő felvétel kérdéseit). Munkába közlekedőként definiálták azokat, akiknek a lakóhelye és a munkahelye azonos településen van, de itt is érvényes az előző kitétel, kiegészülve az otthon dolgozókkal – a budapesti lakóhellyel rendelkező, a főváros közigazgatási határain belül munkába járók természetesen ide értendők. Itt és a továbbiakban ezeket a meghatározásokat tartottuk szem előtt (2. ábra).

2. ábra. A foglalkoztatottak megoszlása a munkába járás módja és nemek szerint, 2017 (fő)
Forrás: saját szerkesztés a KSH 2017. IV. negyedévi adatfelvételének adatai alapján

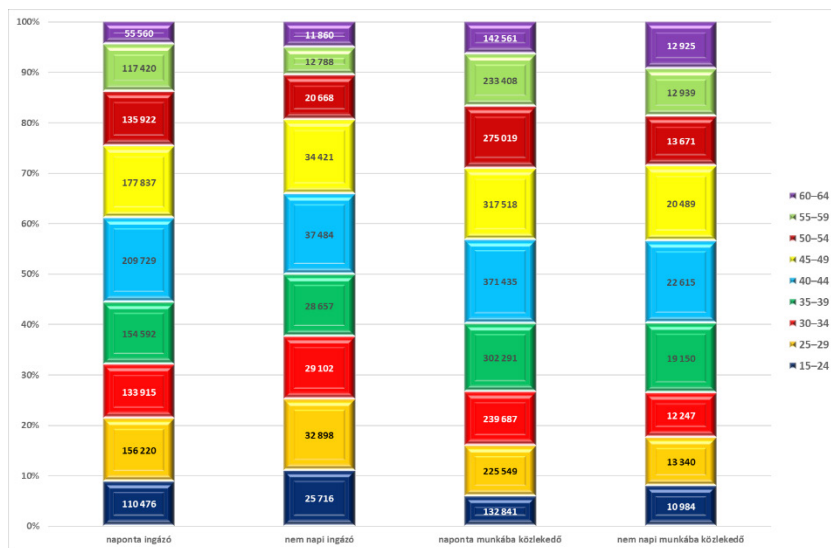
Az ingázás, azon belül a távolsági vagy huzamos ingázás felvállalása, illetve az érintett életkora közötti összefüggésre már kitértünk korábban, és az ott leírtakat a 2017 utolsó negyedévében elvégzett adatfelvétel is megerősíti. A 35-49 éves korosztályokban gyakorlatilag megegyezik a napi és nem napi rendszerességgel ingázó, illetve a településhatáron belül munkába járók részesedése saját kategóriájukon belül, míg az idősebbeknél a helyben történő munkavégzés, a fiatalabbaknál pedig az ingázás felé tolódnak az arányok. A nem napi gyakorisággal ingázók negyede kerül ki a 30 évesnél fiatalabbak közül, miközben az 55 éves és idősebb munkavállalók hozzávetőleg 10%-os részarányt képviselnek (3. ábra).

A legmagasabb iskolai végzettség tekintetében a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők a munkába járás valamennyi formáját tekintve a legalacsonyabb, kiegyensúlyozottan 12-15% között alakuló részesedéssel bírnak az adatfelvételben

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

szereplő foglalkoztatottak között. Az adatok tehát ebben a vonatkozásban is visszaigazolják azt a korábbi megállapítást, hogy az alacsony iskolázottság és a szakképzetlenség negatív irányba befolyásolja az elsődleges piacon történő elhelyezkedés esélyét, ezáltal a mobilitást.

3. ábra. A foglalkoztatottak megoszlása a munkába járás módja és korcsoportok szerint, 2017 (fő)

Forrás: saját szerkesztés a KSH 2017. IV. negyedévi adatfelvételének adatai alapján

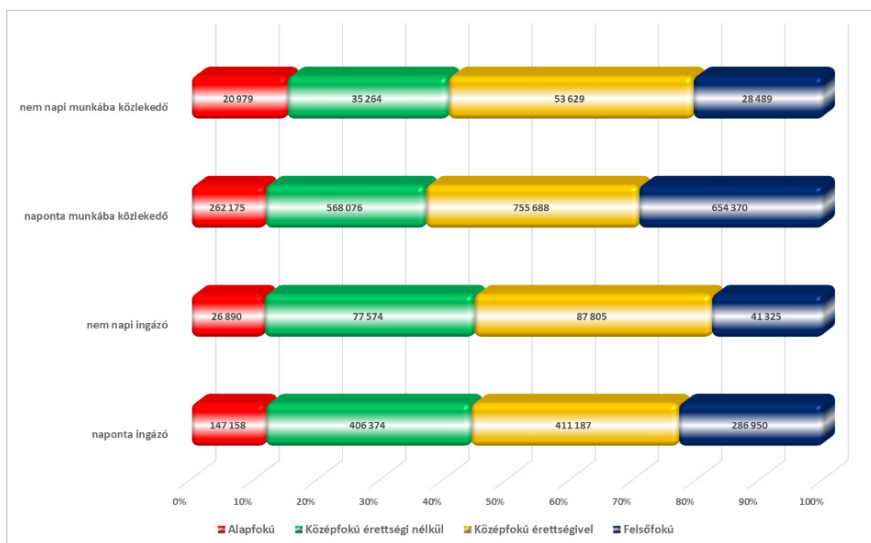
A munkaerőmozgásban leginkább érintett csoportot az érettségizett középfokú végzettségűek alkotják, az ingázók és a helyben munkába járók között egyaránt legalább egyharmados részaránnyal – és a nem napi rendszerességgel ingázók között is ők vannak a legtöbben (37,6%). A napi és nem napi ingázóknak egyaránt további egyharmadát adják a szakiskolát, szakmunkásképzőt végzettek, és ez 7-8 százalékponttal magasabb, mint a helyben munkába járók esetében. A felsőfokú végzettségűek kevésbé mobilak a fenti két csoporthoz képest, és a naponta ingázók között még 23% körüli részesedésük (amit vélhetően az agglomerációkból a központi településre bejárás indokol) a heti vagy ritkább ingázási gyakoriságot tekintve 17,7%-ra csökken (4. ábra).

A magasabb végzettség tehát összességében kisebb kiszolgáltatottságot és könnyebben elérhető munkahelyeket eredményez, amelyek egyben jóval stabilabbak is. A távolabbi munkahelyre kényszerülők esetében ez már korántsem ilyen egyértelmű: a nem naponta ingázók esetében az azt napi rendszerességgel végzőkhöz képest kétszer annyian dolgoznak részmunkaidőben (bár az atipikus foglalkoztatási formák

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

szűkösebb elterjedtsége miatt ez is csak 5,2%-os értéket jelent) – viszont gyaníthatóan sok esetben csak „papíron”. A feltételezést alátámaszthatja, hogy az érintettek mindössze egyötöde dolgozik állami vagy önkormányzati munkaviszonyban, 60%-uk a különféle szolgáltató ágazatokban vállal munkát, és – a többi munkaerőmozgási formához képest kiemelkedő, legalább 10 százalékponttal magasabb értéket felmutatva – zömében (69,2%) fizikai munkakörben.

4. ábra. A foglalkoztatottak megoszlása a munkába járás módja és a legmagasabb iskolai végzettség szerint, 2017 (fő)

Forrás: saját szerkesztés a KSH 2017. IV. negyedévi adatfelvételének adatai alapján

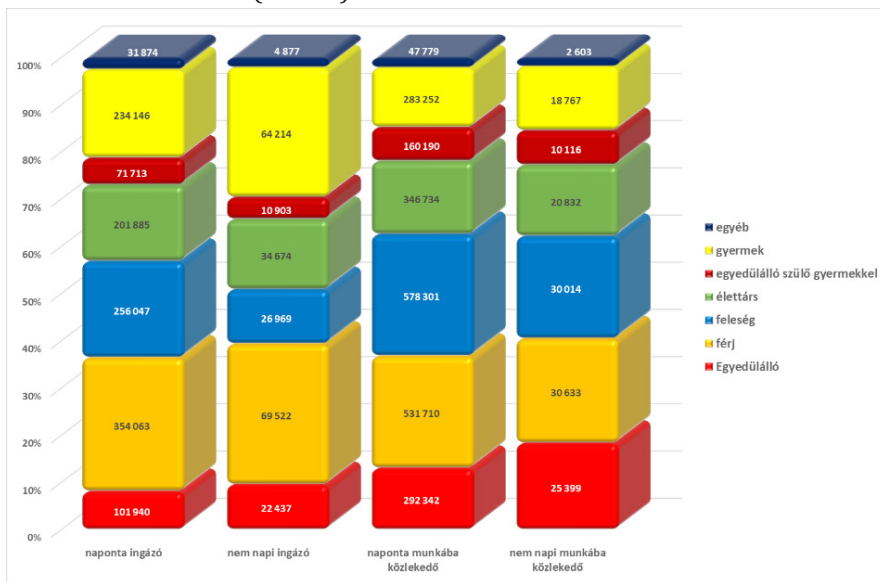
A legtöbben gépkezelő, összeszerelő, járművezető foglalkozásúak, akárcsak a naponta ingázók esetében, azokhoz képest viszont érezhetően magasabb a „kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozású” kategóriába soroltak aránya (18,4%). Az adatokban vélhetően megjelennek az üdülőkörzetek, valamint a főváros szállás- és vendéglátóhelyein szezonálisan dolgozók – és mivel az ilyen jellegű vándorlás az építőiparra is jellemző, nem meglepő módon az ipari, építőipari foglalkozásúak 17,7%-os részaránya ugyancsak jóval magasabb, mint a helyben munkába közlekedők esetében (11,5%). A huzamos ingázók kis létszámú, de nagyon sajátos csoportját képviselik a fegyveres testületeknél dolgozók, az összes nem napi rendszerességgel ingázó foglalkoztatottak 1,2%-át teszik ki – ez az érték hatszorosa a „normál” ingázók, illetve a saját településükön munkába közlekedők esetében megfigyelhetőnek.

Az életkor és a mobilitás, ezen belül az ingázás közötti összefüggésekről fentebb már esett szó, és a betöltött korévek, illetve a családi életciklusok hasonlóan szoros

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

kapcsolatát figyelembe véve nem meglepő, hogy a családi állapot, valamint a családon belül betöltött szerep ugyancsak komolyan számításba veendő tényező. A házasok esetében nincs különbség a naponta ingázók és a helyben munkába közlekedők között, egyaránt a felét adják mindkét csoportnak – a huzamos ingázóknak viszont csak 42,4%-a kerül ki közülük. A helyüket a nőtlenek és hajadonok „veszik át” – ők képviseltetik magukat a legmagasabb arányban (46,6%) a hetente vagy ritkábban hazautazók között, 12 százalékponttal meghaladva a helyben munkába közlekedőkre jellemző értéket.

A családi szerepeket megvizsgálva kiderül, hogy a távolsági ingázók között nem az egyedülállók képviselik legnagyobb létszámban a fiatal korosztályokat, hanem a családban élő gyermekek. Utóbbiak 27,5%-os részaránya megközelíti a családfenntartóként funkcionáló férjekét (29,8%), és jelentősen meghaladja a naponta ingázó vagy helyben munkába közlekedő társaikét (18,7%, illetve 12,6%) is. Mindez arra is utalhat, hogy az elmaradott térségekben élő és/vagy hátrányos helyzetű családok számára fontos, hogy a keresőképes korúvá vált gyermek akár otthonától távol munkát vállalva aktívan járuljon hozzá a közös költségvetéshez, saját későbbi önállósodásának előkészítéséhez (5. ábra).

5. ábra. A foglalkoztatottak megoszlása a munkába járás módja és családi állás szerint, 2017 (fő)

Forrás: saját szerkesztés a KSH 2017. IV. negyedévi adatfelvételének adatai alapján

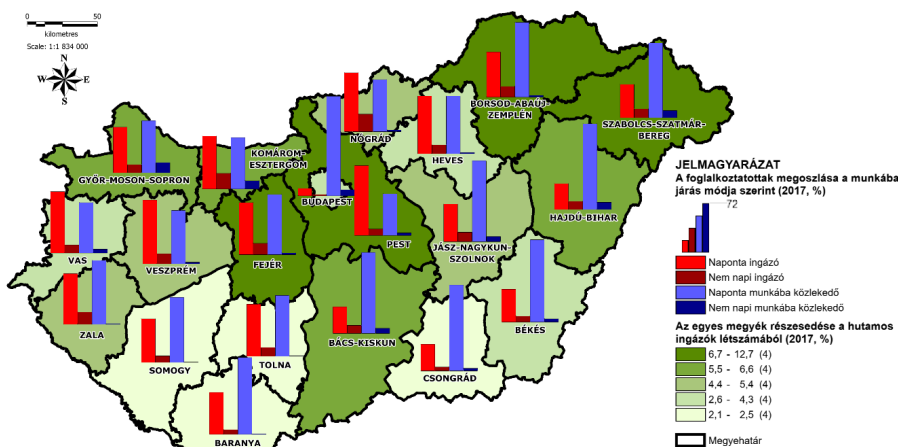
A családok működése és a felvállalt szerepek (gyermeknevelés, háztartás vezetése stb.) szempontjából érdemes kiemelni azt a tényt, hogy a feleségek a helyben

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

munkába közlekedők több mint negyedét, a naponta ingázók ötödét teszik ki, viszont a huzamos ingázók között jóval kisebb (11,5%-os) arányt képviselnek. A családi szerepek a napi ingázást is sokkal megterhelőbbé teszik a hölgyek számára mentálisan és fizikálisan egyaránt, a huzamosabb időtartammal növekvő kényelmetlenségek és kiszolgáltatottság pedig újabb terheket jelent, ezért a feleségek sok esetben házastársukkal vagy akár több családtagjukkal együtt vállalkoznak csak rá.

A nem napi rendszerességgű belföldi ingázás területi sajátosságait megvizsgálva markáns különbségeket tapasztalhatunk mind az érintettek foglalkoztatottakon belüli részarányát, mind pedig az egyes megyéknek a huzamos ingázók teljes létszámából való részesedését tekintve. Az utóbbit sok más tényező mellett jelentősen befolyásolja az adott megyében élő népesség, ezen keresztül pedig a munkavállalási korúak és a foglalkoztatottak száma – ez is magyarázza, hogy miért találhatók a rangsor elején az ország fejlődési centrumaihoz tartozó megyék, mint Pest, Fejér vagy Győr-Moson-Sopron (6. ábra).

6. ábra. A munkába járás módjának és a huzamos ingázók számának lakóhely szerinti megoszlása megyénként, 2017 (fő)

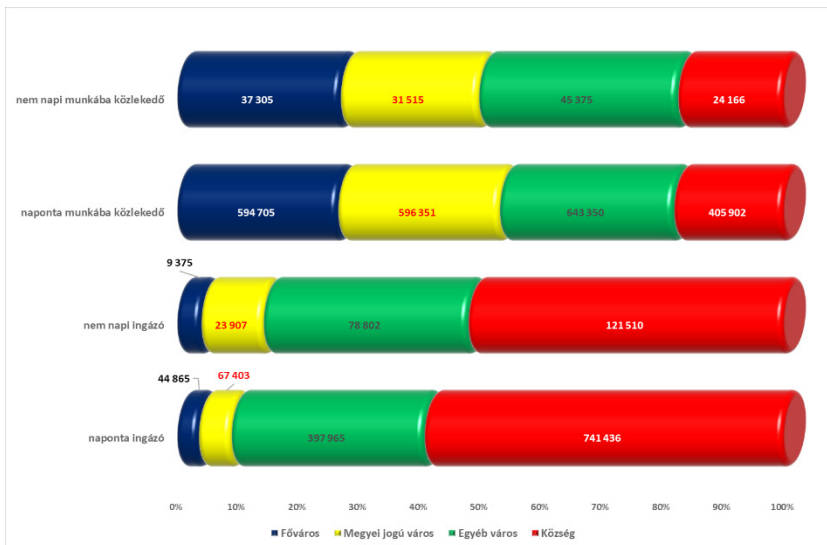
Forrás: saját szerkesztés a KSH 2017. IV. negyedévi adatfelvételének adatai alapján

A tradíciókat (és a népességszámot) figyelembe véve Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg 7-9% körüli értéke még annak fényében sem meglepő, hogy esetükben jóval magasabb a helyben történő munkavégzés súlyát jócskán felerősítő közfoglalkoztatás szerepe. A naponta ingázó foglalkoztatottak arányát tekintve mindkettő a középmezőnyben található, a távolsági ingázókat tekintve viszont több pozícióval kerülnek előrébb – vagyis a korábbi évtizedekre jellemző munkaerő-kibocsátás továbbra is fennáll.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Az már talán váratlanabbul hat, hogy a hetente vagy ritkábban hazautazó foglalkoztatottak aránya Nógrádban és Komárom-Esztergomban a legmagasabb, csak ezekben a megyékben haladva meg a 10%-os értéket. Erre, valamint Pest és Fejér szintén jelentős szerepére kézenfekvő magyarázatként szolgál, hogy a legnagyobb munkaerővonzást kifejtő Budapest a megyék bizonyos részeiről már túl messze van a napi rendszerességgű utazáshoz, de még nincs túl messze ahhoz, hogy érdemes legyen ott munkát vállalni. Idő- és bizonyos szempontból költséghatékonyabb munkásszállásról vagy bérleményből indulni a napi munkavégzésre, főként, ha a fentebb már említett szezonalitást is figyelembe vesszük.

A rendelkezésre álló adatokat a települések közigazgatási jogállása szerinti bontásban szemügyre véve egyértelműen látszik Budapest munkaerő-nyeresége: a naponta munkába közlekedőből a népességszámánál magasabb arányban részesedik, miközben alig jellemző a fővárosból való napi vagy hosszabb időtartamú elingázás. A megyei jogú városokat összességében nézve hasonló a helyzet, bár esetükben már jelentősebb a huzamos elingázásban érintettek száma, a teljes létszám egytizedét kiteve. A kisebb városok köztes helyzetben vannak, az összes naponta és nem napi rendszerességgel ingázó harmadát adják, és esetükben ez a részesedés már meghaladja a helyben munkába közlekedőkre jellemző értéket (7. ábra).

7. ábra. A foglalkoztatottak megoszlása a munkába járás módja és lakóhelyük közigazgatási besorolása szerint, 2017 (fő)

Forrás: saját szerkesztés a KSH 2017. IV. negyedévi adatfelvételének adatai alapján

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

A más településre eljáró foglalkoztatottak legnagyobb hányada továbbra is egyértelműen a községekből és nagyközségekből indul el a munkahelyére. Az adatok alapján ez egyértelműen a helyben elérhető megfelelő munkalehetőségek hiányára vezethető vissza, mivel a saját településükön naponta munkába járóknak csak a 18,1%-a él falvakban, jelentősen elmaradva a 29,5%-os népességaránytól. Mindebből következően a naponta ingázók közel 60%-a falusi lakos, és a hetente vagy ritkábban hazautazók több mint fele (52%) szintén közülük kerül ki. Az arányszámok értelmezésekor itt is figyelembe kell venni azt, hogy az elmaradottabb térségek falvainak döntő többségében a közfoglalkoztatás jelenti az egyetlen reális munkavégzési lehetőséget, ez pedig erőteljesen korlátozza a mobilitást.

Összegzés

A Magyarországon a 20. század legelején megjelenő, a gazdaság és a társadalom szerkezeti átalakulásait követve mindig más feltételrendszerben működő ingázásban résztvevők fő motivációja a múltban és a jelenben is közös volt: a megfelelőnek ítélt munkahely elérése. Korántsem mindegy azonban, hogy ezért a munkahelyért milyen távolságot kell leküzdeni, mennyi és milyen plusz ráfordítás (idő, költségek stb.) árán tehető ez meg – és főként nem mellékes, hogy az ingázó életforma vállalása önkéntes, vagy a kényszer szülte a döntést.

Az már a statisztikai adatok alapszintű elemzéséből is tisztán látszik, hogy a lakóhelyük és munkahelyük közötti távolságot nem napi rendszerességgel megtevő huzamos vagy távolsági ingázók, köznapi elnevezéssel „hetelők” semelyik szempontból sincsenek kedvező helyzetben. A Központi Statisztikai Hivatal sokatmondó megfogalmazásában ők az ingázók „egy kisebb, de jóval hátrányosabb helyzetű csoportja” (KSH 2015: 8). A legfrissebb felmérések alapján közel negyedmillió ember a munkaerőmozgás és a tényleges lakóhelyváltás határmezsgyéjén mozog, döntő többségük esetében az anyagi korlátok azok, amelyek miatt kénytelenek vállalni a napokig, hetekig vagy akár hónapokig tartó távollétet otthonuktól és családjuktól.

Ez már önmagában utal egyfajta kiszolgáltatottságra, ami számos egyéb formában mutatkozik meg meg (részmunkaidő, határozatlan idejű szerződések, nem térített utazási költségek magasabb aránya stb.). A statisztikai adatok alapján kirajzolódó „átlagos hetelő” középfokú végzettséggel rendelkezve fizikai munkakörben, a tercier szektorban dolgozó, Északkelet-Magyarországról vagy a fővárost körbevevő megyékből származó falusi lakos, aki vagy a 40-es éveiben járó férj, vagy a családjától még nem elszakadó, családalapítás és gyermekvállalás előtt álló huszonéves fiatal. Bármelyik is legyen, az ezzel az életformával járó fizikai és lelki megterhelést hosszabb távon aligha viseli el komolyabb károsodás nélkül a szervezete és az emberi-családi kapcsolatai – így mindenképpen érdemes közelebbről, az érintettek szemszögéből is megvizsgálni, milyen hatásai és következményei lehetnek a nagy távolságú, huzamos időtartamú ingázásnak.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Irodalom

- Beluszky P. (2004): Magyarország településföldrajza. Általános rész. Nordex Kft. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs
- Dövényi Z. (2009): A belső vándormozgalom Magyarországon: folyamatok és struktúrák. Statisztikai Szemle, 87. évf. 7–8. sz.
- Forray R. K. (szerk.) (2008): A foglalkoztatottság és a munkanélküliség szerkezetét befolyásoló társadalmi-területi tényezők. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest
- Hardi T. (2015): A munkaügyi ingázás területi mintái Észak-Dunántúlon. Területi Statisztika, 55. évf. 2. sz., 122–141.
- Kovács Z. – Egedy T. – Szabó B. (2015): Az ingázás területi jellemzőinek változása Magyarországon a rendszerváltozás után. Területi Statisztika, 55. évf. 3. sz., 233–253.
- KSH (2009): A foglalkoztatottak munkába járási, ingázási sajátosságai. Statisztikai Tükör, III. évf. 2. sz.
- KSH (2015): 2011. évi népszámlálás 18. kötet. A foglalkoztatottak napi ingázása és közlekedése. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- KSH: Módszertani dokumentáció/fogalmak. (Utolsó letöltés: 2020. 04. 25.)
http://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=210&p_ot_id=200&p_obj_id=4083
- Pénzes J. (2013): A foglalkoztatottság, az ingázás és a jövedelmi szint összefüggései Északkelet- és Északnyugat-Magyarországon. Területi Statisztika, 53. évf. 3. sz. 202–224.
- Rácz K. (2009): Útban a szociális gazdaság felé? Kapocs, VIII. évf. 3. sz., 18–29.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

„Mindenről csak tud, de nem éli át!” – Döntés a heti ingázás mellett iskolai végzettség alapján

KERÜLŐ JUDIT¹

ABSZTRAKT

A tanulmány a belső vándorlók azon csoportját mutatja be, akik optimális esetben is csak hetente tudnak hazautazni családjukhoz. Alapját egy 2019-es interjú vizsgálat adja, amelynek keretében 24 ingázót és otthon maradt családtagját kérdeztek meg arról, miért döntöttek a távolsági munkavégzés mellett. Az interjúk elemzése a megkérdezettek iskolai végzettsége alapján történt, keresve az azonos és eltérő sajátosságokat. A kapott válaszok meggyőzően bizonyítják, minél alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik interjúalanyunk, annál inkább jellemző, hogy csökken a választási lehetősége és nem csak a munkahely esetében nem tud válogatni, de még abban is kiszolgáltatott, hogy hol lakjon, mivel töltse szabadidejét, mikor és mivel utazzon haza.

KULCSSZAVAK: belső vándorlás, heti ingázás, szakmai végzettség

ABSTRACT

„He only knows about everything, but does not experience anything!” – deciding on weekly commuting in terms of educational qualifications

This paper presents the group of domestic commuters who can only go home and meet their families – in the best case – once a week. It is based on a survey conducted in 2019 in which 24 commuters together with their family members at home were interviewed about why they had decided on working far away from home. Looking for similar and different characteristic features, we have analyzed the interviews in terms of the respondents' educational qualifications. Our results prove undoubtedly that the lower qualifications the respondents have, the fewer job options they will have; moreover, they are also in vulnerable position concerning getting accommodation, spending free time or finding suitable means of transport to go home.

KEYWORDS: domestic commuter, weekly commuting, professional qualification

Bevezetés

„A távolsági ingázó hátrányos helyzetben van a helyben dolgozókkal és a bejáró rétegekkel szemben. Státusa ideiglenes lakóhelyén jobbára vendégmunkás-státus” – így

¹ Nyíregyházi Egyetem Szociálpedagógia Intézeti Tanszék, kerulo.judit@nye.hu

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

jellemezte a nyolcvanas évek heti ingázóit Bóhm Antal és Pál László az ingázókról írt könyvükben (Bóhm – Pál 1985: 5).

Ha a távolsági ingázók hátrányos helyzetűek, akkor miért döntenek a hátrányok vállalása mellett? A kérdés egyszerűnek tűnik, de a válasz sokkal összetettebb, soktényezős probléma. Függ az egyén nemétől, iskolai végzettségétől, életkorától, családi állapotától, társadalmi státuszától, lakóhelyétől, a foglalkozáspolitikától és még sorolhatnánk. Mi ebből egyetlen tényezőt emelünk ki, a távolsági ingázó legmagasabb iskolai végzettségét és szakképzettségét. A heti ingázást vállalókat iskolai végzettségük alapján csoportosítjuk, azaz külön elemezzük a diplomás, a középfokú szakmai végzettséggel rendelkezők és a szakképzetlenek motívumait. A továbbiakban a heti ingázókra a kutatás során született „hetelők” kifejezést is használjuk, elkülönítve ezzel a napi és hetente utazókat.

Azt elemezzük, hogy milyen hasonlóságok és eltérések jellemzik iskolai végzettség alapján a legalább egy hétig a családjuktól távol dolgozó megkérdezetteinket. A tanulmány alapját az a 2019 késő nyarán készült 24 interjú adja, amire diplomások, középfokú szakmai végzettséggel rendelkezők és szakma nélküli ingázók, valamint itthon maradt hozzátartozóik válaszoltak. A kutatás az MTA Kiválósági Együttműködési Program Mobilitás Kutatási Centrum keretében zajlott.

I. A belső vándorlás fogalmi kérdései

A belső vándorlást Magyarországon 1880-tól lehet nyomon követni, amikortól népszámlálások alkalmával kérdezik a népesség születési helyét és népszámláláskori lakóhelyét. A belső vándorlás megfigyelését segítette elő az is, hogy 1955-ben bevezették a személyi igazolványt. A gazdasági fejlettség és az életminőség különbségei migrációs, vándorlási folyamatokat eredményeznek. A KSH a népszámlálások adatfeldvételeinél a belső vándorlás esetében állandó jellegű vándorlásnak azt tekinti, ha az egyén állandó lakhelyét változtatja meg. Az e témában lefolytatott kutatások eredményei szerint az állandó jellegű vándorlás jellemzően munkahellyel kapcsolatos okokkal függ össze, de kiválthatják tanulással, egészségi állapottal, családi kapcsolatokkal, házasságkötéssel, válással, az eltartóval, családfővel való költözést generáló tényezők is. Magyarországon az állandó jelleggel költözők elsődleges vándorlási céljai igen erős családorientációt tükröznek, a munkavállalással kapcsolatos okok ehhez képest másodlagosak (Népszámlálás 2011: 8).

Ideiglenes jellegű vándorlásnak azt tekintjük, ha az egyén állandó lakhelye nem változik meg, de munkavállalás vagy tanulás miatt ideiglenesen más településen lakik. Ingavándorlásról akkor beszélünk, ingavándorlóknak azokat nevezzük, akiknek a lakóhelye és munkahelye két különböző településen van, és napi, heti rendszerességgel utaznak a két település között. Tehát azt, hogy valaki heti rendszerességgel utazik lakóhelyére, nevezhetjük ideiglenes jellegű vándorlásnak és ingavándorlás-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

nak is. A hetente utazókat huzamos ingázóként is definiálja a szakirodalom, megkülönböztetve ezzel azokat, akik családjuktól távol élnek, csak ritkább időközönként – hetente – járnak haza, munkás- és egyéb ideiglenes szálláson laknak (Lakatos 2013: 6).

Az ingavándorlást a köznyelvben ingázásként emlegetjük. Az ingázás fontos mutatója egy településnek, mert egyrészt gyakran megelőzi, előkészíti az állandó jellegű vándorlást, a lakóhely változtatását, másrészt jellemzi az adott város, falu foglalkoztatási, tanulási lehetőségeit is. Azt igazolja, hogy van-e a településen az ott élők szakmai végzettségének, elvárásainak megfelelő tanulási, foglalkoztatási alternatíva. Az utazás még akkor is elgondolkodtatja ez egyéneket, ha jó közlekedési infrastruktúrával párosul, azaz megfelelő a tömegközlekedés és a költségek, utazási idő, üzemanyag vagy a bérletek ára többszörösen megtérül. A napi utazás, különösen akkor, ha nem nagy távolságot jelent és nem sok időt vesz igénybe nem jelent lényeges életmódváltást. Pontosan bemérhető az utazással eltöltött idő, ami akár még kellemes is lehet, ha jók a közlekedési, tömegközlekedési adottságok. Más a helyzet a heti ingavándorlással, itt már sokkal több kényelmetlenség társul ehhez az életformához, ilyenek a család hiányából következő hátrányok, de jellemzően a hét közbeni lakhatási lehetőségek is sokkal szerényebbek, kevésbé komfortosak, mint az otthoniak. A kérdés, miért vállalkoznak akkor erre az egyének, milyen előnyei lehetnek a kétlaki életnek, mi motiválja az embereket a kényelmetlenségek elviselésére. Írásunkban ezekre a kérdésekre keressük a választ. A heti ingázást vállalkozókat iskolai végzettségük alapján csoportosítjuk, azaz külön elemezzük a diplomás, a szakmai végzettséggel rendelkezők és a szakképzetlenek motívumait. A továbbiakban a heti ingázókra a kutatás során született „hetelők” kifejezést is használjuk, elkülönítve ezzel a napi és heti utazókat.

II. Az ingázás alakulása, változásának tendenciái

A szakirodalom leírja, hogy a vándorlások oka gyakran a foglalkozási lehetőségekkel függ össze. A beköltözés elsősorban nagyvárosok vonzáskörzetében lévő falvaknál tapasztalható. A vándorlás ugyanakkor összefügg az ország gazdaságpolitikájával és településfejlesztési koncepciójával is. Az iparosodással, az urbanizációval és a gazdasági fejlődés sok más egyéb tényezőjével összhangban, egyre intenzívebbé vált a térbeli mobilitásnak mind a két fajtája: a lakóhely-változtatás (vándorlás) és a napi ingázás is (Lakatos 2013: 5).

A 20. században a társadalmi, gazdasági átalakulás egyik jellemzője a lakóhely és a munkahely fokozatos elkülönülése volt. Általánosságban elmondható, hogy a társadalmi, gazdasági fejlődéssel együtt jár a lakóhely és a munkahely térbeli elkülönülése, mivel nem képzelhető el olyan ideális összetételű terület, ahol a különböző foglalkozású, sajátos igényű lakók számára ugyanott, minden vonatkozásban megfe-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

lelő munkahelyek állnak rendelkezésre. De még ha volna is ilyen terület, ezt az ideális állapotot megváltoztatná a fiatalok felnőtté válása, pályaválasztása, az idősebbek nyugdíjba vonulása, a lakásváltoztatás kényszere (Lakatos 2013: 5).

A belső vándorlások volumene az ötvenes évek végétől, a hatvanas évek elejétől kezdve hol erőteljesebben, hol gyengébben, de fokozatosan csökkenő tendenciát mutat. Ebben az időszakban a vándorlás volt az urbanizáció és a társadalmi mobilitás legjelentősebb közvetítő mechanizmusa.

A népszámlálási adatok azt igazolják, hogy az országon belüli vándorlás alapvető iránya a városokból a községekbe, főként a főváros és a nagyvárosok közeli agglomerációs körzetben lévő községekbe történő migráció, tehát többen vándorolnak községekbe, mint ahányan onnan elvándorolnak. A régióon belüli mozgások esetén viszont a hátrányos helyzetű kistelepülésekről történő elvándorlás a jellemző, elsősorban a magasabb kvalifikált népesség körében. A szegényebb és alacsonyabb képzettségű lakosság előtt az elköltözés lehetősége többnyire bezárul. A kedvezőtlen migrációs folyamatok a lemaradó régiók esetében a hátrányok további halmozódásához vezetnek (Népszámlálás 2011: 8).

A népszámlálások az ideiglenes jellegű vándorlókról vagy távolsági ingázókról azt mutatják, hogy elsősorban olyan alacsony kvalifikált, szakképzetlen munkások tartoznak abba a csoportba, akik helybeli munkalehetőség hiányában lakóhelyüktől távol dolgoznak, és emiatt nem tudnak naponta hazajárni. A szocialista rendszer foglalkoztatáspolitikája elsősorban a fővárosban és a megyeszékhelyeken munkásszálalások építésével és működtetésével tartotta fenn a távolsági ingázást (Népszámlálás 2011: 8).

Az ingázás vagy ingavándorlás az ötvenes évek iparosítása következtében ugrásszerűen megnőtt. 1960-ban a több mint 600 ezer ingázó az aktív keresők 15 százalékát jelentette. A hatvanas években az ingázók száma a nők munkába állásával párhuzamosan folyamatosan nőtt. Az ötvenes-hatvanas években az ingázás növekedésében fontos szerep jutott a foglalkoztatáspolitikai befolyásolt tényezőknek, a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálásának, az iparban dolgozók magasabb bérezésének, az akkor még alig létező állami bérlakások alacsony számának és az olcsó vasúti közlekedésnek (Tóth 2008: 8).

Az 1960. évi népszámlálás az ingázók társadalmi összetételére is szolgál adatokkal: körükben a fiatal, fizikai munkát végző férfiak voltak többségben, akik akkor főként az iparban, az építőiparban és a közlekedésben dolgoztak (Népszámlálás 1960: 9, 1963).

Egy 1966-ban készült felvétel szerint az ingázások több mint fele megyéken belül történt, közel egyharmaduk Budapestre irányult és csak 13% volt a megyék közötti ingázás részesedése. A megyéken belüli ingázások is főként az iparilag fejlettebb és nagyobb lakosságszámú megyékben történtek (Losonczy 1968: 746). Ekkor közel 900 ezer volt az ingázók száma, kb. 20%-uk nem naponta, hanem hetente, kéthetente utazott haza (Kovács et al. 2015: 237).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

1970-ben 320 ezer fő távolsági ingázót mutatott a népszámlálás, akik a „tartós ideiglenesség” állapotára rendezkedtek be, ágybérlelők, albérlelők vagy munkásszállások lakói voltak. Munkásszállón 1955-ben 110 ezren, 1961-ben 225 ezren, az 1970-es évek végén 150 ezren és a nyolcvanas évek közepén 120 ezren főként az ipari és építőipari segéd és betanított munkások átlagosan 5-8 évig éltek (Böhm 1997: 38, Valuch 2001:70).

Az ingázók száma és aránya 1980-ig folyamatosan növekedett, amikor több mint 1,2 millió munkavállaló, a foglalkoztatottak közel egynegyede utazott lakóhelye és a munkahelye között. Ez volt a csúcspontja a szocialista típusú, főként az iparba irányuló, uralkodóan falu–város relációkban lebonyolódó és nemegyszer nagy távolságokat áthidaló ingázásnak hazánkban (lásd „fekete vonatok”) (Dövényi et al. 2011: 90, Tóth 2008).

A rendszerváltás után az ingázók számának erőteljes csökkenése volt megfigyelhető, amelyet a kutatók a gazdasági szerkezetváltás és a növekvő munkanélküliség következményeként értelmeznek. Kovács és munkatársai vizsgálták az ingázás jellemzőinek változását a rendszerváltás utáni Magyarországon (Kovács et al. 2015). Azt tapasztalták, hogy az új helyzet nyomán az ingázás intenzitása, jellege és földrajzi mintázata számottevően átalakult, az államszocialista (‘konzervált fordí típusú’) ingázást fokozatosan egy ‘posztfordí’ térbeli struktúra váltotta fel (Kovács et al. 2015: 233). A növekvő és 1990 után térben egyre összetettebb ingázás mögött számos okot találtak. Egyrészt a tervutasításos gazdasági rend összeomlása rengeteg (ipari) nagyfoglalkoztató megszűnését eredményezte. A munkahelyek korábbi térbeli egyensúlya felbomlott, a nagy nehézipari körzetek kiürültek, az új, a globális gazdaság szereplői által létrehozott munkahelyek pedig egyre nagyobb arányban a főváros térségébe, illetve más dinamikus várostérségekbe (például Győr, Székesfehérvár) települtek. Ennek nyomán mind több munkavállaló kényszerült arra, hogy „utána menjen” munkahelyének, akár állandó vándorlás, akár kisebb léptékű periodikus mozgás formájában (Dövényi 2011).

Átalakult a munkavégzés jellege is, a három műszakban végzett, rutin jellegű munka szerepe leértékelődött, nőtt a részfoglalkoztatás és a távmunka súlya, és mindez lehetőséget teremtett a térben és időben rugalmasabb munkavégzésre, benne az ingázás új formáinak elterjedésére.

Am ha az aktív keresők körében vizsgáljuk az ingázók arányát, további növekedés tapasztalható. 1980 óta változatlanul minden 100 aktív keresőből 25 fő napi rendszerességgel ingázik. Az ingázók 80 százaléka 25 kilométernél kevesebbet, átlagban napi 30 percet utazik. Jelentős részük éppen a szuburbanizáció miatt nagyvárosok közelében él és onnan vállalkozik napi utazásra. A főváros és a megyeszékhelyek környékéről ingázók között ugyanúgy megtaláljuk a magas iskolai végzettségűeket, mint a szakmunkásokat, segéd és betanított munkát végzőket (Népszámlálás 2011: 8).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

A rendszerváltás után a legnagyobb mértékben a távolsági ingázás feltételei alakultak át. Nagyságrendje radikálisan csökkent, míg 1980-ban 270 ezer ember vállalta az ideiglenes vándorlást, addig 1990-re számuk a felére, a kilencvenes évek végére, egynegyedére csökkent. A távolsági ingázók több mint fele Budapesten dolgozik (Népszámlálás 2011: 8).

Az ingázással kapcsolatos nemzetközi szakirodalom főként három szempontot vizsgál. Az ingázási (utazási) időt (Gordon et al. 1989), az ingázás távolságát (Banister 2011) és az ingázók nemét (Clark et al. 2003).

III. A kutatásról

2019 augusztusában és szeptemberében félig strukturált interjúk készültek azokban a megyékben, ahol a szakirodalom szerint kiemelkedően magas az ingázók száma és ezek az arányok az elmúlt évtizedekben radikálisan nem változtak. A mintába került családok Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Jász-Nagykun-Szolnok megye területén élnek. Összesen 9 településen történt interjúfelvétel. A települések jellemzően kistelepülések, de városi, nagyvárosi agglomerációban élő megkérdezettek is bekerültek a mintába. Az interjúerek kapcsolataikra, ismeretségükre támaszkodva keresték meg az ingázókat és családtagjaikat. Törekedtek arra, hogy mindkét partnerrel, a hetelővel és annak itthon maradt családtagjával is készüljenek interjúk, de ezt éppen a távollévők miatt nem mindig sikerült megvalósítani. Az otthon tartózkodás rövid idejében nehéz volt olyan időpontot találni, amikor egy interjú elkészíthető lett volna, így előfordult, hogy csak az otthon maradt felet sikerült megkérdezni. Összesen 24 interjú készült el, ebből 11 hetelő és 13 otthon maradó interjúalanyunk véleménye ismerhető meg. Az ingázók közül 9 férfi és 2 nő válaszolt a kérdésekre, az otthoniak valamennyien nők voltak. Minden interjút hangfelvételen rögzítettek a hallgatók. A megkérdezettek iskolai végzettségét az 1. számú táblázat mutatja. A legfiatalabb megkérdezett 18 éves, a legidősebb pedig 54 éves volt. Az interjúkat név nélkül vették fel a vizsgálatban résztvevő diákok.

A kutatás az MTA Kiválósági Együttműködési Program Mobilitás Kutatási Centrum keretében zajlott.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

1. táblázat. A megkérdezettek jellemzői

Sorszám	Neme	Életkora	Iskolai végzettsége	Foglalkozása	Otthon maradó/hetelő
1.	Nő	34	felsőfok	tanító	Otthon marad
2.	Férfi	44	Középfok, technikus	kamionsofőr	Hetelő
3.	Nő	46	Felsőfok	Középiskolai tanár	Otthon marad
4.	Nő	27	Felsőfok	Állami tisztviselő	Otthon marad
5.	Nő	46	Felsőfok	Tanár	Otthon marad
6.	Nő	45	Felsőfok	Eü. asszisztens	Otthon marad
7.	Nő	31	Érettségi, szakmai végzettség	Szociális gondozó	Otthon marad
8.	Nő	50	Érettségi	Óvodapedagógus	Otthon marad
9.	Férfi	54	Érettségi, szakmai végzettség	Csőszerelő	Hetelő
10.	Nő	50	Érettségi, szakmai végzettség	Mérlegképes könyvelő	Otthon marad
11.	Nő	44	Érettségi, szakmai végzettség	Bolti eladó	Otthon marad
12.	Nő	18	Érettségi, szakmai végzettség	Pincér	Otthon marad
13.	Nő	29	Szakiskola	Bolti eladó	Otthon marad
14.	Férfi	37	Szakiskola	Sofőr	Hetelő
15.	Férfi	25	10. osztály, szakmai végzettség	Burkoló	Hetelő
16.	Férfi	40	8. osztály, szakmai végzettség	Építőipari szakmunkás	Hetelő
17.	Férfi	40	8. osztály, szakmai végzettség	Asztalos	Hetelő
18.	Férfi	38	8. osztály, szakmai végzettség	Kőműves	Hetelő
19.	Férfi	21	8. osztály, szakmai végzettség	Villanyszerelő	Hetelő
20.	Férfi	45	8. osztály	Segéd munkás	Hetelő
21.	Nő	24	8. osztály	Segéd munkás	Hetelő
22.	Nő	38	8. osztály	Háztartásbeli	Otthon marad
23.	Nő	33	8. osztály	Közmunkás	Otthon marad
24.	Nő	41	8. osztály	Betanított munkás	Hetelő

Forrás: Saját szerkesztés

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

IV. A diploma sem ment meg az ingázástól? – Diplomások az ingázásról

Az ingázással kapcsolatos KSH felmérések, időmérleg vizsgálatok adatai szerint a napi vagy heti munkahelyre utazók főként férfiak, alacsonyabb iskolai végzettségűek, közöttük jóval kevesebben vannak a nők és a magasabb iskolai végzettségűek. A diplomás napi ingázók jellemzően a főváros vagy a nagyvárosok agglomerációjában élnek, jó közlekedési infrastruktúra áll rendelkezésükre. A heti rendszerességgel utazók között viszont már alig találunk főiskolát, egyetemet végzett munkavállalót. Akik közülük mégis távolsági ingázók, azok többnyire olyan speciális végzettséggel rendelkeznek, amivel lakóhelyükön nem, vagy csak alacsonyabb státuszban, alacsonyabb bérért tudnának elhelyezkedni (Lakatos 2013: 8). Ingázásuk oka röviden összefoglalva a karrier és a pénz.

A vizsgálatban résztvevők között egyetlen olyan hetelő volt, aki diplomával rendelkezik. Nagyvárosi agglomerációban él, évtizedeken keresztül napi szinten ingázott a néhány kilométerre lévő megyeszékhelyre. Olyan speciális végzettséggel rendelkezik, amivel az adott településen csak egyetlen olyan munkahelyen tudna elhelyezkedni, ahol szakmai végzettségének és érdeklődésének megfelelően munkát tud vállalni. Több mint 10 évet dolgozott itt, első számú vezető volt, majd egy munkahelyi átszervezés miatt egyik kollégája, korábbi beosztottja került a cég élére. Az új helyzetben nem találta meg a helyét és mivel helyben nincs képzettségének és tapasztalatának megfelelő munka, a hetelés mellett döntött. Interjú a feleségével készült, aki szintén diplomás.

A felesége így indokolta a hetelés melletti döntést:

„Hát ez egy érdekes dolog, mert ő itt vezető beosztásban volt. Amikor valaki vezető beosztásban van és onnan, hogy is mondjam, eltávolítják, akkor már nem biztos, hogy olyan jó alkalmazottként, ügyintézőként is ott dolgozni. Nyilván fizetésben sem mindegy, de a körülmények sem úgy alakultak, nem tudott ő már abban a környezetben beosztottként dolgozni és Budapesten megkapta azokat a lehetőségeket, amiket korábban itt is megkapott.” (3. interjúalany)

A budapesti munkavállalást megkönnyítették azok a szakmai kapcsolatok, amelyeket korábbi években alakított ki. Emiatt nem jelentett gondot megfelelő munkát találni és beilleszkedni az új helyre, új közösségbe.

A felesége szerint döntésük hosszú távú, nem terveznek sem elköltözést, sem pedig helybeni munkavállalást.

„Majd meglátjuk, hogy lesz később, ehhez nagy változásnak kell történnie, hogy ő itt labdába tudjon rúgni. Mert most azt, amit ő itt felépített, feladni, azt meg és sem várom el tőle, hogy feladja, hogy lerombolja az egész eddigi munkáját.” (3. interjúalany)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Nyilván a magasabb iskolai végzettség, speciális, keresett szakképzettség olyan fizetést, jövedelmet is jelent, ami lehetővé teszi a hetelő számára, hogy a munkahe-lyen lévő településen is komfortosabb körülmények között éljen és rugalmas munka-időben dolgozva meg tudja valósítani azt, hogy csak 4 napot legyen távol a családtól. A távolsági munkavégzés melletti döntését segíti a jó közlekedés, hiszen 2 óra alatt még vonattal is haza tud érné és a megfelelő jövedelem. Nem az anyagiak határozzák meg az utazás módjának kiválasztását, hanem az aktuális helyzet, a programok, az itthoni elfoglaltságok. A fontos családi eseményeket, döntéseket pedig az otthon töltött 3 napra próbálják szervezni.

„Hát péntekenként és hétvégeken, amikor itthon van, akkor húzgálja a gyerekeket össze-vissza, még túlzásba is viszi.” (3. interjúalany)

V. Hetelők középfokú végzettséggel

A kutatásban megkérdezett hetelők jellemzően középfokú végzettséggel és szakmával rendelkeznek. Többen nem korábbi szakmájukban dolgoznak, mert vagy nem találtak helyben megfelelő munkát vagy más területen jobb lehetőségeik adódtak.

A rendszerváltást követő évtizedek gazdasági történései nemcsak a foglalkoztatottságban idéztek elő fordulatot, hanem a munkahelyek térbeli struktúráját is áthelyezték. A nagy létszámú alkalmazottat foglalkoztató ipari üzemek és mezőgazdasági termelőszövetkezetek megszűnésével az ország korábban is hátrányos helyzetű térségeiben még erőteljesebben beszűkültek a helyben való munkalehetőségek, a munkaerő-kínálat jellemzően nagyobb volt, mint a kereslet. Az elhelyezkedést nehezítette a strukturális munkanélküliség, ami egyben azt is jelentette, hogy vagy újabb, keresett szakma elsajátítására vállalkozik az egyén vagy más térségben kell elhelyezkednie. Az állandó vándorlást akadályozza a nagyon alacsony lakásmobilitás, ami a régiók közötti eltérő ingatlanár különbséggel függ össze.

„Hát a mi házunk adó és hitelmentesen épült fel, nem fogom elkótyavetyélni azzal, hogy elköltözzek innen. Egy élet megy rá egy családi házra és máshol pedig nem kapnék érte semmit, így hát maradnunk kell itt.” (9. interjúalany)

Az Európai Unióhoz való csatlakozás megnyitotta a külföldi munkavállalási lehetőségeket is, főként a szakmával rendelkezők számára.

„2008-ig, ameddig a válság be nem jött, addig én jól kerestem. De ugye a munka az mindig kevesebb és kevesebb lett, egyszer csak elfogyott, ez már 2009 februárjában volt, itthon voltam 3 hónapig, próbálgattam, nézelődtem, sehol sem volt igazán nagy lehetőség. Akkor döntöttem úgy, hogy felhívom az ismer-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

rősömet, aki kint dolgozik pár éve Ausztriába és végül így kerültem ki.” (9. interjúalany)

A megkérdezettek egy része olyan szakmai végzettséggel rendelkezik, amivel valószínűleg itthon is, talán még a lakóhelyén is találna munkát.

„Csak az anyagiak miatt választottuk ezt a munkaformát. Mert sofőrként bár-mikor, bárhova el tudna itthon is helyezkedni, ez nem kérdés. Nyilván egy na-pon nem lehet említeni egy DKV-s buszsofőri fizetéssel, annak négy, ötszörösét keresi meg így.” (1. interjúalany)

„Amikor a válság bejött, akkor volt az a cég, akinél dolgoztam. Ugye azt mon-dták, hogy ők el fognak járni Pestre dolgozni, de csak úgy, hogy hétfőn mennek és pénteken jönnek haza. Én azt mondtam nekik, hogy ide figyelj, már a főnök-nek, ide figyelj, ha én itthonról elmegyek, akkor én nem Pestig megyek, hanem tovább. Nos, nehogy azt hidd, hogy el fogok menni, most 150 ezer forintért Pestre, amiből még elég sokat el is költ az ember, akkor már megyek Auszt-riába vagy Németországba, akkor már keressek annyit, amennyiért megéri a távollét, nincs igazam?” (9. interjúalany)

A külföldre irányuló heti ingázásnak elsődlegesen a nagyobb jövedelem a moti-vációja és azok a plusz juttatások, amelyek a kinti munkavállaláshoz kapcsolódnak.

„Hát fontosak az úgymond juttatások is. Tehát egészségügyi ellátás, az sokkal jobb, mint itthon és a cég is korrektebb, mint mondjuk egy magyarországi vál-lalkozó. Volt már kint kórházban, kint műtötték a térdét, hát össze nem lehet hasonlítani egy itthoni ellátással.” (11. interjúalany)

A nagyobb jövedelem pedig lehetővé teszi, hogy a család az adott településen átlagos életet tudjon élni, legyen saját tulajdonú ingatlanja, az otthon maradt család-tagnak, többnyire feleségnek önálló autója és esetleg nyaralni is el tudjanak menni.

Megkérdezetteink a kinti elhelyezkedésnél nagyon fontosnak tartják a szakmai végzettséget, ezen belül is azokat, amelyek az adott országban keresettek.

„Csak akkor adtak állandó munkavállalási engedélyt, ha olyan szakmában akartál kimenni dolgozni, ami mondjuk Ausztriában hiányszakma. Kellett hozzá egy hegesztői minősítés, azt megszereztem. Tehát csak így lehet, tehát nem úgy, hogy kocsiba ülök és megyek és dolgozok. Lehet persze, meg sokan is dolgoztak szakma nélkül, de csak feketén.” (9. interjúalany)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

A hét közben külföldön dolgozó középfokú szakmai végzettséggel rendelkező munkavállalók rendszerint szerény körülmények között panzióban vagy munkásszálláson laknak. Fontos, hogy az általuk megkeresett jövedelemből minél kevesebbet költsenek, ezért elfogadják a szűkös szobákat, olcsó szálláslehetőségeket is.

„Hát van egy szállás, ahol már jó pár éve ott szoktam megszállni, egy kis szoba, egy ilyen egyszemélyes kis szoba, van benne ágy, hűtő, egy kissekrény, meg TV, meg külön egy pici fürdőszoba. Este 6 óra után felmegyek, valamit eszegetek és nézem a laptopomon a sorozatokat.” (9. interjúalany)

„Hát elmennek korán dolgozni, ötre járnak és így már 2 óra magasságában végeznek a munkával, utána többnyire a szállón vannak, olyan egyszerű a szállásuk.” (11. interjúalany)

Bár az interjúk során konkrétan nem került szóba az adott ország nyelvének ismerete, de arra történnek utalások, hogy rendszerint a munkaidő végén azonnal hazamennek, többnyire ekkor beszélnek az itthon maradtakkal telefonon, skype-on. Jellemzően a saját laptopjukon sorozatot néznek, tehát nem igazán használják a nyelvet, legfeljebb a munkahelyükön. A nyelvi ismeretek nem megfelelő szintje akadályozhatja a munkahelyi hierarchiában való előrelépést, középvezetővé válást, hiszen akinek már beosztottja van, az kénytelen idegen nyelven kommunikálni kollégáival. A kinti szűkös, többnyire Magyarországról érkezettekre korlátozódó kapcsolatok azt mutatják, hogy a külföldi munkavállalást megkérdeztetünk vagy átmenetinek tekintik, vagy továbbra is a lakóhely és a munkahely térbeli szétválasztásával képzelik el. Nem tartják reálisnak az adott országban való átköltözést.

A magyarországi középfokú végzettséggel rendelkező heti ingázók motivációja között jellemzően három tényező szerepel. A végzettségnek megfelelő munkalehetőség, a helyben lévő béreknél magasabb fizetés, szakmai tapasztalatok, referenciák megszerzése.

„Kényszerhelyzet miatt kellett elvállalnia. Építőiparban dolgozik, ilyen végzettsége van és az a cég, ahol jelenleg is dolgozik, az ország másik végén vállalt munkát. Nem volt más választása, mennie kellett, mert azért ott jobban fizeték, több mindent meg tudunk engedni magunknak, ennyi.” (7. interjúalany)

„Igazán anyagi vonzata van a dolognak, tehát, ha helyben lenne egy ehhez hasonló munkabér és mondjuk napi szinten hazajárna, biztos vagyok benne, hogy azt választaná. De én úgy gondolom, hogy anyagi vonzata van a dolognak.” (10. interjúalany)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

„Hát fizetésben nem szabolcsi fizetést kap. Illetve olyan cégnél van, ahol neki ez referenciának is megfelel, mert olyan referencia munkái vannak, amelyek által tapasztalatot szerez... Tényleg annyi mindent csinálnak, hogy tényleg tudásilag nagyon sokat nyert már most is.” (4. interjúalany)

Mivel az anyagiak, a magasabb munkabér fontos tényező, ezért a középfokú végzettséggel rendelkező belföldre ingázó megkérdezetteink is hasonlóan a külföldön dolgozókhöz arra törekszenek, hogy a hét közbeni létfenntartási költségeiket minimalizálják. A szállást többnyire a munkáltató fizeti, az étkezést is igyekeznek olcsón, maguk megoldani.

„Egy panzióban vannak elszállásolva, egyébként, amit a cég fizet számukra. Tehát nem munkásszálló, hanem rendes panzió. Tömegközlekedéssel eljut a helyszínre, ahol ugye dolgoznak. Ott dolgozik általában 10 óra hosszát, neki ennyi a munkaidő, majd visszautazik a szállásra, esetleg elmegy a boltba vagy főz magának, vacsorázik, játszik a számítógépén és alvás, szerényen él.” (4. interjúalany)

Ami az interjúkból kiderül, hogy a magyarországi heti rendszerességgel ingázók gyakorta nem napi 8 órát dolgoznak. Ezt a megkérdezettek nem bánják, egyrészt a magasabb kereset miatt, másrészt, mert így jobban telik az idő.

VI. Heti ingázás szakmai végzettség nélkül

Gmelch szerint egy falusinak élete során a munkalehetőségek és a migráció szempontjából az alábbi döntési alternatívákkal kell szembenéznie: 1. Otthon marad, és a mezőgazdaságban dolgozik. 2. A közeli városba megy dolgozni és naponta ingázik. 3. A nagyvárosban vállal munkát, de hétvégeként hazatér. 4. Családjával együtt költözik a nagyvárosba, és felszámolja korábbi háztartását. 5. Kedvező munkalehetőség reményében külföldre költözik (Gmelch1996: 190).

2010 után a szakmai végzettség nélküliek számára a településhierarchia alacsonyabb szintjein egyre inkább csak az állam által fenntartott munkahelyek, ezen belül a közszolgáltatások, közmunkaprogramok váltak elérhetővé. A piaci szereplők – azon belül is a magas hozzáadott értéket előállítani képes cégek – amiatt is elkerülik a kisebb, jellemzően ötezer fő alatti településeket, mert helyben nincs elegendő számban szakképzett munkaerő (Kovács et al. 2015: 251).

A szakmai végzettség híján lévők nem tudják szaktudásukat eladni, legfeljebb csak fizikai erejüket lesznek képesek kamatoztatni. Mivel a helyi munkalehetőségek a vizsgált megyékben legfeljebb a közmunkaprogramokra korlátozódnak, így az ingázás esetükben nem választás, hanem kényszer. Sem otthon, sem a közeli városban nincs esélyük munkát kapni, így marad a távoli munkavégzés.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

„Itt nincsen megélhetés, annyi. Itt nincs munkahely, ezért el kell innen menni dolgozni. Itt semennyire nincs munka. Ha lenne is, nagyon keveset fizetnek, ez a közmunka.” (15. interjúalany)

Hasonlóan látja a helyzetét egy másik megkérdezettünk is.

„Tehát innen csak ki kell emelkedni, mert aki itt legyökerezik, annak vége. Aki számít, az mind abba az irányba gondolkodik, hogy el kell járni Pestre dolgozni, ha meg akarnak élni, ki akarnak mászni a sárból, nem itt akarnak toporézékolni, meg lesülyyedni a sárba, ki akarnak emelkedni. Azt akarom, hogy a családtagjaim is ezt csinálják.” (16. interjúalany)

Többnyire nehéz fizikai munkát végeznek, gyakorta napi 9-10 órában, de ha a munka úgy kívánja, akkor a hétvégén is dolgoznak, ilyenkor elmarad, ritkul a haza-utazás. Munkaidejükön, beosztásukon többnyire nincs lehetőségük változtatni, legfeljebb, ha valami fontos családi esemény miatt szeretnének haza utazni, akkor arra kapnak lehetőséget.

„Nem, nem jövök minden héten haza, ahogy a munka megengedi, most úgy van, hogy 3 hónap után jöttem, meg hosszabb idő után.” (15. interjúalany)

A gyakori hazautazás ellen szóló további érv a magas útiköltség. 3-400 kilométernyi utazás, vonattal több, mint 15 ezer forintba kerül és a cégek ritkán fizetik az utazással kapcsolatos költségeket. Így még akkor is átgondolandó a hazaút, ha egyébként a munka ezt lehetővé tenné.

Nincsenek abban a helyzetben, hogy a távoli, főként fővárosi, dunántúli munkahelyek között válogassanak, odamennek dolgozni, ahol van ismerősük vagy szakmai végzettség nélkül is felveszik őket. Munkabérek is csak az itthoni, közmunkás bérekhez képest magasabb, jó esetben bejelentett, nem feketemunkát végeznek.

„Az szomorú, hogy 400 kilométerre kell innen lenni, távol a családtól, hogy meg tudjunk egy kicsit élni, egy kicsit jobban élni a lehetőségekkel.” (18. interjúalany)

„Hát amióta eljárók dolgozni, annyira változott, hogy könnyebben ki tudjuk fizetni a számláinkat, a megélhetés jobb, mert addig nagyon kevés volt, nagyon be kellett osztani. Most is beosztjuk, hogy télre is legyen, próbálunk egy keveset félrerakni, mert ha nincs munka, akkor legyen, amiből megéljünk.” (16. interjúalany)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

„Most Fehérváron dolgozunk 1600 forintos órabérrel, napi jelentéssel. Abból mi fizessük magunknak a szállást, pénzt nekünk kell vinni, hogy hát ellássuk magunkat. Nem sok, de ez is több mint a semmi.” (16. interjúalany)

Az is gyakori, hogy saját településükről visznek magukkal ismerőseket, rokonokat, családtagokat, akikkel együtt laknak, együtt utaznak, esténként együtt vannak. Úgy látják, hogy személyes sorsukkal példát is mutatnak, aminek a hatására mások is felvállalják az ingázást.

„Amikor én elkerültem Fehérvárra, akkor én innen Szatmárcsekéről még 13 embert vittem magammal. Volt egy hét személyes platós busz, amivel hordtuk az embereket. Tehát egy szálláson voltunk, mi csak helyiek.” (16. interjúalany)

„Amikor mi hazajövünk, akkor hallották, hogy jó a munka, úgyhogy úgy mennek dolgozni, ha lássák, hogy kifizetik őket, jó hírt viszünk a cégről, elmernek menni, mi is, meg van itt pár család, mi vagyunk a példa.” (16. interjúalany)

Azt is látják, ahhoz, hogy hosszútávon munkahelyük legyen, tanulni kell, tanulni kellene. Egyelőre csak a különböző munkafajták betanulásában látják a jövőt.

„Én Pesten építőiparban dolgozom. Hát így az, hogy mindent csinálni kell, meg kell tanulni mindent, azért, hogy egy jó munkahelyen, egy cégnél beváljal, hogy hosszú távon munkalehetőséged legyen, a vasszerelést, szigetelést, meg minden mást.” (17. interjúalany)

A szállásuk többnyire olcsó, komfort nélküli munkásszállás vagy albérlet. Ha azal nincsenek megelégedve, akkor kereshetnek másikat, de abban az esetben ők fizetik annak költségeit. Többnyire az egy faluból érkezők együtt laknak.

„Hát a szállás nagyon nem volt jó. Csak ígérette a főnök, hogy lesz jobb szállás, fürdési lehetőség sem volt, csak hideg víz.” (16. interjúalany)

„Persze van a céges albérlet, de az nagyon rossz. De most, hogy én külön menjek, mert itt vannak a családtagok is, akkor én fizetem az albérletet.” (17. interjúalany)

Nem gondolkodnak, nem gondolkodhatnak abban, hogy az ingavándorlást állandó vándorlásra módosítsák, hiszen az otthoni ingatlan árából szinte semmit sem tudnának a főváros környékén vásárolni. Válaszaikban megjelenik a kényszerből való immobilitás, mely szerint nincs reális alternatívája annak, hogy a településről valaha is el tudnának költözni. Nem tudják az ingatlanjukat értékesíteni, így tulaj-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

donképpen ide vannak kötve. A családtól való távollét okozta nehézségeken úgy próbálnak változtatni, hogy az otthon maradókat is meggyőzik az ingázás előnyeiről. Először a férfi családtagokat, hiszen az építőipar, ahol dolgoznak, főként férfiakkal tud csak nehéz, fizikai munkát adni.

„Eljárunk Szentendrre dolgozni. Az 365 kilométerre van innen. Kéthetente tudunk haza járni. Ott dolgozunk fent, mint segédmunkás, édesapám és az öcsém is. Nagyon szeretném, ha a család is fent legyen velünk, hogy mindnyájan itt dolgozzunk, most azon vagyok, hogy valamilyen lakhatást, szállót keressünk és közösen fent legyünk.” (19. interjúalany)

Két nő is volt az interjúalanyaink között, akik a lakóhelyüktől távol dolgoznak. Mindketten szakmai végzettség nélküliek, betanított munkát végeznek. Nehéz, egészségre ártalmas fizikai munkát, ami csak az otthoni bérekhez képest jól fizető.

„Ebben az elektronikai feldolgozó üzemben nemcsak elektronikus dolgok vannak, hanem a vastól, a réztől kezdve, az alumíniumig minden. Ez egy feldolgozó üzem, igazából darálják a vörös rezet, meg poros, mert minden poros, nagy por van, kalapáccsal dolgozunk, verjük szét a wifis dobozokat. A pesti bérekhez viszonyítva, igazából keveset keresünk, de az itthonihoz képest jó.” (21. interjúalany)

Esetükben a helyi szinthez viszonyított magasabb jövedelem sem jelent mobilitási esélyt, legfeljebb ki tudják fizetni korábbi adósságaikat, hátralékaikat. A szakképtelenségük miatt sem magasabb jövedelemmel járó, sem könnyebb munkára, jobb munkalehetőségre nincs reális esélyük. A nagyvárosi élet ugyanakkor nagyobb kiadással is jár, a hazautazás költségei jelentősek, ezért jellemzően 2-3 hetente vagy annál ritkábban tudnak hazautazni. A család hiányát megpróbálják úgy pótolni, hogy rokonaikat, családtagjaikat meggyőzik a távoli munkavégzés előnyeiről.

Annak ellenére, hogy az interjúalanyaink életkoruk alapján fiatalok, nem gondolkodnak továbbtanulásban. A korábban átélt iskolai kudarcok, az alapkészségek hiánya, de a napi 9-10 órás nehéz fizikai munka kizárja őket a tanulással elérhető mobilitásból. Marad számukra a remény, hogy jó cégekhez kerülnek, ahol kifizetik munkabérüket, nem csapják be és nem diszkriminálják őket származásuk, vidékies gondolkodásuk vagy szakképtelenségük miatt.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Összegzés

A gazdaság fejlődésével, az urbanizációval együtt jár a belső vándorlás, annak mind a két típusa az állandó és az ingavándorlás is. Az emberek lakóhelyet főként családi és foglalkoztatással kapcsolatos indokok alapján változtatnak. Közismert, hogy az ország különböző régióiban eltérő keresetek vannak, ami miatt logikus, hogy a jobban fizető országrészekbe szívesebben mennek dolgozni az emberek. Mivel az ingatlanárak legalább olyan aránytalanok, mint a munkajövedelmek, így a rosszul fizetett országrészekben élőknek esélyük sincs arra, hogy saját tulajdonú házaikat eladva fejlettebb régiókba költözhesse. Így marad az ingavándorlás. A nagy földrajzi távolságok nehezítik, szinte lehetetlenné teszik a napi ingázást, még akkor is, ha jó a vonatközlekedés vagy autópálya áll rendelkezésre. A heti vagy még ritkább hazautazás a jobb jövedelem mellett sok hátránnyal jár.

Ebben a tanulmányban azt mutatjuk be, hogy az ország gazdaságilag fejletlenebb területein élő interjúalanyaink miért vállalják be az otthonról, családtól való távollétet. A heti ingázást vállalkozókat legmagasabb iskolai végzettség szerint csoportosítottuk és kerestük azokat a közös jellemzőket, amelyek a diplomás, a középfokú szakmai végzettséggel rendelkezők és az alacsony iskolai végzettségű munkavállalók döntését befolyásolták. A kutatás nem reprezentatív, a mintavétel nem valószínűségi alapon történt. A kapott válaszok meggyőzően bizonyítják, hogy minél alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező volt az interjúalanyunk, annál inkább jellemző, hogy csökken a választási lehetősége és nem csak a munkahely esetében nem tud válogatni, de még abban is kiszolgáltatott, hogy hol lakjon, mivel töltse, szabadidejét, mikor utazzon haza. A hátrányos helyzetű térségekből érkezők közül a munkahelyek meglehetősen nagy kínálatból választhatják ki a számukra megfelelő munkaerőt, ez a külföldi munkahelyekre legalább annyira érvényes, mint a hazaikra, a fővárosiakra, a dunántúliakra.

A heti ingázást választók jellemzően kényszerhelyzetben vannak, vagy azért, mert lakóhelyükön nincs képzettségüknek megfelelő munkahely, vagy az otthoni lehetőségek csak alacsonyabb presztízsű munkát és jövedelmet nyújtanak vagy, mert helyben egyáltalán nincs munka. A kényszer kisebb nagyobb kompromisszumra kényszeríti a munkát keresőket, el kell fogadniuk a szabad hétvége érdekében hosszabb napi munkaidőt vagy az egyszerűbb, komfort nélküli szállást vagy a nagyon ritka hazautazási lehetőséget. Minél alacsonyabb iskolai végzettségű a munkavállaló, annál jelentősebbek ezek a kompromisszumok. Az iskolai végzettség és szakmai tudás nélküliek ezeken a munkahelyeken reprodukálják hátrányos helyzetüket. Az otthoni jövedelmekhez képest magasabb bérek alig jelentenek jobb, kényelmesebb életet, más életmódot. Identitásukban még erőteljesen kötődnek lakóhelyükhöz, a falu világához. Munkahelyükön is a velük hasonlókkal tartanak kapcsolatot, a külföldön dolgozók magyarokkal, a fővárosi, dunántúli munkahelyeken pedig a falubeliekkel beszélgetnek, töltik el szabadidejüket. A hetelők éppen amiatt, mert hétvégeken

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

rohannak haza, nem is tudnak, nem is akarnak ilyen jellegű változásnak részeseivé válni.

A nyolcvanas években Losonczi Ágnes a távolsági ingázókat a következőképpen jellemezte.

„A távolsági ingázók a társadalmi átalakulások legnehezebbjét viselik, ha be kell vonni őket az iparba, bevonják, ha ki kell szorítani, kiszorítják őket. Ők részesülnek a legkevésbé a nagy jövedelmekből, a tanulási lehetőségekből, a civilizációs juttatásokból. Számukra csak a kemény munka és a nehéz életkörülmények „járnak”. (Losonczi 1988: 146)

Az interjúk azt bizonyítják, hogy Losonczi Ágnes több mint 30 éves jellemzése ma is helytálló, megkérdőjelezteink életét jól szemlélteti.

Irodalom

1960. évi népszámlálás. 9. kötet, KSH, Budapest, 1963.
2011. évi népszámlálás. 8. Foglalkoztatás, munkanélküliség, ingázás. KSH, Budapest, 2014. 28–34. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_08_2011.pdf Letöltési idő: 2020. 03. 31.
- Banister, D. (2011): The trilogy of distance, speed and time *Journal of Transport Geography* 19(4): 950–959.
- Bóhm A. – Pál L. (1985): Társadalmunk ingázói – az ingázók társadalma. Kossuth Kiadó, Budapest
- Bóhm A. (1997): Ingázás tegnap és ma. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest
- Clark, W. A. V. – Huang, Y. – Withers, S. (2003): Does commuting distance matter? Commuting tolerance and residential change *Regional Science and Urban Economics* 33(2): 199–221.
- Dövényi Z. – Kocsis K. – Tóth J. (2011): Népesedési jellemzők. In: Kocsis K. – Schweitzer F. (szerk.): Magyarország térképekben. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 88–99.
- Gmelch, G. (1996): Migration and Adaption to City Life. In: Gmelch, G. – Zenner, W. P. (ed.): *Urban Life. Reading in Urban Anthropology*. Illinois, Waveland
- Gordon, P – Kumar, A. – Richardson, H. W. (1989): The influence of metropolitan spatial structure on commuting time *Journal of Urban Economics* 26(2): 138–151.
- Dr. Kovács Z. – Dr. Egedy T. – Szabó B. (2015): Az ingázás területi jellemzőinek változása Magyarországon a rendszerváltás után. *Területi Statisztika*. 55(3): 233–253.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

- Lakatos M. – Váradi R. (2009): A foglalkoztatottak napi ingázásának jelentősége a migrációs folyamatokban. Statisztikai Szemle 87(7–8): 763–794.
- Lakatos M. (2013): A foglalkoztatottak időfelhasználása az ingázás és a munkába járás idejének tükrében. KSH, Budapest
- Losonczi Á. (1988): A vendégmunkás. In: Korniss P. – Losonczi Á. (szerk.): A vendégmunkás. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
- Losonczi K. (1968): Az ingázás iránya, költsége és az ingázók utazási ideje. Statisztikai Szemle 46(7): 731–746.
- Tóth E. Zs. (2008): A fekete vonat. Cséplő Gyuri. A pártfogolt – Ingázók a dokumentumfilmekben. Eszmelet folyóirat. 2008. április 1. www.eszmelet.hu Letöltési idő: 2020. 03. 12.
- Valuch T. (2001): Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Budapest, Osiris

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

„Mi ide születünk, mi itt nevelkedtünk fel, itt a rokonság, a gyerekek, minden... itt a faluban”¹

Hetelők egy tiszaháti faluban

MOLNÁR ÉVA²

ABSZTRAKT

A tanulmány egy 1600 fős tiszaháti falu esetén keresztül mutatja be a hetelés jelenségét napjainkban. A település gazdasági helyzete, munkaerő felszívó képessége, a munkavállalási esélyek az országos átlag alatt maradnak, ami a falu élhetőségére is rendkívül erős hatást gyakorol. Az elsődleges munkaerőpiac csak kevesek számára jelent jövedelemszerző lehetőséget, a környékbeli településekre is csak néhányan járnak át dolgozni napi ingázással, mivel kistérségi szinten problémát okoz a munkanélküliség. A településen elsősorban a mezőgazdaságban van lehetőség szezonálisan dolgozni, illetve a közfoglalkoztatás teremti a legtöbbek számára hosszútávon munkát. A falu szűkös munkahely kínálatára a munkavállalók egy jelentős csoportja a heteléssel reagált. Interjúk segítségével megvizsgáltuk, hogyan vált népszerűvé a hetelés a településen, s mindez hogyan hatott a helyi családokra és a helyi közösségre.

KULCSSZAVAK: ingázás, hetelés, falu, munkavállalás, helyi közösség

ABSTRACT

„We were born here, we grew up here, our relatives and our children are here... everything are in our village”. Weekly commuting in a village of Tiszahát

The study presents the weekly commuting in a small village of 1600 residents in Tiszahát. The economic situation of the settlement, employment and income opportunities are lower than national average, which also has an extremely strong impact on the livability of the village. The local primary labor market can employ few workers, other employees can work in public employment or they can work as a seasonal worker in agriculture but it does not provide an income that can be calculated all year. There are few opportunities in the region, so they can not work in the nearby settlements. Many locals have to go to remote settlement for work. We prepared interviews to examine: how weekly commuting became popular in the village and how it affected local families and the local community.

KEYWORDS: commuting, weekly commuting, village, employment, local community

¹ A tanulmány megjelenését az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 – „Tehetségből fiatal kutató” – A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban pályázatból biztosított forrás tette lehetővé.

² Debreceni Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, molnar.eva@arts.unideb.hu

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Bevezetés

A munkavégzés céljából történő ingázás a fejlett országokhoz hasonlóan Magyarországon is nagy múlttal rendelkezik. Az ingázás iránya és intenzitása nem egységesen alakul a különböző társadalmi korokban és területi egységeken, mégis napjainkban is a foglalkoztatottak jelentős hányadát érinti. A hazánkban jellemző területi egyenlőtlenségek a gazdasági és munkavállalási lehetőségekben különösen erősen megmutatkoznak, ezzel párhuzamosan pedig a lakhatás költségeiben is nagy különbségek vannak, mindez erősítheti az ingázás motivációját a periférikus térségekben lakók körében (Hardi 2015). A napi ingázás során a lakóhelyet szolgáló települést a munkavégzés idejére hagyja el a munkavállaló, de az éjszakákat és a hétvégeket a településén tölti. Az ingázás egy speciálisabb esetét jelenti az ún. hetelés, amikor hétköznap, a munkavégzés idejére a munkavállaló a lakóhelyétől távol van és csak jellemzően a hétvégén van otthon (Messing – Molnár 2011). A hetelés a napi ingázáshoz képest egészen más életszervezést igényel, hiszen a családtól és a lakóhelytől távol tölti a munkavállaló a mindennapjait. A tanulmány célja bemutatni egy tiszaháti falu esetén keresztül a hetelés jelenségét, hatásait a családok és a helyi közösség életére.

A vizsgálat helyszínét adó településen a helyben elérhető munkalehetőségek meglehetősen korlátozottak. A munkavállalás legfőbb esélyét a közfoglalkoztatás és a szezonális jellegű mezőgazdasági tevékenységek jelentik az ezerhatszáz lakosú, tiszaháti faluban. A környékbeli települések sem kínálnak széles elhelyezkedési lehetőségeket. A munkalehetőségek hiánya a népesség-megtartó erőre is erős hatást gyakorol, ez a településen is érvényesült, hiszen sokan elköltöztek a jobb életésélyek reményében, ugyanakkor egy másik erős reakció is megjelent: a tömegessé váló hetelés. Az aktív korú népesség jelentős része döntött úgy, hogy nem elégszik meg sem a kiszámíthatatlan jövedelmet biztosító alkalmi munkákkal, sem pedig a biztosan kalkulálható alacsony jövedelemmel járó közfoglalkoztatással, hanem egy másik településen vállal munkát, még akkor is, ha ehhez a munkavégzés ideje alatt nem a saját falujában lakik, oda csak hetente, vagy még ritkábban jár haza. A hetelés, mint életforma nem volt szokatlan a magyar társadalomban a huszadik század második felében, ugyanakkor a korszakot bemutató irodalmakból azt láthatjuk, hogy ez leginkább a férfiakra jellemző. Ezzel szemben a terepmunka során több olyan családról is tudomást szereztünk, ahol nemcsak a férfi, hanem a nő is hetelő. A tanulmány célja a hetelés jelenségének a vizsgálata a településen: Milyen tényezők segítették elő a hetelés elterjedését? Milyen tényezők akadályozzák a településről való elköltözést? Miért választják az ingázást a költözés helyett? Hogyan hat a hetelés a helyi családok és a közösség életére?

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

A közösségek funkcióiról

A tanulmány egy falusi közösségben vizsgálja meg a hetelés népszerűvé válását. Az individualizálódó társadalmakban a helyi közösségeknek megnő a szerepe az egyének közötti kapcsolatok fenntartásában. A közösség fogalma általában pozitív érték-tartalommal bír, a kötődés, a biztonság, a valahová tartozás érzését kínálhatják, a közösséghez egyfajta integrációs funkciót is társítanak (Csurgó – Légmán 2015).

Talcott Parsons (1951) szerint a közösség a társadalmi rendszer szerkezetének egyik megjelenési formája, amely jelentheti az emberek területi elhelyezkedését, de vonatkozhat a cselekvéseikre is. Tönnies (1983) megfogalmazásában a közösség tagjait a közösséghez fűződő érzéseik tartják össze, megkülönbözteti más olyan szerveződésektől, amelyekben az egyének csupán egymás mellett helyezkednek el vagy kizárólag racionális érdekek miatt kerülnek egymással kölcsönhatásba. A közösség kifejezés tehát széleskörűen értelmezhető, kifejezhet egy embercsoportot, de jelezhet minőségét is, pl. közösségi ember, közösségi érdek, közösségihiányos társadalom (Vecseg 1993). A különböző fogalmi meghatározásokban (Csurgó – Légmán 2015, Parsons 1951, Tönnies 1983, Vecseg 1993) általában a közösség adott helyen és időben kialakuló képződmény, így a hely és a közösség között szoros kapcsolatot feltételez.

A közösségek életét jelentősen befolyásolják a benne működő intézményei, hiszen ellátják a fennmaradásukhoz szükséges funkciókat, szervezik a társadalmi életet. Társadalmi integráció lehetőségére is hatással van, hogy milyen közvetlenül a közösséghez kötődő intézmények működnek, illetve, hogy a társadalomban létező egyéb intézmények mennyire elérhetők a közösség tagjai számára. Az egyén és a közösségek intézményei közötti kapcsolatok és az alapvető intézményekhez való hozzáférés egyaránt fontosak (Csurgó – Légmán 2015).

Csurgó és Légmán (2015) a közösségekben két alapvető integráló mechanizmust azonosít. Az elsőben a kollektív identitás jelenti az integráció alapját, a közösség identitásformáló szerepéhez kapcsolódik, míg a másodikban az integráció a közösség intézményi jellegéhez kapcsolódva az egyének közösségbe szerveződve vállalnak részt a közösség életében.

„A közösség egyénekből jön létre, az egyének tartják fenn, működtetik, ugyanakkor a közösség biztonságot, identitást, a valahová tartozás érzését, célt adhat az egyén számára. Alapfeltevésünk, hogy a megtartó, helyi közösségek léte a társadalmi integráció alapja lehet. Születésünk pillanatában egy társadalom, egy család, egy közösség tagjává válunk, s az általuk alkotott, róluk szóló történetek, emlékek alkotják identitásunk/identitásaink alapját, s jelölik ki helyünket a társadalomban, a világban. Folyamatos kölcsönhatás ez, melyben mi is alakítjuk, formáljuk környezetünket, miközben környezetünk is hat ránk, az egyén és a közösség kölcsönhatása folyamatos.” (Csurgó – Légmán 2015: 52)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Ennek értelmében a közösségek számos funkciót töltenek be, közös szabályok megteremtése és fenntartása, kollektív identitás alkotása és fenntartása, egymás segítése, kontrollálása, egyének közötti interakciók működtetése, szocializáció és társadalmi részvétel elősegítése és ellenőrzése stb. Minden közösség rendelkezik határokkal, saját tagjait befogadja, míg másokat kizárhat. Ennek következtében a közösség elősegítheti az egyén integrációját, ugyanakkor a helyi közösségek zárttá válása, homogenizálódása szegregációhoz és dezintegrációhoz vezethet.

Légmán (2012) a közösség három ideáltípusát azonosítja: adott közösség, választott közösség, inkluzív közösség. Ezekben a közösségtípusokban különbséget tesz az integrációs folyamatok leírása között. Az első típus a közvetlen vagy adott közösség, amelybe beleszületünk. Ez a típus egy már kialakított identitást, értékrendet, biztonságot kínál. A közösség fontos szocializációs funkciót tölt be, az egyén alkalmazkodik a közösség értéke és normarendszeréhez, az individuum háttérbe szorulása jellemző. A kollektív identitás az egyént a közösséghez köti. A közösséghez tartozás biztonságérzéssel is párosul, mivel az egyén a közösség által elfogadott szabályok szerint szervezi az életét, folyamatos visszajelzéseket kapva cselekedeteiről. A közvetlen közösség nem intézményesített forma, mégis erős határokkal rendelkezik, így nagyon nehéz bekerülni és kikerülni ebből a típusból.

Az adott közösségben elsősorban a Granovetter-féle (1991) erős kötések, a közvetlen környezetben lévő szoros kapcsolatok érvényesülnek. Ezek az első sorban családi, rokon, szomszédsági kapcsolatok hozzájárulnak a mikrotársadalmi integráció elősegítéséhez, ugyanakkor a más csoportokhoz való összeköttetést, a makrotársadalmi integrációt nem segítik elő.

Az eszmei vagy választott közösségbe az emberek saját elhatározásukból csatlakoznak, sokkal nyitottabbak, rugalmasabbak, mint az adott közösség, ezért könnyebb kikerülni és bekerülni ebbe a típusba, az egyén lehet csak átmeneti jelleggel is a tagja és egy időben akár több eszmei közösséghez is tartozhat. Megjelenhet a valahová való tartozás érzése, de kisebb integrációs hatással bír, mint az előző típus.

Az inkluzív közösség mindenki számára egyforma lehetőséget bír a részvételre, elfogadja, hogy az emberek különbözőek, a sokszínűsége értékként tekint, így elfogadja, hogy különböző identitások és életmódok vannak jelen, amelyek folyamatosan alakítják egymást. Utóbbi két közösség típusokba jelennének meg inkább a Granovetter-féle (1991) gyenge kötések, amelyek más csoportokhoz, illetve azok erőforrásaihoz való összeköttetéshez járulnának hozzá.

Módszertan

A tanulmány az MTA Kiválósági Együttműködési Program Mobilitás Kutatási Centrum *A falvakban élő „hetelők”* című kutatás részeredményeinek felhasználásával készült el. A kutatás során 2019-ben olyan személyekkel készült interjú, ahol az interjú-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

alany vagy a párja, esetleg mindketten munkavégzés céljából hetelnek. Bár az interjúzás több kelet-magyarországi településen zajlott, de jelen tanulmány ezek közül csak egy konkrét településen készült interjúk elemzésére fókuszál.

Az 1600 fős falu egy hátrányos helyzetű kistérségben, a megyeszékhelytől közel száz kilométerre található. A Tisza partján elhelyezkedő település az átutazók számára kellemes vidéki pihenést kínálhat, ugyanakkor az életvitelszerű tartózkodás esetén már számos hiányosság merülhetne fel a település ellátottságával szemben.

A település adottságai a mezőgazdasági termelésnek kedveznek, az agrártevékenységeknek nagy múltjuk van a településen. A rendszerváltás előtt működő mezőgazdasági termelőszövetkezet eredményes termelését országos szinten elismerték, fokozatosan terjeszkedve több telephelyet is létrehozott a környékbeli településeken. A település térségére az országos mértékű iparosítás ellenére is agrártúlsúly maradt a jellemző. A kistérség legnagyobb városában is inkább a könnyűipar jelent meg, varroda, kötöde formájában. Az ezekből a tevékenységekből kiszoruló, leginkább férfi munkavállalók a fővárosba, illetve dunántúli városokba ingáztak, ahol gyárakban vagy az építőiparban dolgoztak. A rendszerváltás után mind a városi-ipari, mind a mezőgazdasági munkalehetőségek száma jelentősen visszaesett.

A faluban jelenleg a közszolgáltatások közül bölcsőde, óvoda és általános iskola is található, illetve rendelkezik minimális egészségügyi és szociális alapszolgáltatásokkal is, amely a környékbeli aprófalvak ellátottságához képest kedvezőnek mondható. Ugyanakkor a település gazdasági helyzete, munkaerő felszívó képessége, a jövedelemszerzési esélyek az országos átlag alatt maradnak, ami a falu élhetőségére is rendkívül erős hatást gyakorol. Helyben csak kevesek számára van lehetőség az elsődleges munkaerőpiacon elhelyezkedni, a környékbeli településekre is csak néhányan járnak át dolgozni napi ingázással, mivel kistérségi szinten problémát okoz a munkanélküliség. A településen elsősorban a mezőgazdaságban van lehetőség szezonálisan dolgozni, illetve a közfoglalkoztatás teremt a legtöbbek számára hosszútávon munkát. A falu szűkös munkahely kínálatára a munkavállalók egy jelentős csoportja a heteléssel reagált. Az interjúk kutatás célja ennek a jelenségnek a megismerésre volt. Megvizsgáltuk, hogyan vált népszerűvé a hetelés a településen, s mindez hogyan hatott a helyi családokra és a helyi közösségre.

Az interjúk vizsgálat sajátossága, hogy olyan párkapcsolatban élő hetelő férfiakat kerestünk az interjúzásra, akiknek a párjuk is hajlandó volt részt venni a kutatásban. Ennek köszönhetően lehetőségünk volt a hetelők és az otthon maradt fél szempontjait is megismerni, de találkoztunk olyan párokkal is, ahol a férfi és a nő is hetel.

Az interjúalanyokhoz felkérésében a település egyik roma kulcsszereplője volt segítségünkre, aki a helyi Roma Nemzetiségi Önkormányzat tagjaként a falu életében számos szerepet vállal, így ismeretségi köre kiterjed a lakosság egészére. A te-repmunka előtti megbeszélések során elmondta, hogy a faluban, megközelítőleg ötven családot érint a hetelés, ami a falu lélekszámahoz képest jelentős arány. Az interjúzást azzal a céllal kezdtük el, hogy minden érintett családot felkeressünk a

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

településen és interjút készítettünk a családfővel és a párjával is. A tervezett interjúk száma azonban számos ok miatt leredukálódott. A hetelés miatt, a településen csak hétvégén, sokan minden második vagy harmadik hétvégén vannak csak jelen a potenciális interjúalanyok közül, ami miatt az interjúk felvétele is fizikai akadályokba ütközött. Még ennél is nehezebben áthidalható volt az emberek motiválhatóságának nehézségei a beszélgetésre. Többen az előzetesen egyeztetett időpont ellenére meg gondolták magukat és nem adtak interjút. Néhányan arra hivatkoztak, hogy nagyon ritkán vannak otthon és éppen akkor sok dolguk volt, mások pedig, hogy különböző okok miatt úgysem tudnánk jelentős információkkal szolgálni a kutatáshoz.

Az interjúalanyok felkeresésében segítségünkre lévő kulcsszereplő mindehhez hozzátette, hogy a potenciális interjúalanyok főleg olyan mélyszegénységben élő romák, akik nagyon szemérmesek és szégyellik az életkörülményeiket, ezért nem fogadnak szívesen idegeneket az otthonaikban és más helyszínen sem szeretnének beszélgetni erről.

Mindezek következtében az eredeti tervektől eltérően kevesebb interjú készült el. A terepmunka során öt párral, összesen tíz fővel készült interjú a településen. Fontos szempont volt az interjúzás során, hogy a párok tagjaival egymás után külön-külön beszélgettünk, úgy hogy ne hallják egymás válaszait. Az interjúkra többnyire a családok otthonaiban került sor, így lehetőségünk nyílt lakókörnyezetük megismerésére.

1. táblázat. Az interjúalanyok

Interjú- alany	Neme	Élet- kora	Hetelő/ Otthon maradó	Foglalkozás	Képzettség
1.	férfi	25	Hetelő	segédmunkás	burkolói szakképzettség
2.	nő	24	Hetelő	gyári munkás	általános iskola
3.	férfi	40	Hetelő	építőipari munkás	bolti eladó, szobafestő, állattenyésztő
4.	nő	38	Otthon maradó	munkanélküli	általános iskola
5.	férfi	40	Hetelő	építőipari munkás	asztalos
6.	nő	33	Otthon maradó	közfoglalkoztatott	általános iskola
7.	férfi	38	Hetelő	kőműves	kőműves
8.	nő	41	Hetelő	gyári munkás	általános iskola
9.	férfi	21	Hetelő	építőipari segédmunkás	villanyszerelő
10.	nő	18	Otthon maradó	munkanélküli	pincér

Forrás: Saját szerkesztés

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Az interjúalanyaink mindannyian aktív korúak, a legfiatalabb interjúalany 18 éves, a legidősebb 41 éves volt az interjúzás időpontjában. Érettségije senkinek sem volt, ugyanakkor szakmája többeknek is. A férfiak mindegyike rendelkezett valamilyen szakképzettséggel: burkoló, kőműves, villanszerelő, asztalos, szobafestő egyaránt volt köztük. Ezzel szemben a nők között, csupán egy valaki rendelkezett az általános iskolai végzettség mellett másfajta képzettséggel is. A legfiatalabb, 18 éves nő, aki kivételt jelent abból a szempontból is, hogy nem a faluban nőtt fel, hanem egy közeli kisvárosban, ahonnan néhány hónapja költözött el a párjához.

A férfi interjúalanyok közül mindenki munkavégzés céljából hetel, a nők között is találunk olyanokat, akik a párjukkal egy településre járnak el dolgozni, ugyanakkor van aki, a helyi közfoglalkoztatásban vesz részt és olyan is, aki nem rendelkezik munkaviszonnyal. A megkérdezett férfiak az építőiparban dolgoznak kőművesként, segédmunkásként, illetve gyáriparban betanított munkásként. A hetelő nők szintén gyárakban dolgoznak. Egyik interjúalanyunk sem végez szellemi munkát és korábbi munkatapasztalataikat megvizsgálva is elmondható, hogy leginkább fizikai munkákat végeztek, a mezőgazdaság, a gyáripar és az építőipar területén.

Ahogy már korábban bemutattam, öt párral készült interjú, közülük a két legfiatalabb párnak még nincsen gyermeke, a többieknél két-három gyermek van a családban. A háztartások összetétele az interjúalanyaink körében igen változatos, előfordulnak többgenerációs együttélési formák, ahol a nagyszülők és az unokák is együtt élnek, ami a faluban más családok körében is gyakori. Interjúalanyaink közül csak egy pár él együtt kizárólag a gyermekeikkel.

Az interjúalanyaink többsége nincs megelégedve az életkörülményeikkel. Különösen a fürdőszoba és a bevezetett víz hiányát emelték ki, de a ház általános állapotán, a bútorzaton, a háztartási gépekkel való ellátottságon is többen javítanának, ha lehetőségük lenne rá. Az interjúkban megjelenik, hogy az élelmiszerek megvásárlása, a család ételmezésének biztosítása után, a közüzemi számlák kifizetése, az alapvető higiéniai cikkek beszerzése hónapról hónapra visszatérő probléma volt a családjaikban. A hetelés egyik legfőbb motivációja éppen a mindezekben való változtatás lehetősége.

A hetelés elterjedése a helyi közösségben

A vizsgált falu közössége megfelel a közvetlen vagy más néven adott közösség jellemzőinek. Az interjúalanyok többsége ide született, gyermekkorát is itt töltötte, szorosan kötődik a településhez. Bár a helyi közösség olyan alapvető funkciókat lát el, mint a biztonság és a valahová való tartozás érzésének megteremtése, a lakosok egy része kénytelen ezekről időszakosan valamennyire lemondani a jövedelemszerzés jobb lehetőségét kínáló hetelés miatt.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

A helyben elérhető munkalehetőségek elsősorban a közfoglalkoztatásra és mezőgazdasági alkalmi munkákra korlátozódik. Vannak ugyan a településen kisebb működő vállalkozások, de ezek csak kevesek számára teremtenek munkát, nem jellemző, hogy tömegesen tudnánk embereket alkalmazni, például a helyi kisboltban vagy kocsmában. A közfoglalkoztatás tervezhetőséget, kiszámíthatóságot, de meglehetősen alacsony jövedelmet biztosít, addig a mezőgazdasági munkákkal bár a szezonban akár jobb kereset is juthatnának, előre nem kalkulálható, hogyan lesz szükség a munkaerőre.

„...dolgozunk, ha éppen van alkalmi munka. Itt úgy mondják, hogy napszám. Uborkaszedés, ugye nyáron. Paprikaszedés. Augusztus-szeptembertől kezdődik az almaszezon. [...] Szeretnénk, hogyha lenne munka. Szeretem a lakásunkat. Szeretnék persze itthon lenni. Egyértelműen szeretném, ha meglennének azok az anyagi dolgok, amik alapvető dolog lenne, de sajnos nincs meg az alap és így nem, és így nem jó.” (24 éves nő)

„...az ilyen szezonális munkák, uborkaszedés, almaszedés, szilvaszedés, diószedés. A vállalkozók is olyanok, hogy elviszik az embereket egy hétig, aztán visszahozzák, hogy nem kellünk tovább, meg olyan is volt, hogy elvittek egy hétre, ledolgoztuk aztán azt mondták, hogy nem fizetik ki.” (38 éves férfi)

„Most ha itt maradok az ötvennégyezer forint kevés. [...] El kell, hogy menjünk, ha azt szeretnénk, hogy megéljünk. Ha nem szeretnénk, aztat amink van, hogy tévézzünk nyugodtan, hogy meg legyen mindenünk feküdhetnénk itthon. Csak akkor se gáz, se villany, se áram, semmi nem lenne. Tehát ezért elmegyünk inkább, hogy meg legyen mindenünk.” (21 éves férfi)

A hetelők a helyben elérhető munkák mennyiségét és minőségét sem tartják elégségesnek. Nemcsak a kevésféle munkaforma és a megszerezhető bér mértéke, hanem a munkavégzés célja, a munka hasznossága, megbecsültsége is fontos szempont számukra. Míg az alkalmi munkák során arról számolnak be, hogy a munkáltató hozzáállása kiszámíthatatlan, addig a közfoglalkoztatásnál azt azonosítják problémának, hogy a munka során nem mindig van lehetőség az érdemi munkavégzésre, a település mérete miatt nincsen annyi feladat, mint amennyi közfoglalkoztatott. A hetelők mindkét munkaformáról úgy nyilatkoztak, hogy a megszerezhető jövedelem és a munka megbecsültsége is jóval elmarad attól, ami számukra elfogadható.

A falu szűkös munkahely kínálatára a munkavállalók egy jelentős csoportja a heteléssel reagált. „A hetelés olyan munka, amelyet távol, napi ingázási távolságon túl – akár több száz kilométerre – végeznek.” (Messing – Molnár 2011: 59) Ahogyan a Messing – Molnár (2011) szerzőpáros tanulmányában kiemeli a hetelés egyfajta megélhetési stratégiát jelent azok számára, akik nem képesek a helyi munkaerőpi-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

acokon érvényesülni vagy nem elégszenek meg a helyi munkaerőpiacok által kínált lehetőségekkel. Ez a fajta munkavégzés a hetelő számára kedvezőbb munkaerőpiaci alternatívát kínál, mint amit helyben elérhető, ugyanakkor azzal jár, hogy az otthonától, a családjától, a helyben hasznosítható erőforrásoktól távol van a munkavégzés idejére. A hetelés a településen nem új jelenség, az államszocializmus időszakában sok férfi jövedelemszerzési esélyét jelentette. A rendszerváltás után a tömeges munkanélküliség a hetelőket is érintette, sokan elvesztették a munkájukat. Később a gazdasági fejlődés olyan szakaszaiban, amikor megnőtt a munkaerő iránti kereslet, ismét megjelent a hetelés lehetősége.

„Most nagyon sokan elmentek, hát szerintem kevés a hivatali munkáért a pénz, és mindenki azért megy, hogy egy kicsit jobb legyen. [...] meg mostanában úgy mennek el, hogy a család együtt.” (33 éves nő)

„Egyre többen. Jöttünk tegnap hazafele a barátommal és Sz...-n bementünk a T...-ba és egyre több fiatallal találkoztunk, hogy szia-szia, merre voltál. Mondta, hogy Pesten dolgozik már régóta és nagyon sokkal találkoztam, olyannal, hogy mondjuk Sopronban vagy Dunaújvárosban dolgoznak, meg engem is hívatgatnak, hogy jönnének fel családstól.” (21 éves férfi)

„Igen, az elmúlt egy évben ez nagyon felkapott lett. Nem is az, hogy felkapott, hanem látják, hogy több a munka, többet keresnek, jobb a megélhetés. Nagyon sok családot ismerek, akik úgy döntöttek, hogy felmennek dolgozni, igaz távol a családjuktól, de itt nem igazán lehet megélni.” (18 éves nő)

Az interjúalanyaim az ország központi területein található fejlett, jó gazdasági mutatókkal rendelkező településein dolgoznak. Voltak, akik az interneten keresztül jelentkeztek az álláshirdetésre, mások pedig informális forrásokból értesültek a munkalehetőségről. Gyakori jelenség a faluban, hogy segítik egymást a hetelés elkezdésében. Több interjúalanyom elmondta, hogy mivel ő maga is közbenjárással jutott a munkához, szeretne ugyanúgy másokon is segíteni. Mivel általában sok munkaerőt igénylő területeken dolgoznak (pl. építkezéseken, gyárakban), ahol időről időre új munkavállalókat is keresnek, ezért hamar értesíteni tudják a faluban lakó ismerőseiket a munkalehetőségről, illetve ezen felül még a hétköznapi lakhatás megoldásában is segítenek.

„Jött egy barátom és mondta, hogy a vállalkozónak kellene egy ember Sz....-re, és megbeszéltük az anyagiakat hogy mégis hogy gondolta, mennyiért, kettő hetente fizet és akkor felmentünk, megpróbáltuk, kifizetett minket a vállalkozó és azóta folyamatosan visszajárunk. Több emberrel, több munkahelyünk van ott, próbálunk mi is segíteni másokon. Én vagyok ott időzőjelben az ilyen

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

kisfőnök és meg próbálok én is mindenkin segíteni, mert hogy én rajtam is mindig segítettek.” (38 éves férfi)

„...édesapám sok falusinak segített, rengetegen. Tizenötön voltunk fent egyfalusiak, akit édesapám elrendezett, hogy ő meg ő tud dolgozni, hogy tudjanak megélni, ne ebben a mélyszegénységben éljen mindenki. Nem azt mondom, hogy milliókat lehet keresni, de viszont ahhoz sokkal jobb, mint egy közfoglalkoztatotti bér ma.” (21 éves férfi)

Ahogy a fenti interjúidézet is szemlélteti, nem ritka jelenség az sem, hogy a faluból sokan vannak ugyanazon a munkahelyen, így tulajdonképpen egy-egy munkaterületen szinte csak ők dolgoznak. A hetelésbe már bekapcsolódók segítenek másoknak is a munkához jutáshoz, mindeközben a saját falujából származó emberekkel tudja magát körülvenni, akik hozzá hasonló értékrenddel, kulturális hagyományokkal, kötődésekkel rendelkeznek. A hetelő a falu társadalmi tőkéjének egy részét tudja így hasznosítani a munkavégzés helyén is, miközben segít másoknak az elhelyezkedésben és nem utolsó szempont lehet az sem, hogy a munkahelyen is megnőhet így a szerepe, befolyása. Ez a jelenség tulajdonképpen minden szereplő számára előnyös, ugyanakkor kevésbé van lehetőség így új kapcsolatok kialakítására, a kapcsolati háló bővítésére a munkavégzés helyén, ami hosszú távon jelenthetne másfajta előnyöket. Mivel nem ismernek meg más közösségekből származó embereket, akik akár újfajta életstílusokat, életvezetési stratégiákat mutathatnának be, ezért a helyi közösségben elsajátított értékrend továbbra is elsődleges iránymutatósul szolgálhat számukra.

Ahogy korábban bemutattuk, a hetelés nem új jelenség a faluban, de míg korábban ez főleg csak a férfiak munkalehetősége volt, addig a terepmunka során találkoztunk olyan családokkal is, ahol a nők is követték a párjuk példáját és ugyanarra a településre járnak dolgozni. A nők döntésekor fontos szempont volt, hogy ők is többet tudnak keresni így a helyben rendelkezésre álló közfoglalkoztatásnál vagy alkalmi munkánál, ami miatt rövidebb idő alatt több pénzt tudnak összegyűjteni. Találkoztunk olyan családdal, ahol kiskorú gyermekeiket hagyják a településen a szülők a hetelés idejére, annak érdekében, hogy minél hamarabb javítani tudjanak anyagi helyzetükön. Gyermekkel nem rendelkező hetelő női interjúalanyunk a gazdasági okok mellett azt is hangsúlyozta, hogy a párja hiánya miatt döntött a hetelés mellett.

„Innen Sz...-ről rengeteg férfinak itt kell hagyni a családját és utazni hetekre, hónapokra külön a családjuktól ugye az anyagiak miatt. Így akkor elment a T. is. És akkor hazajött, lett egy kis pénzünk útiköltségre és a sok idő, hogy nem láttuk egymást, ez ugye rossz volt. Anyagiakban egy kicsit könnyebb volt, de a távolság az sokkal rosszabb volt. Eldöntöttük, hogy így akkor megyek én is [...] Háromszázhatvan fokok fordulatot vett az életünk. Nem keresünk ott sem

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

sokat, viszont mégis sokkal több, mint az itteni. Igazából már nemcsak azok az alapvető dolgok, amiket megengedhetünk magunknak, hanem egy kicsit több.” (24 éves nő)

„Azért elég bajos volt. Osztani, szorozni kellett, de így most már nem. Mert eddig, ami hiányzott azt megvenni nem nagyon tudtuk. [...] Nem örülök, amikor menni kell, megmondom a valót. Pláne a gyerekek végett. De a jövedelem végett, igen. [...] Féltem megindulni, mert még sose voltam. Sose hagytam a gyerekeket sem. Már pedig 41 éves vagyok. Még először mozdultam ilyen hosszú útra. De nem bántam meg egyáltalán.” (41 éves nő)

A hetelők köre folyamatosan bővül a faluban. A más településeken dolgozók kapcsolatok építenek, állásinformációhoz jutnak, mindezeket felhasználva segíteni tudnak azoknak is, akik szívesen választanának hasonló munkaformát. Ráadásul nagy valószínűséggel továbbra is nőhet a motiváció a hetelés elkezdésére a még a faluban élők körében is, hiszen ez egy fajta példa lehet más típusú munkavégzésre és jövedelemszerzésre. Az interjúalanyok mindegyike úgy nyilatkozott, hogy nagymértékben javultak az életkörülményeik, amióta van hetelő a családban, hiszen jelentősen megnőtt a bevételük. Míg korábban az élelmiszerek és a közüzemi számlák befizetése is gondot okozott, addig a hetelésnek köszönhetően ezeknek az alapvető dolgoknak a finanszírozása megoldódott, sőt még arra is van lehetőségük, hogy ezeken felül is pénzt tegyenek félre, ami a korábbi élethelyzetükhöz képest hatalmas változást jelent számukra.

A település mérete és lakosság száma miatt a helyiek azt is pontosan nyomon tudják követni, hogyan változnak a hetelő családok életkörülményei, például milyen autóval járnak, hogyan változik a házuk vagy éppen az öltözködésük. A pozitív változások pedig mások számára is elérhető céllá válhatnak, hiszen közvetlen közelségtől tapasztalják milyen javulás történt a hetelő családok életkörülményeiben.

A falu és a helyi közösség szubjektív megítélése

A munkavállalás szűk lehetőségei ellenére is interjúalanyaink többsége azt mondja, hogy sokkal jobb faluban élni, mint városban, éppen ezért a jövőben sem szeretnének a munkavégzésük helyére költözni, inkább vállalják a heti vagy kétheti ingázást, a munkásszállót vagy az albérleti díj kifizetését.

Feltételeztük, hogy a településről való elköltöztetésben a falu és város ingatlanárai közötti különbségek is jelentősen közrejátszanak, hiszen egy lakóépület értékét jelentősen befolyásolja az a települési környezet, ahol található. A vizsgált kistelepülés szerény infrastrukturális ellátottsággal rendelkezik, távol esik a megyeszékhelytől, ami negatívan hat a házak értékére. Interjúalanyaink többsége ráadásul alacsony

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

komfortfokozatú házakban él, ahol nincsen fürdőszoba, a lakóépület állapota leromlott, felújításra szorulna. Ezeket a házakat minden bizonnyal egy fejlettebb városi garzonlakás töredékeiért lehetne értékesíteni. Ugyanakkor mindez egyik interjúban sem jelent meg, senki nem nyilatkozott úgy, hogy azért nem költözik el végleg a településről, mert a háza áráért nem tudna másik lakást vásárolni magának a hetelés célpontján. Sokkal inkább a vidéki és városi életvitel közötti különbségeket hangsúlyozták, ami miatt vonzóbb számukra a faluban maradni. A legfontosabb különbségként a természethez való közelség és a két településtípus közössége közötti eltérés jelenik meg az interjúkban.

A vidéki élet olyan pozitívumait emelik ki, mint például a nyugodtabb életvitel, a csend, a zajártalom mentesség, a természetközelség. Sokan úgy nyilatkoztak, hogy nem szívesen élnének állandó jelleggel városi környezetben, mert túl zsúfoltnak, zajosnak tartják, a korábbi életmódjukhoz képest idegennek érzik a városi életmódot még annak ellenére is, hogy sokan már évek óta hetelnek.

„Én nagyon szeretek itt lakni. Ha lenne itt munkalehetőség, el se mennék amúgy. Nagyon szeretek itt élni. [...] Amúgy sokkal jobb, mint egy város. A város zajos. A repülő is zavar nagyon, hogyha hallod. Például a sok autó. Még a levegő sem olyan, mint vidéken. Például nagyon szeretem az állatokat. Ugyanúgy veszünk malacokat télire, szoktunk. Kecskén is van folyamatosan, csak most hogy nem vagyunk itthon, nincsen. Jóságokat lehet tartani. Tehát sokkal jobb ez a vidéki élet. Még ebből is.” (21 éves férfi)

„Eléggé nyugodt emberek vannak itt. Nincsenek annyi balhék, mint Budapesten. Így mondom magának. Meg Budapesten lopnak-csalnak mindent, itt meg nem. Annyival... Csak a munka. [...] Amióta fent vagyunk, azóta több a pénz is, jobban lehet keresni is... [...] Amit akar az ember, megvesz magának. [...] az ember nem akar itthon lenni semmi nélkül, inkább felmegy.” (25 éves férfi)

„Szeretek, nincs azzal gondom, nem tudnák elköltözni, azt nem tudnám elképzelni, hogy városi legyek, fent jó dolgozni, mert jó pénzt lehet keresni, de viszont amit keresünk, azt ide hordjuk haza, itt költjük el. Itt akarjuk elkölteni, vagy itt akarjuk befektetni. Ha annyit sikerült keresni, akkor a nagyfiamnak venni egy házat.” (40 éves férfi)

A legtöbb interjúalany ide született, vagy gyermekkorától a településen él, ami miatt erős érzelmi kötődésük is van. A falusi lét előnyeként jelenik meg az is az interjúkban, hogy az emberek ismerik, segítik egymást. A településen belül kialakult kötődéseik közül különösen a családi kapcsolatokat emelik ki. A terepmunka tapasztalatai alapján ezekre a főképp roma falusi családokra több generációra visszavezethető a sok gyermekszám, a nagy családméret, amely egyfajta védőfaktorként mű-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

ködhet, elősegítve a sikeres társadalmi integrációt (Albert- Dávid 2012). A nagyobb létszám, a több rokoni kapcsolat intenzívebbé teszi a család életét, biztonságot, nagyobb integrációs lehetőséget kínálhat (Durkheim 1967).

A hasonló kulturális értékeken alapuló családi és rokoni kapcsolatok helyben elérhetőek, illetve leginkább akkor hasznosíthatók, ha az emberek nem költöznek el véglegesen a településről, hanem időről-időre hazajárnak. Ezzel szemben a hetelés során megismert munkatársak más vidékekről származnak, másfajta hagyományokkal, értékekkel rendelkeznek, a hozzájuk való kötődés is másféle lesz, mint az otthon maradtakkal. A hetelők leginkább a falujuk határain belülre teszik azt a segítő-társadalmi közösséget, amelyik a legnagyobb biztonságot nyújtja számukra, így racionális döntésnek tűnik számukra, hogy ne költözzenek el a településről, hanem inkább az ingázást válasszák.

„Én ezt a települést úgy nézem, mint egy család, majdnem mindenki mindenkinek rokona. Jó, hát itt is vannak konfliktusok, meg pletykák, de nekem ilyen családias ez a falu. Mindenki mindent mindenkivel megoszt, segítenek egymásnak, ha kell. Más helyeken ez nem megoldható.” (18 éves nő)

„Hogy mondjam neked, hogy jó legyen. Mi ide születtünk, mi itt nevelkedtünk fel, itt a rokonság, a gyerekek, minden, itt a faluban, mindenkit ismerek.” (38 éves férfi)

„Össze szoktunk ülni bográcsolni. Ő meg a másik barátom, neki a sógora, mert egy családba nőültek, a két barátom, sógorok. Akkor összeülünk hárman, jön a feleségeink, jön a gyerekük, nekik van kis gyerekük, és akkor csinálunk egy jó bográcsot, vagy szalonnát sütünk, beszélgetünk közbe, elmondjuk, kivel hogy volt. Ezt is ritkán, mert nem nagyon van rá esély, hogy pont egybe találkozzunk, de akkor jó. Egy kicsit kibeszélgessük magunk, mit csinálnak fent, mi mit csinálunk, mert teljesen külön dolgozunk.” (40 éves férfi)

A közösséghez való tartozás az integráció alapja lehet, befolyásolja, hogy az emberek hogyan helyezik el magukat a társadalomban (Csurgó – Légmán 2015), s bár a hetelők a munkatársaikkal is jó kapcsolatot alakítottak ki, mégis elsősorban nem ahhoz a közösséghez tartozónak érzik magukat. A közvetlen közösség, amelybe beleszülettek identitást, értékrendet, biztonságot ad számukra, s mindez a közösséghez köti a hetelőket és családjaikat. Más választott közösségek nem tudtak ilyen erős szerepet betölteni az életükben, a munkavégzés során is kapcsolatba kerülnek más közösségekkel, például a munkatársakkal vagy a munkásszállókon, illetve az albérletekben a lakóközösségekkel, de ezek a kötődések kevésbé erősek, inkább átmenetinek tekintik az interjúalanyok is.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Továbbá, ahogyan korábban bemutattuk sok esetben a szülőfalujukból származó emberekkel veszik magukat körül a munkahelyen, ilyenkor nem is nagyon nyílik lehetőség arra, hogy másokat megismerjenek, így a kapcsolati hálójukba az erős kötések dominanciája töretlen marad.

Az interjúalanyok bármennyire is szeretnek a falujukban élni, elismerik, hogy a fejlettebb városok is kínálhatnak olyan előnyöket a lakosaiknak, amelyek náluk nem érhetők el. A vidéki lét hátrányaiként elsősorban a munkalehetőségek hiánya jelenik meg. A jövedelemszerzési lehetőségek alapvetően befolyásolják az emberek élet-szervezését, nincsen másképpen interjúalanyaink körében sem, akik szerint a város és a falu közötti legfontosabb különbséget a rendelkezésre álló munkahelyek száma adja. Úgy vélik, hogy a városokban általában sokkal jobb munkavállalási esélyek vannak jelen, ami miatt sokak számukra vonzóbb lehet a városi élet. Míg a falvakban ezzel szemben sokkal kevesebb munkalehetőség van jelen, ami az emberek jövedelemszerzésére és így az életkörülményeikre is erős hatást gyakorol.

A legfiatalabb interjúalanyoknál jelent meg, hogy nemcsak a munkahely, hanem a szabadidős és szórakozási formák korlátozottsága is jelentős hátrány, mivel a fejlettebb településeken sokkal több olyan lehetőség van, ami kikapcsolódást nyújthat. A településen a rokonokkal, családtagokkal való „összejárás” jelenti a legfőbb programlehetőséget, ami fontos számukra a kapcsolatok ápolása miatt, ugyanakkor megjelenik az igény másféle időtöltésre is.

„Pesten tényleg mindenre van lehetősége, így el tudunk menni strandra, mozi-ba vagy azt mondjuk, hogy jó most nincs kedvünk a kenyérhez és kimegyünk és eszünk egy jót a buri-ben vagy a mekiben vagy rendelünk egy jót. [...] A szabadidő egyértelműen barátok, család. Igazából rengeteg szabadidőnk van. Itt csak szabadidőnk van. Ugye közmunka. Elmész reggel, ott is család, barátok. Ugye dolgozunk, közbe beszélgetünk. Hazajövünk, család, barát szintén. Hát itt lehetőség igazából ... nincs is. Ha még lenne is, akkor sem engedhetnék meg. Annyi kikapcsolási lehetőségünk van itt ..., hogy itt a Tisza-part.” (24 éves nő)

„Nagyon szép turisztikai szempontból. De viszont nekem unalmas ilyen szempontból, mert itt nőttem fel. Most én mit nézek meg? A Tiszát? Az aztán nem mutat újat. [...] Most itt a faluban semmi lehetőség nincs úgymond a fiataloknak. Mert nincs olyan, hogy valami kis játék helyiség, ahova tudnának összegyűlni. A kocsmába szoktak ultizni. De én a kocsmába nem szeretek járni. Tehát az már nem az én részem. Biztos szoktak valamit csinálni, de nem tudom. Kimaradtam belőle szerintem, mert itthon vagyok.” (21 éves férfi)

A fejlettebb településeken a fiatalok számos módját választhatják a szabadidő eltöltésének, mivel az infrastrukturális fejlettségük, illetve a városi terek nagyobb

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

lehetőséget kínálnak. Az emberek számára az olyan mindennapi szükségletek kielégítése is programmá, élménnyé válhat, mint az étkezés vagy a vásárlás a különböző vendéglátóegységeknek, illetve a bevásárlóközpontoknak köszönhetően, nem beszélve a kulturális intézményekről, sportlétesítményekről és az ezekhez kapcsolódó programokról. A helyi fiatalok viszont mindezekhez nem tudnak a falujukhoz hozzájutni, a szabadidő változatos eltöltése miatti hiányérzetről számolnak be. Ugyanakkor sem a szerény munkalehetőségek, sem a változatos programlehetőségek hiánya nem idéznek elő elköltözési törekvéseket körükben.

Összegzés

A tanulmányban felhasznált interjúk egy olyan Tisza-parti faluban készültek, ahol a helyben elérhető munkalehetőségek korlátozottságára a helyi lakosok egy jelentős része a heteléssel reagált. A heteléssel bár megnőnek a családok bevételi forrásai, mégis sok áldozattal is jár ez a munkaforma. A hetelő a számára fontos erőforrásokat hordozó családtól és szülőfalutól távol él a munkavégzés idejére. Az ezekkel járó előnyök leginkább helyben hasznosíthatók, még akkor is, ha a hetelés során sokan ugyanabból a faluból származó munkatársakkal dolgoznak együtt.

Az interjúalanyok a hetelésre hosszútávon berendezkedtek. Mivel a jelenlegi bérezésük jóval meghaladja a faluban elérhető jövedelmük mértékét, illetve nem látnak jobb munkalehetőségekre esélyt helyben, a jövőben is folytatni szeretnék a hetelést. Az életkörülményeikben jelentős javulást tapasztaltak, amiről nem szívesen mondanának le.

Többségük nem tartja elképzelhetőnek, hogy a későbbiekben elköltözne egy fejlettebb településre, annak érdekében, hogy ne kelljen ilyen távolságokra ingázniuk. Azt mondják, hogy a falusi életvitel sokkal kedvezőbb számukra. A helyi kapcsolati háló, a közösség támogató ereje, a természet közelsége, a helyismeret, a nyugodtabb életritmus olyan fontos pozitívumok számukra, amelyeket a városok nem képesek a saját előnyeikkel kompenzálni.

A faluban az interjúzás időpontjában, 2019 nyarán a hetelés bővülő tendenciát mutatott. Az, hogy a 2020-as év eseményei következtében várható gazdasági változások hogyan hatnak a hetelők munkavállalási esélyeire, illetve a családjaik és a helyi közösség életére egy másik kutatás érdekes kérdése lehetne.

Irodalom

Albert F. – Dávid B. (2012): Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon. In: Kovács I. – Dupcsik Cs. – P. Tóth T. – Takács J. (szerk.): Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológiai Intézet Argumentum Kiadó, Budapest 343–356.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

- Csurgó B. – Légmán A. (2015): Lokális közösség, megtartó közösség. Elméleti megközelítések a lokális közösség integráló szerepének vizsgálatához egy vidéki településen. Socio.hu Társadalomtudományi Szemle (4): 50–66.
- Durkheim, É. (1967): A társadalmi tények magyarázatához. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Granovetter, M. (1991): A gyenge kötések ereje: A hálózatelmélet felülvizsgálata. In: Angelusz R. – Tardos R. (szerk.): Társadalmak rejtett hálózata. Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest
- Hardi T. (2015): A munkaügyi ingázás területi mintái Észak-Dunántúlon. Területi Statisztika 55(2): 122–141.
- Légmán A. (2012): Közösség-képek. In: Kovách I. – Dupcsik Cs. – P. Tóth T. – Takács J. (szerk.): Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon. Argumentum Kiadó, Budapest 357–369.
- Messing V.– Molnár E. (2011): Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. Esély 1. 53–80.
- Parsons, T.t (1951): The Social System. Free Press, New York
- Tönnies, F. (1983): Közösség és társadalom. Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- Vercseg I. (1993): Közösség – Eszme és valóság. Parola Füzetek, Budapest

Egy érem két oldala

A hetelő munkát végzők és családjaik kapcsolatrendszere

HUSZTI ÉVA¹

ABSZTRAKT

Az egyént körülvevő társaknak fontos szerepe van a társadalmi integrációban, a minőségi élet kialakításában. Az életkörülményekben végbemenő változások, mint a munkavállalás vagy a munkahely változtatás lényegesen alakítják át a személyes kapcsolatokat. Egy új munkahelyi környezetben új kapcsolatok alakulnak, ugyanakkor, a kapcsolatok bővülése mellett valószínűleg lesznek olyan kapcsolatok is, melyek kikopnak a korábbi kapcsolatrendszerből. A tanulmányban hetelő munkát végzők szempontjából vizsgálom meg a társas kapcsolatok rendeződését. Hetelő munkának a tanulmány során azt tekintem, amely esetén a munkavállaló otthonától távol végzi kereső tevékenységét heti több napban, jellemzően heti-kétheti, esetenként ettől ritkább hazalátogatási gyakorisággal. A témát interjúk készítésével vizsgáltuk, melyek 2019-ben készültek (N = 24). A válaszadók elbeszélései alapján egyrészt tágas és bizalmas családi, rokon-i kapcsolathálózatot tártunk fel. Másrészt azonban úgy tűnik, hogy az otthonról „kiszakadt” családtagnak esetenként sikerül a családi kapcsolatok mellé új, hosszú távú és bizalmassá váló baráti kapcsolatokat is kiépíteni, melyek elsősorban a munkahelynek köszönhető. Ezzel növekedhet az egyén kapcsolati tőkéje is, melynek további pozitív hozadéakai lehetnek.

KULCSSZAVAK: társas kapcsolatok, ingázó, baráti kapcsolatok, munkahelyi kapcsolatok, kapcsolati tőke

ABSTRACT

Two sides of one coin. Social network of commuter and their families

People around a person have important roles of the social integration and form of quality of life. Changes in the life circumstances like getting a job or changes of the workplaces have significant effect to egocentric social network. In a new workplace usually shape new relationships. Then again, it is also possible that besides increasing of number of new contacts, there will be those, which are drop out from the personal network. Paper shows the rearrange of the personal social network of people who works as a commuter and theirs partnerships. Commuter is a person who works far from his/her home and he/she goes home weekly or rarely. This topic was examined making interviews in 2019 (N=24). On the one hand, these interviews revealed a wide and confident family and kin networks. On the other hand, it seems that, due to the workplaces and the common activities at the workplaces and other places (accommodation, shopping etc.),

¹ Debreceni Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, huszti.eva@arts.unideb.hu

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

commuter can make new, long-term and confident friendships which complete his/her family relationships and make their social capital stronger.

KEYWORDS: *social relationships, commuter, friendships, work related contacts, social capital*

„Rengeteg olyan embert ismertünk meg olyan körökből, akik teljesen mások, más a gondolkodásuk, más az identitásuk.” (45 éves férfi)

„A távolság az nem egy kapcsolatcentrikus dolog.” (29 éves nő)

Bevezetés

Az egyént körülvevő személyeknek, a társaknak fontos szerepe van a társadalmi integrációban, a minőségi élet kialakításában és a társadalmi mobilitásban is. Ezekre a kapcsolatokra, az így összeállt kapcsolati tőkére bármilyen társadalmi pozícióban lévő egyénnek szüksége van. A társadalmi hierarchia alján lévő csoportok körében a mindennapos megélhetés biztosításában is kiemelkedő szerepe van a rokonok, barátok, szomszédok által alkotott természetes védőhálónak (Vastagh – Huszár 2008). Ezen csoportok esetén különösen fontos a különböző tőkéek, elsősorban a társadalmi tőke konvertálhatóságát hangsúlyozni. Esetükben a felfelé irányuló társadalmi mobilitás vagy legalább a lefelé irányuló mozgás megakadályozásának, elodázásának kulcsa lehet a kapcsolatokkal való rendelkezés.

A karaván modell (convoy model, Kahn – Antonucci 1980) szerint az egyént élete során különböző kapcsolatok kísérik végig. Ez a „karaván” egyszerre állandó, hiszen bizonyos típusú kapcsolatok születéstől fogva végigkísérik az egyént (szülők, testvérek), és ugyanakkor változó is, ha például az egyes életszakaszokat jellemző barátokra, iskolatársakra, munkatársakra gondolunk, akik ideig-óráig elkísérik az egyént élete során. Az „egyéni konvojba” tartozó kapcsolatok jellemezhetőek az alapján, hogy milyen támogatást nyújtanak az egyénnek (érzelmi, anyagi, instrumentális), mennyire fontosak az egyén számára, milyen gyakran találkoznak, mennyire bizalmas és pozitív vagy negatív a kapcsolat. Az olyan változások az életkörülményekben, mint a munkavállalás vagy a munkahely változtatás lényegesen alakítják át a személyes kapcsolatokat. A munkahelynek fontos hatása van a kapcsolathálózatra, főleg hazai vonatkozásban.

A két fentebb olvasható idézet jól rávilágít arra, hogy a hetelő munkavégzés kapcsolati szempontból is egészen mást jelent azok számára, akik a családtól távol vállalnak munkát, mint azoknak, akik otthon maradnak.

A tanulmány fókuszában az a kérdés áll, hogy mennyire érinti, érinti-e egyáltalán az egyén kapcsolathálózatát a hetelő munkavégzés. Hetelő munkának a tanulmány során azt tekintem, amely esetén a munkavállaló otthonától távol végzi kereső tevékenységét heti több napban, jellemzően heti-kétheti, esetenként ettől ritkább hazalátogatási gyakorisággal.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Feltételezhető, hogy új környezetben, új munkahelyen új kapcsolatok alakulnak, ugyanakkor az is, hogy az adott munka jellegétől nagymértékben függ a kapcsolatok alakulása.

A kapcsolatok bővülése mellett a másik lehetséges változási irány, a csökkenés is detektálható, hiszen valószínűleg lesznek olyan kapcsolatok, melyek kikopnak a hetelő, adott esetben a hetelő munkát folytató társ kapcsolatrendszeréből is. A tanulmányban a hetelő, illetve a hetelő társa szempontjából vizsgálom meg a társas kapcsolatok rendeződését a hetelő munkavégzés szempontjából.

A fenti kérdések megválaszolásához alapvetően nem kapcsolathálózatot vizsgáló technikák, módszerek, kérdések lettek alkalmazva, így inkább az interjúkban megjelenő kapcsolathálózatot érintő narratívák alapján következtetek bizonyos jelenségekre.

A téma szélesebb kontextusba helyezése céljából a tanulmányban először röviden áttekintem a hazai kapcsolathálózati vizsgálatok fontosabb vonatkozó eredményeit, majd a módszer és minta ismertetése után az interjúk adatfelvételeiből származó információk elemzésére térek rá.

A társas kapcsolatok jellegzetességei Magyarországon

Hazánkban a kapcsolathálózatok méretét és összetételét általánosságban a következők jellemzik: 1) a kapcsolati háló kiterjedtsége, mérete kicsi; 2) magas a családi, rokon kapcsolatok aránya; 3) mind iskolai végzettség, mind a rokonok arányát tekintve homogének (Albert – Dávid 2015; Gerő – Hajdú 2015).

Már a rendszerváltás előtt végzett hazai és nemzetközi kutatások is azt mutatták, hogy a nyugati országokhoz képest hazánkban a személyes, támogató hálózatokon belül jóval magasabb a családi, rokon kapcsolatok aránya, mint máshol. Fontos jellemző a barátválasztás terepe: nemzetközi összehasonlítás szerint a magyarok előszeretettel választják barátait a munkatársaik közül. A munkahelyi barátságok továbbra is nagyon fontosak, de egyre jelentősebbek a tanulmányok során, az iskolaévek alatt kialakuló „iskolai” barátságok is (Albert – Dávid 2015). A legfrissebb hazai kutatások a baráti kapcsolatok számának pozitív változásairól számolnak be: felértékelődnek a baráti kapcsolatok (Albert – Dávid 2012; Kopasz et al. 2008). Egyre elfogadottabbá válik, hogy a családtagok mellett/helyett egyéb, nem rokon kapcsolatok is fontos, bizalmas szerepet töltenek be. Ha a jól működő családi kapcsolatok mellé, azt kiegészítve épülnek be újabb, nem rokon kapcsolatok a bizalmas hálóba, az mindenképpen egy táguló, bővülő kapcsolatrendszer-beli változást mutat. Viszont az is megfigyelhető, hogy a nem rokon, bizalmas kapcsolatok nem a családi kapcsolatok mellé, hanem azok helyett lépnek be, mintegy pótolva az ott meg nem kapott bensőséges viszonyt. Míg a TÁRKI 1999-es adatai szerint a felnőtt kérdezetek 14%-ának bizalmas beszélgetési hálójában nincs rokon, addig 2011-ben ez a

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

szám már 24%. A nem rokoni kapcsolatok közül a barátok szerepe és aránya növekedett meg: 1999-ben a bizalmas beszélgetési hálózatokban a barátok aránya alig 15%, míg 2011-ben már 39% volt (Albert – Dávid 2015). Ennek legfőbb magyarázatát a család szerkezeti változásaiban látják a kutatók és a házasságban élők csökkenő számával, az alacsony gyermekszámmal, a magas válási arányokkal és az alternatív együttélési módok terjedésével indokolják a fentebb vázolt változást (Tóth 2012). A családi kapcsolatok közül a legjelentősebb változás a házastárs/élettárs viszonylatban mutatható ki: ez a kapcsolattípus egyre kevésbé fontos, mint bizalmas kapcsolat (Albert – Dávid 2015).

Az úgynevezett gyenge kapcsolatokkal foglalkozva, 2006-ban az Angelusz–Tardos szerzőpáros mutatott rá a tényre, hogy a rendszerváltás óta felerősödtek a kapcsolathálózati javak elosztásában, elérésében mutatkozó társadalmi különbségek. Ebből a szempontból meghatározó az egyén származási pozíciója, foglalkozása és egyre erősödő az életkor szerepe. További szakadékokat mutattak ki kapcsolathálózati szempontból a munkaerő piaci aktivitás tekintetében az aktívak és inaktívak között (Angelusz – Tardos 2006).

Megerősítve a fent írtakat, a legutóbbi vonatkozó kutatások szerint a magyar társadalomban kapcsolathálózati szempontból a legjelentősebb szegmentáló dimenziók a munkaerőpiaci státusz, a nem és az életkor (Kopasz et al. 2008, Albert – Dávid 2015).

Az eddigi hazai vizsgálatok általános tapasztalata, hogy az életkor, az iskolai végzettség, munkaerőpiaci és jövedelmi helyzet által meghatározott társadalmi státusz erős összefüggést mutat mind a kapcsolathálózat méretével, mind összetételével. Az életkor növekedése, a gazdasági inaktivitás, az alacsony iskolázottság korlátozza a kapcsolati javak elérhetőségét (Albert – Dávid 1998, 2003, 2015; Gerő – Hajdú 2015). A nem szerinti eltérések a kapcsolathálózat mérete és összetétele szempontjából az ezredforduló után elhalványultak, amelyet a nők erőteljesebb munkaerőpiaci részvételével magyaráznak a kutatások (Angelusz – Tardos 2006).

A település nagysága és a fizikai távolság befolyásolja a közeli és távolabbi családtagokkal való kapcsolattartás intenzitását. Általában megállapítható, hogy a kisebb településeken jobban jellemző a családtagok közötti kapcsolatok intenzitása (Utasi 2013).

A társadalmi integrációval összefüggő legfrissebb kutatások kapcsolathálózati adatai azt mutatják, hogy a hazai felnőtt népesség 42%-ának szűkös egyéni kapcsolatrendszere van, így hátrányosnak tekinthető a személyközi integráltság szempontjából (Albert – Dávid – Gerő – Hajdu 2017).

A társas kapcsolatokkal való rendelkezés és a társadalmi egyenlőtlenség kapcsolódását jól mutatja Lin megállapítása is, miszerint minél több erőforrással rendelkezik valaki, és minél magasabban helyezkedik el a társadalmi hierarchiában, annál nagyobb az esélye a sikeres cselekedetek végrehajtására. Továbbá, minél magasabban foglal helyet valaki a társadalmi hierarchiában, annál nagyobb erőforrással rendel-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

kezik és a gyenge kötések alkalmazása pozitív összefüggésben van a társadalmi erőforrásokhoz való hozzájárulás lehetőségével és azok használatával (Angelusz – Tardos 1991).

A magyar kapcsolathálózat kutatások az erős kapcsolatokra vonatkozóan megállapítják, hogy a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején a felnőtt népesség harmada számított izoláltnak az alapján, hogy hány bizalmas kapcsolatot említett meg vagy egyáltalán nem említett barátot. Az elszigeteltség egyik fontos mutatója, ha valakinek egyáltalán nincs barátja/barátnője. Általában a tanulók, a kismamák, anyagi helyzet szerint a jómódúak, a gondok nélkül élők, településtípus szerint pedig a megyeszékhelyen élők azok, akiknek sok barátjuk van. Az elszigeteltek, izoláltak közé 2011-ben leginkább az idősek, a nyugdíjasok, az alacsony iskolai végzettségűek, az egyedül élők (özvegy, elvált) és a rossz anyagi helyzetben lévők tartoztak (Albert – Dávid 2012, 2015).

Kapcsolati naplós adatok alapján megállapításra került, hogy a kapcsolathálózat mérete és az egyéni interakciók száma összefügg a településtípussal: a falvakban élők rendelkeztek a legtöbb ismerőssel (8,3), a fővárosban élők a legkevesebbel (6,6). A legtöbb beszélgetést (12,2) is a falusiak folytatták a vizsgált periódusban (2 nap), a legkevesebbet (8,9) pedig a megyei jogú városokban élők. A falvakban élők kapcsolathálózatának 51%-át alkotják a rokoni kapcsolatok, mely lényegesen magasabb, mint a megyei jogú városokban (41%) vagy a fővárosban (45%) élők esetén. A két vizsgált nap alatt említett nem rokoni kapcsolatok közül leggyakrabban barátok (17%), jelenlegi és korábbi munkatársak (10%) és ismerősök (10%) kerültek be a naplóba. Az említett kapcsolatok 6%-a volt jelenlegi vagy korábbi szomszéd (Dávid – Lukács – Huszti – Barna 2017). A kapcsolati naplóba két nap alatt feljegyzett kapcsolatok jelentős része (77%) személyesen, face to face megvalósuló kapcsolat volt. Lényegesen alacsonyabb volt a vezetékes- vagy mobiltelefonon (18%), az internetes telefonon (3%), illetve a chat vagy e-mail formájában (2%) történő kontaktus.

A társas kapcsolatok kiterjedtsége, összetétele és szerepe kiemelkedő fontosságú lehet a hátrányos helyzetű, szegénységben élők esetén. A hátrányos helyzetben élők network összetétele különösen fontos lehet mindennapi életük kapcsán: vannak-e bizalmas kapcsolataik, vannak-e barátaik, vannak-e a családon, rokonságon kívüli kapcsolataik, vannak-e a térben közeli kapcsolatokon túl kapcsolataik, vannak-e gyenge, „bridging”, összekötő illetve „linking”, összekapcsoló típusú kapcsolataik?

Az eddigi kutatások eredményei azt mutatják, hogy a társadalom alsó rétegeiben élő roma népesség kapcsolatszegény, akárcsak a hasonló helyzetben élő nem roma népesség (Dávid 2010, Messing 2006, Messing – Molnár 2011). A magukat romának valló emberek jelentős része (40%) kapcsolatvákuumban él, azaz nincsenek olyan kapcsolatai, akiktől anyagi vagy nem anyagi jellegű támogatást kap.

Jellemző, hogy a legrosszabb helyzetű csoportoknak nincsenek úgynevezett „bonding” típusú kapcsolataik sem, és nem rendelkeznek hídszerű kötésekkel sem.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Az ilyen típusú kapcsolatok nélkülözése alapvetően behatárolja a munkaerőpiaci helyzetet is. Ez azonban nem volt mindig így, a rendszerváltással összefüggésben alakult ki, hiszen korábban ezek a típusú kapcsolatok a vizsgált populáció esetén is, elsősorban a munkaerőpiaci aktivitásnak köszönhetően megvoltak (Messing – Molnár 2011) és a munkahelyi kapcsolatok által integrálódtak a többségi társadalomba.

Módszertan

A kutatás módszere az interjúk adatfelvétel volt, melyre 2019 augusztusa és október között került sor az MTA Kiválósági Együtműködési Program Mobilitás Kutatási Centrum keretében. A mintavétel nem valószínűségi, a kérdezők saját kapcsolataikra, ismeretségeikre támaszkodva kértek információkat az ingázókról és családjaikról. Így a tanulmányban felsorakoztatott állítások többnyire a vizsgált személyekre vonatkoztathatók, populációs következtetések nem vonhatók le belőle.

Az interjúkészítők törekedtek arra, hogy mindkét partnerrel elkészüljön a félig strukturált interjú, de ennek ellenére előfordult, hogy csak az otthon maradt féllel sikerült a beszélgetés.

A mintába kerülés kritériumai a következők voltak: 1) Kelet-Magyarországon lévő lakóhely 2) falu, kisváros 3) a háztartás egyik tagja az ország távolabbi részében dolgozik és heti vagy még ritkább gyakorisággal jár haza.

A kutatás során készült interjú több kérdésblokk mentén vizsgálta a hetelők és az otthon maradt társaik életkörülményeit, mindennapjait. Az egyén társas kapcsolatainak vizsgálatához többféle kérdést, illetve egy konkrét kérdést lehet felhasználni. Ezek közül jelen elemzés során a következő témakörök és interjúkérdések eredményei kerülnek részletes ismertetésre:

1. Családi kapcsolatok az egyéni networkben, a kapcsolattartás módja, gyakorisága
 - Jelenlegi család összetétele („Jelenleg kikkel él egy háztartásban?”)
 - Kapcsolattartás („Hogyan tartják a kapcsolatot hétköznapi?” „Milyen gyakran telefonálnak, chatelnek stb.”)
2. Társas támogatás
 - Segítségkérés („Kitől tud segítséget kérni hétköznapi, ha valamit nem tud megoldani?”)
 - Otthon maradt fél társas támogatása („Kitől tud segítséget kérni a családja, mikor Ön nincs otthon?”)
3. Munkahelyi kapcsolatok
 - Régebbi kapcsolatok („Egyénileg vagy többekkel együtt vállalta a távoli munkavégzést?” „Honnan szerzett információt a munkalehetőségről?”)
 - Új kapcsolatok („Munkája során lettek-e új ismerősei?” „Milyen a személyes kapcsolata munkatársaival? Munka közben számíthatnak-e egymásra, mun-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

kán kívül szoktak-e közös programokat szervezni, a szabadidőt együtt tölteni?” Ha igen, kik ők jellemzően?)

- A munka előnyei („Milyen előnyei vannak a munkájának?” – ezzel kapcsolatban említi-e az új kapcsolatokat?)

4. Szabadidő (társak)

- Hét közben („Hogyan telik egy átlagos nap a munka után?”)
- Hétvégén („Hogyan telik egy átlagos hétvége?”)
- Baráti társaság („Kik alkotják a baráti társaságukat? (munkatársak, falubeliek”)

Az interjúkból származó információk arra ugyan nem alkalmasak, hogy pontosan és részleteiben feltárjuk a hetelők és az otthon maradtak egocentrikus kapcsolathálózatának kiterjedtségét és összetételét, de arra igen, hogy képet kapjunk arról, hogy milyen az őket körülvevő kapcsolathálózat, illetve lehet-e valamilyen változást tetten érni a narratívák alapján a kapcsolatok összetételében, kiterjedtségében a hetelő életmódnak köszönhetően. Ennek feltárása során először az úgynevezett erős kötések, a családi kapcsolatok jellemzőit, majd a baráti kapcsolatok jelenlétét mutatom be, majd rátérek a munkahelyi kapcsolatok jellegzetességeinek részletezésére is.

Minta

A kutatás során 24 interjú készült, melyből 11 interjú hetelést végzőkkel, 13 pedig az otthon maradt féllel lett felvéve. Kilenc olyan eset van (azaz 18 interjú), mikor a megkérdezettek egy házaspár egy-egy tagját alkotják. Hat esetben a házaspárnak csak az otthon maradt női tagjával készült interjú. Így a vizsgált minta nagyobb hányada, 62,5%-a (15 fő) nő.

1. táblázat. A minta szociodemográfiai jellemzői (N=24)

	Fő
Nem	
Férfi	9
Nő	15
Átlagéletkor	37,5 év
Iskolai végzettség	
Max. 8 általános	6
Szaktanulmányok/szakiskola	8
Érettségi	5
Felsőfokú	5

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

	Fő
Kisebbséghez tartozik-e	
Roma	8
Nem roma	16
Család nagysága (fő)	
2	2
3	6
4	10
5	6
Gazdasági aktivitás	
Aktív	20
Inaktív (gyes, gyed, háztartás- beli, munkanélküli)	4
Hetelő	11
Otthon maradó	13
Összesen	24

Forrás: saját szerkesztés

A vizsgált személyek átlagéletkora 37,5 év, a legfiatalabb válaszadó 18, a legidősebb 54 éves volt. A családok összetétele vegyes, de leggyakoribb a nukleáris család, szülők egy vagy több gyermekkel. Néhány esetben került a mintába többgenerációs család (szülők a fiatal jegyesekkel, házasokkal illetve a szülők, gyermekek kiegészülve nagyszülővel). Iskolai végzettséget tekintve a válaszadók harmada (33%) szakiskolát, szakmunkásképzőt végzett és valamilyen szakmával rendelkezik. Viszonylag magas a legalább érettségivel rendelkezők aránya (42%). A minta tulajdonképpen három nagyobb egységre bontható a legmagasabb iskolai végzettség alapján: alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők, szakmával rendelkezők és legalább érettségivel rendelkezők csoportja. A vizsgált személyek nagyobb része (20 fő) aktív a kérdéses időpontjában. Egy-egy válaszadó gyesen, gyeden van, háztartásbeli illetve munkanélküli.

A megkérdezettek jellemzően az ország észak-keleti régióiban élnek a következő megyékben: Szabolcs-Szatmár-Bereg (12), Hajdú-Bihar (10), Jász-Nagykun-Szolnok (2), Borsod-Abaúj-Zemplén megyékben (2). A válaszadók kilenc településről kerültek a mintába: Debrecen (Ondód), Derecske, Egyek, Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Jászszerend, Nemesbikk, Szatmárcseke, Újfehértó. A települések jellege a népességszám kategória szerint kisfalú, középfalu, nagyfalú, kisváros, középváros, illetve egy nagyváros egy része (Debrecen-Ondód). A 2011-es népszámlálás adatai alapján elmondható, hogy a vizsgálatba került települések közül magas az ingázók aránya a

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

település népességéhez viszonyítva Nemesbikken (25%), Jászszentandráson (20%), Szatmárcsekén (15%), Derecskén (13%), Hajdúdorogon (13%).

Eredmények

CSALÁDI KAPCSOLATOK

Ahogy a minta leírása során már említésre került, a válaszadók általában nukleáris családokban élnek, azaz szülők egy vagy több gyermekkel. Az interjúk elbeszélések alapján megállapítható, hogy a hetelő munkavégzés során nagyon fontos az otthon maradékkal való rendszeres kapcsolattartás. Ez érvényes a hosszú ideje, évtizedek óta hetelőkre, de a rövidebb ideje, 1-3 éve hetelőkre is. A hetelő munkát végző családtagok jellemzően hetente-kéthetente járnak haza, de a napi kapcsolattartásról minden esetben beszámoltak. Leginkább jellemző, hogy naponta többször is beszélnek.

„...kommunikálunk minden nap a kisfiammal, neki is van telefon, a középső fiamnak is, menyeyimet is szoktam hívni, mivel korlátlanok vagyunk, Redes csomagban vagyunk.” (40 éves férfi)

A kapcsolattartás leggyakoribb módja természetesen a telefon, de hangsúlyozni kell, hogy az internetes telefonálás „ingyenessége” lehetővé teszi a nem hagyományos telefonálás elterjedt alkalmazását is: Viber, Messenger, Skype stb., mely akár a videós jelenlétet is biztosítja a családtagok számára. Ezek az eszközök, applikációk lehetővé teszik a minőségi, gyakori, tulajdonképpen bárhol-bármikor történő kapcsolattartást. Ezek a telefonhívások, chatelések, videobeszélgetések a mindennapok szerves részévé váltak, fontos töréspontjait adják egy-egy napnak, napirendbe illeszthetően szervezhető, de sürgős esetben is használható.

„Beszélünk Skype-on 7 óra körülbelül. Akkor egy fél óras családi beszélgetés van. Utána nézi a sorozatát. Ragaszkodik ehhez. (50 éves nő)

Ha kell, a hetelő férj telefonon elmondja az otthon maradt feleségnek, hogy kell elzárni a vizet csőtörés esetén, ha kell fontos döntést hoznak telefonon, ha kell, az apa segít a tanulásban a gyerekeknek.

„...mindennap beszélnek, fél órát telefonon, meg korrepetálja őket angolból telefonon keresztül, tehát a kapcsolat megvan.” (46 éves nő)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Ugyanakkor azt is érdemes megemlíteni, hogy több otthon maradó interjúalany is említette azt, hogy hiába a mindennapos telefonos kapcsolattartás, az azért mégsem ugyanaz, mintha otthon lenne a férj, az apa.

„Nem vesz rész a mindennapokban, hiába tud mindenről.” (46 éves nő)

Az egyén bizalmas kapcsolatrendszerében fontos, sok esetben kizárólagos szerepe van a partnernek, társnak. Könnyen belátható, hogy hetelés esetén ezek a kapcsolatok nem aktivizálhatók könnyen.

„Nehéz, főleg, mikor problémáim vannak, nincs akinek elmondjam, nincs aki segítsen benne.” (33 éves nő)

„...főleg nehezebb napokon, amikor egy kicsit érzékenyebb az ember és ugye jobban vágják a társának a közelségére.” (27 éves nő)

Ezek a helyzetek felerősítik a gyerekekre háruló támogató szerepet, de ez nem minden esetben pozitív a felnőtt, a szülő számára.

„Amikor én szorulok felnőttként a gyerekekre és ez nagyon rossz érzés.” (46 éves nő)

A társkapcsolatok minőségét vizsgálhatjuk a hetelésnek a partnerkapcsolatra való hatása alapján is. A narratívák egy része szerint a hetelés tulajdonképpen jót tesz a párkapcsolatnak, erősödnek az egymás iránti érzelmek, mások azonban a hiányérzetet emelték ki. Voltak olyan válaszadók, akik azért vállalták ők maguk is a hetelést, hogy a párjukkal tudjanak lenni. Ez utóbbi stratégia inkább a roma származású és alacsony iskolai végzettségű válaszadókra volt jellemző. A család több tagjának a hetelése (pl. fiú az apjával, férj a feleséggel és anyóssal) is ezekben a családokban fordult elő gyakrabban. Az elmondások alapján az a kép rajzolódik ki, hogy az egyszerűbb családokban az érzelmi szálaknak fontosabb szerep jut a mindennapokban, a társ, a pár hiánya erőteljesebben jelenik meg a narratívákban.

A gyermekekkel való kapcsolattartás nem mindig zökkenőmentes. Vannak, akik azt emelték ki, hogy nehéz mindig visszaszokni az otthoni környezetbe, nehezen fogadják őket a gyerekek, főleg a kisebbek, serdülők egy-egy visszatéréskor.

„...most ha hazajövök, egy hétig szok’, aztán elkezd emberszámba venni, de egy hétig nem vesz emberszámba, sőt menekül előlem.” (44 éves férfi)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

BARÁTI KAPCSOLATOK

Baráti kapcsolatok különböző kontextusban kerülnek említésre a narratívákban. Barátot, baráti társaságot összesen 15 esetben említettek az interjúk közben, azaz a megkérdezettek nagyobb része (62,5%). Az interjúkérdések közül leginkább a szabadidő eltöltéssel, a munkahelyi kapcsolatokkal illetve a társas támogatásokkal kapcsolatosan említik a válaszadók a barátokat, baráti társaságot. Voltak olyanok is (4 eset), akik az adott munkáról baráti kapcsolatok révén szereztek információt.

Barátot, mint társas támogatást nyújtó kapcsolatot kevesen említettek. A hetelő fél barátot, mint lehetséges segítséget a hetelés során, csupán két esetben mondott. Egy utalás vagy inkább elvárás megfogalmazása érhető még tetten az egyik otthon maradt feleség narratívájában:

„Van olyan nyilván, akivel jobban elvannak. Van olyan is, aki majdnem barátja. Vele meg tud beszélni gondolom olyan dolgokat is, amit mással nem.” (34 éves nő)

A barátok szerepe az otthon maradók támogatása esetén még inkább elhanyagolható, csupán egy válaszadó mondta azt, hogy a barátjára számíthat az otthon maradt családtag.

A barátok említése a hetelő fél esetén inkább az otthoni közeghez kapcsolható, de vannak olyanok is (6 eset), akik baráti kapcsolatról számoltak be, melyek a hetelés közben alakultak ki, a hetelő munkavégzéshez vagy a közös szálláshoz köthetők. Ezek a kapcsolatok mindenképpen kiemelendők, mint a hetelés hozadéka az egyéni kapcsolathálózat bővülése szempontjából.

„Persze, kollégák közül, főnökség, elég nagy lett a baráti körünk.” (38 éves hetelő férfi)

TÁRSAS TÁMOGATÁS, SEGÍTSÉGGÉRÉS

Az interjúk kitérnek a társas támogatás kérdésére mind a hetelő, mint az otthon maradt családra vonatkozóan. Tipikus válaszként jelent meg a hetelők részéről, hogy igazából nincs szükségük segítségre, mindent el tudnak végezni egyedül. A hetelő válaszadók inkább férfiak voltak, sok esetben a mindennapos szükségletek (főzés, mosás, takarítás a szálláson, stb.) elvégzésében történő segítségre vonatkoztatták a kérdést.

„Hát úgy általában nem szoktam kérni segítséget, tőlem szoktak, hát ilyen problémákat mindet meg szoktam oldani magamban. Meg tudom oldani.” (40 éves férfi)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Öten említették, hogy munkatársaiktól, kollégáiktól tudnának segítséget kérni adott esetben. Ezen kívül voltak, akik a főnökükre, építésvezetőre számíthatnak. Jellemző az otthoniakra (szülők, család, rokonok) való számítás is, illetve az, hogy az ugyancsak hetelést végző családtag az elsődleges segítségforrás. Ketten mondták azt, hogy hetelés közben nem számíthatnak senkire.

Az otthon maradtak támogató kapcsolatai kizárólag a közeli családtagokra, rokonokra korlátozódnak, csupán két esetben említették a szomszédot, mint ahová lehet fordulni segítségkérés esetén. Érdekes megfigyelni, hogy annak ellenére, hogy az otthon maradók közül is sokan rendelkeznek munkahellyel, esetükben nem jelennek meg a munkatársak, munkahelyi kapcsolatok a társas támogatás potenciális nyújtói között. Egy hetelő mondta azt, hogy a családja nem számíthat senkire otthon.

„K: És a családod, itthon tud valakitől segítséget kérni?

V: Nem. Senkitől. Hiába van családtagunk, jó sok. Senki. Itt mi mindig magunkra számíthattunk. Senki nem segített semmiben.” (21 éves férfi)

A hetelők és az otthon maradók támogató kapcsolatai eltérnek: a hetelők esetén felértékelődik a munkatársak, kollégák segítségnyújtása, míg az otthon maradók inkább családtagjaikra támaszkodhatnak.

MUNKAHELYI KAPCSOLATOK

A munkahelyi kapcsolatokat vizsgálhatjuk egyrészt a hetelő munkához vezető meglévő kapcsolati tőkeként, másrészt a hetelő munka során kialakult és esetleg a jövőben tőkeként használható erőforrásként. A következőkben csak a hetelést végzők interjú narratívájára építem az elemzést.

Az értékelhető válaszok alapján megállapítható, hogy a hetelő munkavállalás egy része a munka jellegéből adódóan (kamionos, sofőr) egyedül vállalt tevékenység, viszont az általában betanított munka jellegű tevékenységekre vállalkozókra az jellemző, hogy többen csatlakoznak egy-egy munkavégzésre. Ez jelentheti ugyanabból a faluból több ember közös hetelő munkavállalását, illetve az egy családból több ember közös munkavállalását is.

Ezt a képet erősíti, hogy a legtöbben ismerőseik révén értesültek a hetelő munkavégzés lehetőségéről. Ezen kívül tetten érhető a korábbi munkahelyi kapcsolatok szerepe is az információáramlásban, hiszen többen is említették korábbi munkatársaikat, munkahelyi kapcsolataikat, ahonnan értesültek a hetelésről. Ahogyan a baráti kapcsolatok részletezése során is említésre került, a barátoknak fontos szerepe volt a hetelő munkáról való értesülésben.

A kutatás során készült interjúk legfontosabb része az egyéni network vizsgálata szempontjából az, amelyik azt próbálja feltárni, hogy vajon a hetelést végző szemé-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

lyeknek lettek-e a munkája során új ismerősei. A munkahelyi kapcsolatok fontos erőforrást jelenthetnek a mindennapokban, de a jövőre nézve is, hiszen újabb, további munkáról, új munkahelyről való információk áramlását segíthetik elő.

A tizenegy megkérdezett hetelő közül heten arról számoltak be, hogy a hetelő munkavégzés során lettek új ismerősei. Ezek az ismerősök esetenként barátokká váltak a munkavégzés során, esetenként megmaradtak munkahelyi ismerős szintjén.

„Van egy jó pár kollégám kint, akivel úgy tartom is a kapcsolatot, akivel együtt dolgoztunk. Nem mondom, hogy heti szinten, de elég gyakran szoktunk beszél-ni telefonon keresztül.” (54 éves hetelő férfi)

„Új ismerőseink azok egyértelműen lettek. Új környezet, új emberek, így új ismerősök. Barátok viszont nem.” (24 éves hetelő nő)

Volt olyan válaszadó, aki külföldi munkavégzése során olyan kapcsolatokat tudott kialakítani, akikkel a mai napig baráti kapcsolatot ápol. A munkából adódóan (sofőr) ezek inkább a hasonló munkát ugyancsak külföldön végző magyarokkal, de az ország több pontján lévő kapcsolatok.

A munkatársakkal való kapcsolatot legtöbbször nagyon jónak, vagy jónak minősítették, de olyan is akadt, aki a kezdeti jó munkatársi kapcsolat megromlásáról számolt be egy munkahelyi félreértés miatt.

„K: Milyen a személyes kapcsolata munkatársaival?

V: Jó. Mondhassuk baráti.” (41 éves hetelő nő)

„Azért csak 70 évesek meg 60 évesek és így igazából segítettünk nekik. Ők nem tudtak, de örültek, hogy segítettünk nekik és... de már most nem jó a kapcsolata-tunk, szóval...” (24 éves hetelő nő)

A hetelők munkatársi kapcsolataikról úgy vélekedtek, hogy számíthatnak egymásra, viszont munkán kívül nem jellemző a közös programok szervezése, szabadidő együtt töltése. A munkavégzés helyszínén élőkkel való kapcsolat kialakulása ritka, de két esetben előfordult az említések között az, hogy a helyiekkel is sikerült valamilyen kapcsolatot kialakítani. Ezek főleg kis településekhez köthetők.

A hetelő munkavégzés előnyei között csupán néhányszor kerül említésre a társas kapcsolatok bővülése, mint érték.

„Rengeteg olyan embert ismertünk meg olyan körökből, akik teljesen mások, más a gondolkodásuk, más az identitásuk.” (45 éves hetelő férfi)

„A fix pénz... meg a főnök.” (21 éves hetelő férfi)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Alapvetően az anyagi gyarapodás az egyetlen előny, amit mindenki említ a hetelő munkavégzés hozadékait mérlegelve.

SZABADIDŐS KAPCSOLATOK

A kapcsolatokat vizsgálva érdemes kitérni a hetelést végzők, illetve az otthon maradók hétköznapi és hétvégi tevékenységeire is. Milyen tevékenységekkel és milyen társaságban töltik hetelés közben szabadidejüket a családtól távollévő munkavégző illetve a család. A hetelők napjai az elmondások alapján meglehetősen egyhangúan telnek: reggeltől estig munka, aztán bevásárlás, vacsora, kapcsolattartás a családdal, és pihenés. Néha egy-egy film megnézése tévében vagy még inkább laptopon, illetve számítógépes játékok jelentik a kikapcsolódást leginkább egyedül.

„Nincs szabadidőm, 15 órát dolgozik az ember, elmegy valahol megáll, keres egy zuhanyzót, ott kivárja a sorát... utána meg enni is kell valamit.” (44 éves férfi)

Voltak, akik azt fogalmazták meg, hogy tulajdonképpen dolgozni mentek, azért vállalták a hetelést, hogy dolgozzanak és pénzt keressenek, így nem is nagyon keresik a pihenés lehetőségét: a munkát el kell végezni, hogy aztán haza lehessen menni egy kis plusz pénzzel. Ez azt is jelenti, hogy azok esetében, akik nem járnak haza minden héten, a hétvége nem nagyon különbözik a többi naptól, munkával telik.

„Hát, mi nagyon örülünk, ha hétvégén is tudunk dolgozni. Mert ugye dolgozni mentünk fel, nem pihenni. Úgy vagyok vele, hogy ha már fent vagyunk, akkor inkább dolgozzunk, minthogy bent feküdjünk a szállón és úgy teljen el egy nap. (21 éves férfi)

A folyton úton lévő kamionosok, sofőrök mindennapjai még inkább bezártságban telik. Ahogyan egy otthon maradó családtag látja ezt:

„Végül is ott éli mindennapjait abban a fürkében.” (46 éves otthon maradó nő)

A hétköznapiakban az otthon maradó család mindennapjai a megszokott rutin szerint zajlanak, mindenki teszi a dolgát.

A hétvége ettől lényegesen eltér: a hetente hazajárók igyekeznek behozni a lemaradást, elrendezik a ház körüli teendőket, míg a két-három hetente hazajáróknak arra is időt kell szánni, hogy meglátogassák a családtagokat, eljussanak a rokonokhoz is.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

„Hát, azt próbáljuk bepótolni, amit hét közben nem tud elintézni. Meg a családi dolgokat.” (50 éves nő)

„Ha itthon van az ember, ott a hétvége, két nap, szinte csak tűzoltást bírok csinálni.” (44 éves férfi)

„Rendbe teszem a házat, a házkörül, és annyi.” (25 éves férfi)

Ami független a hazajárás gyakoriságától, az a családra, a gyerekekre fordított idő és a családdal töltött szabadidő. Sokan fogalmazták meg azt, hogy ilyenkor arra törekszenek, hogy a család együtt töltsön néhány órát: közösen mennek kirándulni, strandra, vásárolni. Ilyenkorra időzítik a családi összejövetelt, a közös sütés-főzést, ünneplést. Ezekben az időszakokban a települések által nyújtott, szervezett programokon (falunap, lekvárfőzés, utcabál stb.) is igyekeznek részt venni a családok. Nem tudatos módon ugyan, de ezzel is ápolva, fenntartva az otthoni kapcsolatokat.

A kapcsolatrendszer összetétele a narratívák alapján

A kérdések jellegéből adódóan az interjúk során mind a hetelők, mind az otthon maradók említették a közeli családtagjaikat, házastársaikat, élettársaikat, gyermekeiket. Többször a támogató kapcsolatok felmérése során a testvérek és a szülők kerültek még említésre a szűk családi kapcsolatok közül.

A közeli családtagokon kívül magas említési gyakorisággal szerepeltek az egyéb rokonok, leggyakrabban az anyós, após, sógor, meny, néhányszor a nagyszülők, illetve egy-egy esetben a külföldön élő nagybácsit és a keresztyereket említették a válaszadók.

Az interjúk elbeszélések alapján nincs számottevő különbség a hetelők és az otthon maradók között a tekintetben, hogy milyen gyakran említettek rokonokat. Ez összhangban van azzal a korábbi állítással, miszerint egyfelől a hetelők is igyekeznek a családi, rokoni kapcsolatokat ápolni, mikor otthon vannak, másfelől az otthon maradók is próbálják a családi összejöveteleket a távollévő fél hazatérésére időzíteni.

A baráti kapcsolatok említése egy-egy barátnő személyében az otthon maradók esetén gyakoribb. Emellett több esetben is a baráti társaság van említve, főként a szabadidő eltöltéséhez kapcsolódóan. Nem egyszer kerül említésre a férj baráti társasága, mely ugyancsak az otthoni kapcsolatok fenntartására utalhatnak.

A baráti kapcsolatok hiánya is megfogalmazódik néhány esetben:

„Hát, barátaim nincsenek, az az igazság, az unokatestvérem szokott átjönni, el szoktam menni anyuékhöz, mindenkivel jóba vagyok, egy barátnőm volt, de

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

megromlott közöttünk a kapcsolat, azóta nincs igazán jó barátnőm.” (33 éves nő)

„Sok barátom az nincsen ezen a településen... Haverok, ivócimborák, az vannak...” (44 éves férfi)

„...az ami van az a munkahelyi kapcsolatom, az nem baráti. Mondom, egy barátnőm van itt a faluban, akivel így össze szoktunk járni.” (45 éves nő)

A munkatársak említése a hetelők elbeszéléseiben gyakoribb. Megfigyelhető a hetelés során kialakított barátságok illetve az otthoni baráti kapcsolatok említése is. Két hetelő interjúalany is említett olyan barátot, akivel korábbi hetelés során alakított ki baráti kapcsolatot. Az ilyen kapcsolatok is említhetők a hetelő tevékenység hozadékaként.

Érdemes kiemelni, hogy a szomszédok említése meglehetősen ritka volt: a hetelők egy, az otthon maradók csupán két esetben említették a szomszédaikat vagy a szomszédságot a beszélgetések során.

Összegzés

A tanulmányban a hetelő munkát végzők és az otthon maradt családtag, főleg a pár, a társ kapcsolatait tekintettem át az ország észak-keleti részein készült interjúk beszélgetések alapján. Az interjúk fókuszában több téma is szerepelt (életkörülmények, pénzgazdálkodás, stb.), de jelen dolgozatban a társas kapcsolatokkal összefüggésbe hozható dimenziók áttekintése történt. Ennek során a válaszadók családi, rokoni, baráti kapcsolatrendszerét, társas támogatóhálózatát vizsgáltam meg az interjúkban elmondottak alapján.

A válaszadók kapcsolatai a megismert információk alapján lényegében lekövetik a témában feltárt korábbi, országos eredményeket: az elbeszélések alapján tágas családi, rokoni kapcsolathálózatot ismerhettünk meg a hetelést végzők és az otthon maradtak körül is. A kapcsolattartás módját alapvetően a telefonon, többnyire okostelefonon elérhető ingyenes applikációk segítségével történő napi többszöri kapcsolat jellemzi. Ezek a hívások, videobeszélgetések, fotók küldése a napi rutin részévé válnak mind a távollévők, mind az otthoniak számára. Ezzel együtt a bármikor elérhetőség illúziójával a biztonságot is nyújtják a felek számára.

A baráti kapcsolatok alakulásának lenyomatait is fel lehet fedezni az elmondottak alapján. Ez elsősorban a hetelő fél esetében kiemelten fontos. Az elmondottak alapján úgy tűnik, hogy az otthonról „kiszakadt” családtagnak esetenként sikerül az otthoni, főként családi kapcsolatok mellé új, hosszútávú és bizalmasá váló baráti kapcsolatokat is kiépíteni. Hangsúlyozandó, hogy megmarad a társ, a partner, mint

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

bizalmas és fontos kapcsolat, de a hétköznapiakban, főleg a munkahelyi kapcsolatok elmélyülhetnek, a közös sors (közös munka, közös szállás, közösen szerzett tapasztalat) tartós barátságokat szőhet. Ezek a jelenségek az interjúk során nem csupán az egyébként is tökeerősebb, magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők körében volt megfigyelhető, hanem az alacsonyabban iskolázott, roma származású válaszadóknál is. Bár az ő esetükben kiemelendő az is, hogy a hetelő munkát sokszor családtagokkal, rokonokkal, de legalábbis falubeliekkel együtt vállalják, ezzel kissé szűkítve az új munka és/vagy baráti kapcsolatok kialakulásának az esélyét. A roma származású válaszadók elmondásai alapján arra lehet következtetni, hogy az aktív munkaerőpiaci helyzet, a munkahely léte egyáltalán még napjainkban is hozzájárulhat esetükben a bonding (összetartó) és akár a bridging (összekötő) kapcsolatok kialakulásához, az egyéni kapcsolathálózatba való beépüléséhez.

Az interjúk alapján úgy tűnik, hogy a lokalitás szöveteit a hetelők számára továbbra is az otthon maradó családtagok, rokonok, barátok, baráti társaságok, haverok, az „itteniek” jelentik, de emellett felsejlik egy másik világ is, az „ottani”, mely a hétköznapiakban a támogatást, a társaságot nyújtja.

Irodalom

- Albert F. – Dávid B. (1998): A barátokról. In: Kolosi T. – Tóth I. G. – Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi riport 1998. Budapest
- Albert F. – Dávid B. (2003): Az emberi kapcsolatok alakulása Magyarországon a XX. század utolsó évtizedében. Budapest, TÁRKI
- Albert F. – Dávid B. (2012) Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon. In: Kovách I. et al. (szerk.): Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon. Budapest, Argumentum Kiadó, 343–356.
- Albert F. – Dávid B. (2015): Mikromilió integrációs megközelítésben. A személyes kapcsolatokra vonatkozó eddigi kutatás eredményeinek áttekintése. DOI: 10.18030/socio.hu.2015.4.1
- Albert F. – Dávid B. – Gerő M. – Hajdú G. (2017): Kapcsolathálózati tipológia és társadalmi integráció. In: Kovách I. (szerk.): Társadalmi integráció, Belvedere
- Angelusz R. – Tardos R. (1991): Társadalmak rejtett hálózata. Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest
- Angelusz R. – Tardos R. (2006): Hálózatok a magyar társadalomban. In: Kovách I. (szerk.): Társadalmi metszetek. Napvilág Kiadó, Budapest, 227–252.
- Dávid B. (2010): Társas kapcsolatok- a kirekesztődés dimenziói. In: Kóczé A. (szerk.): Nehéz sorsú asszonyok feketén fehéren. Roma nők munkaerőpiaci és megélhetési lehetőségei két kistérségben. Budapest, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségi Kutatóintézet, 95–112.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

- Dávid B. – Lukács Á. – Huszti É. – Barna I. (2017): Kapcsolati napló – pluszok és mínuszok. Új módszer az egocentrikus kapcsolathálózat kutatásban. In: Kovách I. (szerk.): Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet Belvedere Meridionale Kiadó, 331–358.
- Gerő M. – Hajdu G. (2015): Az egyéni kapcsolatháló nagysága, heterogenitása és a társadalmi integráció Magyarországon. DOI: 10.18030/socio.hu.2015.4.12
- Kahn, R. L. – Antonucci, T. C. (1980): Convoys over the life course: Attachment, roles and social support. In: Baltes, P. – Olim, B. (szerk.): Life-span development and behavior. Academic Press, New York, 383–405.
- Kopasz M. – Szántó Z. – Várhalmi Z. (2008) A magyar háztartások tagjainak kapcsolatháló-dinamikája 1992 és 2007 között. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): Újratervezés. Életutak és alkalmazkodás a rendszerváltás évtizedeiben. Budapest, TÁRKI. 105–120.
- Messing V. (2006): Lyukakból szőtt háló: háztartások közötti támogató kapcsolatok roma és nem roma szegények körében. Szociológiai Szemle 2006/2. 27–34.
- Messing V. – Molnár E. (2011): Bezáródó kapcsolati hálók: szegény roma háztartások kapcsolati jellemzői. Esély, 2011/5. 47–74.
- Tóth O. (2012): Társadalmi integráció és család. In: Kovách I. – Dupcsik Cs. – P.Tóth T. – Takács J. (szerk.): Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon. Budapest, Argumentum Kiadó és MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, 369–382.
- Utasi Á. (2013): Kötelékben. Szolidaritás-hálók és közélet. Belvedere, Szeged
- van Oorschot, W. – Arts, W. – Gelissen, J. (2006): Social capital in Europe measurement and social and regional distribution of a multifaceted phenomenon. Acta Sociologica, 49 (2): 149–167.
- Vastag Z. – Huszár Á. (2008): Kapcsolatszegény – Aki szegény az a legszegényebb? Statisztikai Szemle, 86(12): 1103–1125.

Külön, de mégis együtt? Közös tér, idő és kapcsolati szolidaritás teremtése a hetelők körében

KOLOZSVÁRI ORSOLYA¹

ABSZTRAKT

Távkapcsolatok mindig léteztek, de a globalizáció, modern kommunikációs eszközök és utazási lehetőségek még inkább teret engednek ezen kapcsolatok elterjedésének. Jelen tanulmány a hetelőkre fókuszál, akik távoli munkavégzés miatt csak hétvégén vagy több hetente találkoznak. A kutatás 24, kisvárosokban és falvakban élő hetelővel készített interjút ölel fel. A megkérdezett párok körében a kapcsolattal való elégedettség volt az egyik fő vizsgálati kérdés. Az interjúalanyok többnyire nem számoltak be elégedetlenségről, kivéve néhány nőt, akik megszorodott otthoni feladataikra panaszkodtak. Az elégedettség megteremtésében nagy szerepet kapott a mindennapi kapcsolattartás és modern kommunikációs eszközök. Utóbbiak ahhoz is hozzájárultak, hogy a hetelők közös virtuális teret és időt tudjanak teremteni maguknak. A rendszeres kommunikáció, különleges programok, valamint a közös tervek a párkapcsolati szolidaritást is erősítették. A távollét átvészelésére és az együtt töltött idő megszipítására a hetelők hasznára vált az úgynevezett időmunka, amit a párok együtt végeztek el, hogy az időérzékelésüket öntudatlan, szubjektív módon befolyásolják.

KULCSSZAVAK: hetelők, távkapcsolat, ingázás, kapcsolati szolidaritás, tér és idő

ABSTRACTS

Alone together? Shared space, time, and solidarity in commuter relationships

Long-distance relationships have always existed, however, as a result of globalization, modern communication technology, as well as widespread travel opportunities, their number has increased. This study focuses on commuter relationships, that is, those couples that only see each other during the weekend or in every few weeks due to working far from their home. 24 interviews were conducted with commuter couples in small towns and villages. A key research question involved satisfaction levels among interviewees. Dissatisfaction with their relationship was relatively rare, except some women complained about increased household tasks. Daily communication and modern communication technology had an immense role in boosting satisfaction levels. Technology has also contributed to the creation of shared space and time among commuter couples. Regular communication, special dates, and shared plans for the future also raised relationship solidarity. To survive time apart and make time spent together more special timework was used, which was done together for the purpose of influencing the subconscious and subjective sense of time.

KEYWORDS: commuter relationships, long-distance relationships, commuting, relationship solidarity, time and space

¹ College of Coastal Georgia, USA; kolozsvariors@gmail.com

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Bevezetés

Párokra gyakran utalunk azzal a kifejezéssel, hogy „együtt vannak”. A távkapcsolatban élő párok, köztük a hetelők, ellentmondanak ennek a definíciónak, hiszen az idejük bizonyos részét külön töltik. Persze, ha jól belegondolunk, tulajdonképpen a nem távkapcsolatban élőkre sem igaz, hogy mindig, minden esetben, minden helyzetben együtt vannak. Hol van vajon az a határ, ami még elfogadható mennyiségű és minőségű együttlétnek számít, és a távkapcsolatban élők, a hetelőket is beleértve, hogyan teremtik meg a vágyott közös időt mikor térben távol vannak? A megteremtett közös idő a hetelők és általában a távkapcsolatban élők számára egyben egy közös képzeletbeli teret is jelent? Milyen szerepe van a modern technológiának, napjaink közkedvelt kommunikációs eszközeinek, portáljainak az együttlét és a közös idő és tér létrehozásában és hatékony fenntartásában? Az együttlét és közös rituálék hogyan erősíthetik meg a kapcsolatot, az elégedettséget, a szolidaritást a pár tagjai között? Lehet mód arra, hogy úgy tűnjön, az idő nem repül olyan gyorsan mikor végre együtt van a pár és kevésbé „vánszorogjon” a külön töltött napok, hetek alatt? A következő tanulmány mindezekre a kérdésekre keresi a választ, rövid szakirodalmi és módszertani áttekintést követően, a hetelők tapasztalatainak elemzésén keresztül.

Távkapcsolatok a történelem során a legtöbb társadalomban léteztek, tehát nem új jelenségről van szó. Akár már az ősi közösségekben egy-egy többnapos vadászat vagy törzsi háborúskodás időlegesen szétválasztotta a párokat. A háborúk, viszályok, távoli munka vagy tanulási lehetőségek, esetleges bebörtönzések az évszázadok során számos távkapcsolatot hoztak létre. Ezek között – különböző formákban – egy ideje a hetelés is jelen van, amikor az egyik fél, többnyire a férfi, egy vagy több hétig távol van munkavégzés miatt és csak hétvégére vagy néhány hetente tér haza. Ami újdonság, hogy a globalizáció, viszonylag gyors és olcsó utazási módok, a világgazdasági változások és a modern kommunikációs eszközök még több és térben akár sokkal távolabbi távkapcsolatot teremthetnek. Így a hetelés is bizonyos esetekben országhatárokon átvelő távkapcsolatokat, távházasságokat hozhat létre, amelyek, kellő jövedelmi források esetén, gyakori hazautazással és mindennapos telefonokkal, sms-ekkel működtethetők.

Még egy változás a jelenkori távkapcsolatokban, hogy a múltban a távolság elsősorban a pár férfitagja jóvoltából jött létre: általában ő ment el háborúba vagy egy távoli városba, országba dolgozni, tanulni. Ma már az is gyakori, hogy a nő munkavállalása, tanulása stb. miatt alakul ki egy távkapcsolat (Aranda 2003; Dreby 2006, 2010; Hirsch 2000, 2003; Hondagneu-Sotelo – Avila 1997; Mahler 2003; Parrenas 2005; Schmalzbauer 2004; Smith 2006). Ez a hetelőknél, legalábbis a mi mintánkban, kevésbé jellemző. Általában inkább a férfi hetel, vagy mindketten.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Elméleti háttér

A távkapcsolatoknál időnként felmerülő sztereotípiák, hogy kevésbé tartósak és szilárdak, mint az egyéb kapcsolatok, illetve, hogy a kapcsolati elégedettség szintje alacsonyabb. A szakirodalom azonban ezt nem támasztja alá (Dainton – Aylor 2001, Pistole – Roberts – Chapman 2010, Stafford 2005, Stafford – Merolla 2007, Stafford – Reske 1990, Van Horn et al. 1997). A telefonhívások, pozitív hozzáállás és nyíltság a kutatások szerint hozzájárulnak egy távkapcsolat sikerességéhez (Canary – Stafford 1994; Johnson et al. 2007, 2008; Maguire 2007; Maguire – Kinney 2010; Pistole – Roberts – Chapman 2010; Stafford 2005; Stafford – Canary 1991).

Bár a szakirodalom helyenként rámutat az esetleges csökkent elégedettségi szintre távkapcsolatban élő pároknál (Gimbel – Booth 1994, Van Horn et al. 1997), a kutatások nagyrészt hasonló fokú elégedettséget állapítanak meg távol és közel, illetve együtt élő pároknál (Dainton – Aylor 2001, Guldner – Swensen 1995, Hill et al. 2009, Maguire 2007, Mietzner – Li-Wen 2005, Roberts – Pistole 2009). Sőt, néhány szakirodalom fokozottabb elégedettséget talált a távkapcsolatoknál (Stafford 2005, Stafford – Reske 1990). A személyes találkozások gyakorisága hatással van az elégedettségre. A legalább havi találkozások fokozzák az elégedettséget, a hetiek pedig még inkább (Holt – Stone 1988, Winfield 1985). Az ingázó házasságok éles válaszvonalat hoznak létre a munka és magánélet között és átformálják az otthoni szerepeket, munkamegosztást (Gerstel – Gross 1984, Gross 1980). Ez akár elégedetlenséget is generálhat, ha például az otthon maradt fél úgy érzi, hogy minden rá hárul és megszaporodtak az otthoni feladatai.

A fizikai közelség nem alapfeltétele annak, hogy valakihez lelkiileg, érzelmileg közel érezzük magunkat. Együttélés esetén is felmerülhet szakadékszerű érzelmi távolság, míg akár több száz, több ezer kilométerre élő pár tagjai is érezhetik magukat nagyon közel egymáshoz. Ezt a jelenséget az online és távkapcsolati irodalomban „*távrolról kapcsolódásnak*” nevezzük (Ben-Ze’ev 2004). A közös idő a távollét alatt javarészt telefonvonal vagy Internet által működtetett képzelte tereket generál, amelyeket megoszthat egymással egy pár. Ezeket *kognitív, szociomentális tereknek* is nevezhetjük (Chayko 2002, 2008), és segítségükkel az érintett párok számára időlegesen bármilyen távolság áthidalható. Ez nagy különbség a régmúlt távkapcsolataikhoz képest, amikor a szimultán, sőt, bizonyos szinten egy térben létezés elképzelhetetlen volt.

Zerubavel (1987) kiemelte, hogy az idő egyes aspektusainak társadalmi konstruáltsága révén különös jelentőséggel bír, hogy mennyi időt szentelünk másoknak és *mikor*. Az este, éjszaka társadalmilag privát és intim időnek tekinthető, tehát általában akkor azokra szánunk időt, akik közel állnak hozzánk. A mindennapitól, profántól elkülönülő, különleges időnek is szerepe van egy közösség, egy kapcsolat fenntartásában (Durkheim [1912] 1995, Zerubavel 1987), tehát ha egy pár törekszik például arra, hogy speciális alkalmakkor találkozzanak, mint akár egy születésnap,

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

évforduló vagy helyi ünnep, ez növelheti a diádikus szolidaritásukat, erősítheti a kapcsolatukat. A közös tervek, jövőkép is elősegíti ugyanezt (Berger – Kellner 1964, Vaughan 1986). Az együttes rituálék is növelik a társas kapcsolatokon belüli szolidaritást (Durkheim [1893] 1984), így érdemes ezeket akár együtt élőknel, akár távkapcsolaton belül gyakorolni.

A közös idő megteremtése egyfajta „*időmunka*”, amelyet a párok együtt végeznek. Az időmunka olyan intra- és interperszonális tevékenység, amely által az emberek bizonyos időbeli élményeket provokálnak ki, vagy ellenkezőleg, igyekeznek megakadályozni (Flaherty 2011: 11). Bár a távkapcsolatok idő és térbeli korlátok közé vannak szorítva, a modern kommunikációs eszközök, az időmunka és a szociomentális terek lehetővé teszik ugyanezen korlátok tágítását, feszegetését. Valamilyen mértékben még az idő és tér manipulálása is lehetségessé válik, na persze nem tudományos-fantasztikus értelemben, hanem csak kognitív síkon. Az *összesűrűsödött idő* érzése akkor fogja el az embert, amikor úgy tűnik, hogy repül az idő (Adam 1995; 2004; Flaherty 1991, 1999; Flaherty – Meer 1994). A távkapcsolatban élők rendszerint akkor tapasztalják ezt, amikor hosszabb távollét után újra együtt vannak és keveslik a rendelkezésükre álló időt. Azonban bizonyos fajta időmunka segítségével akár próbálhatják szubjektív értelemben lelassítani az időérzékelésüket. Az *elnyújtott idővel* pedig olyankor találkozunk az ember, amikor úgy érzi, vánszorog az idő (Adam 1995, 2004; Flaherty 1991, 1999). Ez általában kellemetlen élmények során válik a legnyilvánvalóbbá, ami távkapcsolatban élők esetében például hosszabb külön töltött időszakokban kerül felszínre. Érdekes elképzelni, hogy vajon akár öntudatlanul, akár tudatosan tehetnek-e valamit a szenvedő alanyok, hogy a szubjektív időérzetüket akár egyedül, akár párjukkal közösségben felgyorsítsák, újabb illuzziójaként az időmunkának.

Módszertan

Ezen tanulmány alapját képező kutatás kvalitatív módszerekkel készült. A kutatás az MTA Kiválósági Együttműködési Program Mobilitás Kutatási Centrum keretében zajlott, félig strukturált interjúk segítségével, amelyből összesen 24 készült. A mintavétel nem valószínűségi, amit elsősorban a célpopuláció indokol, hiszen nincsenek átfogó, megbízható adatok az összes hetelőről, különböző településeken, szerte az országban. Kapcsolatainkra, ismeretségekre építve toboroztunk ingázó, hetelő interjúalanyokat. Ez persze azt is jelenti, hogy a teljes célcsoportra, a hetelők populációjának egészére nem tudunk általános következtetéseket levonni, de feltáró kutatásunk mégis számos hasznos információra bukkant a hetelők életével kapcsolatban.

Az interjúk 2019 augusztusa és októbere között készültek, a párok többségénél mindkét féllel, bizonyos esetekben pedig, ha ez nem volt megoldható, csak az otthon

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

maradt féllal. A mintába kerüléshez a következő feltételeket szabtuk: 1) Kelet-Magyarországon lévő lakóhely 2) falu, kisváros 3) a háztartás egyik tagja az ország távolabbi részében dolgozik és legfeljebb heti gyakorisággal jár haza.

Az interjúk kisvárosokban, falvakban készültek (ez alól kivétel volt egy nagyváros vidéki jellegű külterülete és két középváros). A következő megyék kerültek be a mintába: Szabolcs-Szatmár-Bereg (12 interjú), Hajdú-Bihar (10), Jász-Nagykun-Szolnok (2), Borsod-Abaúj-Zemplén (2). Összesen 9 települést fedtek le az interjúk (népességszám szerinti csökkenő sorrendben, a legnagyobbtól a legkisebbig): Debrecen (Ondód városrész), Hajdúböszörmény, Újfehértó, Hajdúdorog, Derecske, Egyek, Jászszerentdrás, Szatmárcseke, Nemesbikk. Az interjúk közel fele Szatmárcsekén készült, amely településen a 2011-es népszámlálási adatok alapján egyébként is viszonylag magas, 15% feletti a más településre ingázó dolgozók aránya. A mintába került települések közül csak Nemesbikk és Jászszerentdrás mutat még magasabb arányokat (25% és 20%).

Az interjúterv 6 fő kérdéskört ölelt fel, nevezetesen 1) Kérdezett bemutatkozása, 2) Életkörülmények, 3) A Hetelés jellemzői, 4) Családi élet, szerepek, 5) Hetelés hatása a családi életre, párkapcsolatra, 6) Helyi közösség, hetelés hatása a lokális térben. Ezek közül jelen tanulmány elsősorban a 4. és 5. témában felmerülő kérdésekre adott válaszokból körvonalazódott adatokra koncentrál, mert azok tartalmazzák ezen tanulmány kutatási kérdéseire a legtöbb információt.

Minta

A kutatásunk összesen 24 interjút eredményezett. Ezek közül 9 pár került a mintába (18 fő) és 6 otthon maradt fél, akik mindnyájan nők. Eszerint a minta több nőt és otthonmaradót tartalmaz, mint hetelő férfit, de mivel nem volt cél, hogy egyenlő arányokra törekedjünk, ez nem befolyásolta a kapott adatokat és elemzést.

Az interjúalanyok életkora 18-54 év között mozgott, 37,5 év átlagéletkorral. Iskolai végzettség tekintetében vegyes mintát kaptunk (az iskolai végzettség nem volt feltétele a mintába kerülésnek), általános iskolai végzettségtől kezdve, szakmunkásképzőn és érettségien át főiskolai és egyetemi végzettségű alanyok is részei lettek a mintának. 6 általános iskolai végzettségű, valamint 13 középfokú és 5 felsőfokú végzettségű alanyunk volt. A hetelők Budapestre és környékére, Nyugat-Magyarországra, illetve külföldre ingáznak munkavégzés céljából. Két pár esetében mindkét fél hetelő, a többieknek csak a férfi. 8 roma származású interjúalany vált a minta részévé, a többiek nem tartoznak kisebbséghez.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Eredmények

SÚRLÓDÁSOK HIÁNYA, ELÉGEDETTSÉG FOKA

Ritkán mondható el egy kapcsolatról, hogy súrlódásmentes, és talán annál nagyobb jelentőséget nyer, hogy a mintában szereplő hetelők az esetek túlnyomó többségében nem számoltak be különösebb konfliktusról a kapcsolatukban. Legalábbis a legtöbb alany úgy nyilatkozott, hogy a távolság, a hetelés nem generál *plusz* súrlódást az életükben:

„K: Önök között volt már esetleg konfliktus ebből (online vannak kapcsolatban), a távolságból adódóan?

V: Nem nagyon.” (34 éves nő)

„K: Okozott nektek valamilyen konfliktusforrást vagy gondot, hogy ő odavan?

V: Nem.

K: Valamilyen félreértést?

V: Nem, egyáltalán nem.” (18 éves nő)

„K: És voltak-e valami súrlódások, amióta te nem vagy itt? Vagy ami emiatt alakult volna ki?

V: Nem, semmi. Semmilyen probléma nem volt.” (21 éves férfi)

Bár a hetelés nyilván bizonyos fokú alkalmazkodást kíván és akár megváltoztathatja a kapcsolatot, a kutatásunk hetelői nem feltétlen ezt emelték ki. A kezdeti nehézségek, zökkenők után a párok általában belerázódtak a távkapcsolat menetébe, és kialakítottak egy annak megfelelő életet.

„Eleinte rossz volt, hogy itt hagyott bennünket, most már megszoktuk.” (33 éves nő)

Voltak, akik semmilyen változásról nem számoltak be a viszonyukban. Persze lehetséges, hogy ezen inkább azt értették, hogy a kapcsolatuk minősége nem lett rosszabb, a kötődésük nem gyengült annak ellenére, hogy az életvitelük logisztikájában akár hozott változásokat a hetelés.

„K: És akkor a hetelés óta változott-e a kapcsolatod [a feleségeddel]?

V: Nem. Szerintem jó. Hasonló. Ugyanaz. Jó a kapcsolatunk.” (54 éves férfi)

A szakirodalmi áttekintésben már említettem, hogy a korábbi kutatások ritkán számoltak be csökkenő elégedettségi szintről a távkapcsolatokban. A legtöbb felmé-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

rés arra jutott, hogy a távkapcsolatban élők nem elégedetlenebbek a kapcsolatukkal, mint mások (Dainton – Aylor 2001, Guldner – Swensen 1995, Hill et al. 2009, Maguire 2007, Mietzner és Li-Wen 2005, Roberts – Pistole 2009). A mi mintákban volt ez alól kivétel:

„Egyedül csak anyagi szempontból lett jobb. Minden másban rosszabb. Hiányzunk egymásnak, hiányzik a gyerekeinek.” (46 éves nő)

Azonban összességében a mi hetelőink is gyakrabban nyilatkoztak elégedettség-ről, mint elégedetlenségről.

„K: Az eddigi beszélgetésünk alapján mondhatjuk azt, hogy elégedett vagy a kapcsolattal vagy van, ami elégedetlenséget szül?

V: Elégedett vagyok.” (29 éves nő)

„K: És hogyan érzed magad ebben a kapcsolatban?

V: Kicsattanóan.” (27 éves nő)

Ahol kifejezetten kicsattanóan akár nem is érezte magát az alany, a belenyugvás, a helyzet elfogadása zömében ott is jellemző volt, a nagyfokú elégedetlenség pedig kevésbé. Ennek valószínűleg az is oka, hogy mindenki tisztában volt vele, hogy miért vállalták a hetelést, és minden körülményt figyelembe véve még mindig pozitívabb mérleget kaptak, mint amit a hetelés előtt, esetleges nagyon szűkös anyagi körülmények között tapasztaltak.

Az elégedettség forrása bizonyos esetekben nem az anyagi gyarapodásban gyökerezett, hanem egyes alanyok magát a kapcsolatot látták pozitívabb megvilágításban a távolságnak köszönhetően. A szakirodalom is utal időnként megnövekedett elégedettségre távkapcsolatokban (Stafford, 2005; Stafford – Reske, 1990), és erre a mi mintánk is szolgáltatott példát:

„...úgy mondanám, hogy erősödött. Mert hát ugye bár a távol lét a kis tüzet kioltja, a nagyot fellobbantja. Tehát erősödött, a kettőnk kapcsolata is erősödött folyamatosan.” (21 éves férfi)

„Lehet, hogy egy kapcsolatnak is jót tesz. Egy házasságnak. Nincs az a 0–24-ben együtt az ember; még lehet talán, hogy inkább pozitívnak mondanám, nem negatívnak.” (34 éves nő)

„...a távolság tényleg mélyebb gyökeret ereszt egy kapcsolatban, még szorosabbá teszi az emberi köteléket egyébként. Úgyhogy én ezt egy abszolút pozitívumként próbálom megélni.” (27 éves nő)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Ahogy egyes klasszikussá vált távkapcsolati kutatások is rámutatnak, az elégedettség függ a találkozások gyakoriságától is (Holt és Stone 1988, Winfield 1985), ami mindenképpen alátámasztható jelen kutatás által is. Főként abban az esetben válik ez még nyilvánvalóbbá, amikor ritkább találkozásokról gyakoribbra váltanak a párok, például egy munkahelyváltás eredményeképpen.

„...most jó, kéthetente járunk haza, itthol vagyunk 2 napot vagy 3-at... Ez a két hét aránylag nekem nem tűnik hosszúnak se, meg nem is hosszú, mert én eddig 5-6 hetente jártam haza.” (40 éves férfi)

„Igen-igen kéthetente, hetente, az nagyon rossz volt mikor 6 hetente. Nem is tudom már az érzésemet se, hogy mintha depressziós lettem volna.” (38 éves nő)

A mintában nem találkoztunk olyan konkrét esettel, amikor fordított irányba történt a változás, vagyis egy pár egyik tagja már beállt heti, kétheti ingázás helyett havonta vagy még ritkábban kezdett rendszeresen hazajönni. Ilyen esetekben várható lenne az elégedettség csökkenése, legalábbis addig, amíg a pár meg nem szokja és el nem fogadja az új helyzetet.

Ingázó pároknál gyakran megváltozik az otthoni munkamegosztás, és minden az otthon maradt fél részortjává válik (Gerstel – Gross 1984, Gross 1980). Ez akár időszakos elégedetlenséghez is vezethet, ami a mi kutatásunkban is előfordult.

„K: Volt sok nehézség, hogy a férfi távol van?

V: Persze, főleg télen. Fát nekem kell beszerezni. Minden férfi munka az rám marad.” (33 éves nő)

„A műszaki feladatok. Defektet kaptam... soha nem cseréltem kereket, nem tudtam kinek szóljak...” (46 éves nő)

Az otthon maradt nőknél többször került szóba, hogy milyen új feladatok jelentenek nekik nehézséget a mindennapokban a párjukat nélkülözve, a férfiak ilyen tekintetben kevesebbet panaszkodtak. Ennek az is lehet az oka, hogy a legtöbb családban a nők jellemzően túlterheltebbek a háztartási, gyereknevelési teendőket illetően, mint a férfiak, és ha az egyébként is számos otthoni feladatkörük még inkább kiszélesedik, az már végképp a teljesítőképességük határát feszegetheti.

„K: És van-e olyan, ami a hétköznapiakban nehézséget okoz, hogy távol van a család?

V: Hát nekem vagy nekik? Én ellátom magam kint teljesen, mosom a ruhám, vasalok, őnekik gondolom nehéz, hogy mit csinálnak ha férfi munka van, mert

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

mondjuk leáll a cirkó, vagy elromlik a villany, ilyenkor hiányzik itt a háznál valaki.” (44 éves férfi)

Külön, de mégis együtt – tértől és időtől függetlenül

A mai technika és kommunikációs eszközök szimultán együttlétre adnak módot bárki számára, így a hetelőknek is. Az interjúalanyaink telefon, telefonos alkalmazások (Viber, Messenger, Skype stb.) és közösségi média portálok segítségével tartják egymással a kapcsolatot, méghozzá napi szinten. Mindnyájan úgy nyilatkoztak, hogy minden nap legalább egyszer beszélnek egymással, van, aki többször is. Ahogy a gyakori találkozások jó hatással vannak a kapcsolati elégedettség szintjére, ez az éterben, telefonvonalon keresztül folytatott napi találkozásokra is igaz. Ilyen jellegű és gyakoriságú kapcsolattartás hiányában valószínűleg frusztráltabb, kevésbé elégedett párokkal találkoztunk volna.

„Hát jó mindennap beszélünk telefonon, hála a jóistennek internet meg mobiltelefon... tehát amikor mi elkezdtük huszon pár éve, hetente egyszer beszélünk telefonon. Most már napi szinten meg ugye napközben akár messenger üzenetet küldünk egymásnak, akár egy sms-t, ha van valami.” (44 éves nő)

„Ugyanúgy beszélgetünk. Videochat. Ha ráérek, például nincs dolgom, akkor felhívom és videochaten beszélünk nagyon sokat, telefonon beszélünk nagyon sokat.” (21 éves férfi)

A napi, akár valamilyen szinten potenciálisan folyamatos kommunikáció révén (hiszen bármikor lehet küldeni egy sms-t vagy képet, kommentálni egy közösségi médiára felhelyezett posztot vagy fotót stb.) a távollévő párok is együtt lehetnek, amilyen gyakran csak szeretnék és a munkájuk, egyéb kötelességük engedi. Az együttlét immár átível téren és időn, illetve az együtt töltött idő egyben egy közös *kognitív, szociomentális térben* történik (Chayko 2002, 2008). A hetelő pároknál együttlétük idején a közös otthonuk szolgál kettejük tereként, de a távollét alatt is tudnak együtt lenni, méghozzá egy együttesen létrehozott kommunikációs, kognitív térben, amely egy karnyújtásnyira van tőlük, épp csak olyan messze, ahol épp a telefonjuk van.

Ahogy már Zerubavel (1987) is rámutatott, a nekünk fontos személyekre gyakran este, éjszaka szánunk időt, ami társadalmilag privát és intim idősnak tekinthető. A kutatásunk egyes hetelői naponta többször is beszélnek egymással, de az este mindenképp ezek között van, akik pedig egyszer kommunikálnak egy nap, az szinte mindig este történik. Persze ez köszönhető a munkahelyi időbeosztásnak is, hiszen napközben rendszerint kevesebb idő marad beszélgetésre, de az intimitás megteremtésében, fenntartásában is segítenek az esti, éjszakai beszélgetések, ame-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

lyek felidéznek és fenntartják az együttélés során kialakult intimitást, rituálét, az együtt töltött estéket, éjszakákat.

„Például az éjszaka ott van számunkra. Én még fiatal vagyok, én fenn tudok lenni szerintem hajnal 1-ig is.” (21 éves férfi)

Az együttes rituálék egyébként is növelik a társas kapcsolatokon belüli szolidaritást (Durkheim [1893] 1984), beleértve a párkapcsolati diádikus szolidaritást, és ezek egyes formái távkapcsolaton belül is könnyen megvalósíthatóak. Márpedig a társas szolidaritás nemcsak közösségeket, társadalmakat tart össze, mint ahogy erre Durkheim ([1893] 1984) rámutatott, hanem mikroszinten, kiscsoportoknál, pároknál is összekovácsoló szerepe van. A napi telefonok, főleg ha mindig ugyanabban az időben történnek, önmagukban kapcsolatszilárdító rituáléknak tekinthetők.

„...munka után mindig beszélünk egy olyan óra hosszát.” (40 éves férfi)

A kiszámítható, rendszeres találkozások is kapcsolatot erősítő rituálék, illetve akár a napi rutin vagy minden egyes találkozás részét képező apróság is:

„...reggel felkelünk, elmegyünk a bótba vásárolni, vagy elmegyünk... a városba vásárolni.” (38 éves nő)

„Bográcsolunk vagy sütünk valamit, vagy elmegyünk valahova. De a legtöbbje munkával telik.” (41 éves nő)

„...ittthon egy átlag hétvége. Főzünk és ennyi. Takarítunk.” (24 éves nő)

A háztartás rendezése, ház körüli munkák, kertészkedés többször is felmerült, mint egy átlag közös hétvége része. Ennek egyrészt az a jelentősége, hogy ezek a tevékenységek a párok nagy részének hétköznapijait, szabadnapjait képezik, így a hetelők amikor hazamennek és visszacsöppennek ezekbe az elfoglaltságokba, tudatalatt azt is hangsúlyozzák, hogy időszakos távkapcsolatuk ellenére ők is pontosan olyan pár, mint bárki más. Másrészt a hetelő interjúalanyok gyakran említették, hogy a hetelés megteremti a szükséges anyagi feltételeket egy renováláshoz vagy új ház vásárlásához, így a házon vagy kerten munkálkodás lépésről lépésre a közös célokhoz is közelebb viszi a párokat. Mivel a közös jövőkép és tervek egyébként is fokozzák a szolidaritást és szilárdítják a kapcsolatot (Berger és Kellner, 1964; Vaughan, 1986), előnyös, hogy a kutatásunk résztvevői is számos közös tervet említettek. A leggyakoribb a házfelújítás, házvásárlás volt, vagy közös gyerek, illetve a már meglévő gyerekekkel kapcsolatos cél.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

A mindennapitól, profántól elkülönülő, különleges időnek is része van egy közösség, egy kapcsolat fenntartásában (Durkheim [1912] 1995, Zerubavel 1987). A hetelőknel is a különleges, hétköznapiól eltérő élmények is erősíthetik a kapcsolatot. Ilyen tapasztalatokra is utaltak az interjúalanyok.

„Ma van konkrétan itt a lekvárfőzőverseny... És igazából persze, megyünk, megyünk.” (24 éves nő)

„Most voltunk... falunapon, halászléfőző versenyen.” (40 éves férfi)

„Éppen tegnap is elmentünk délután Miskolcra. Hazafelé jövet megvacsoráztunk” (54 éves férfi)

A különleges időnek az alapján is fontos szerepe van, hogy bizonyos alkalmaknak társadalmilag és a szocializációnk által már belsővé tett módon is nagy jelentőséget tulajdonítunk, ilyenek akár a születésnapok, évfordulók, ballagás, stb. Egyes hetelők is hangsúlyt fordítottak arra, hogy, ha lehet, a hazautazást ilyen alkalmakra időzítsék, ezeket lehetőleg ne mulasszák el.

„Mi általában úgy csináljuk, hogyha ilyen családi program van, úgy időzítjük, hogy akkor amikor itthon van vagy esetleg akkorra nem vállal utat, hogyha olyan nagyobb volumenű dolog van az életünkben.” (34 éves nő)

A különleges élményekre koncentráció, azokban elmerülés egyfajta időmunka részévé is válhat. Az időmunka olyan tevékenység, amely által az emberek bizonyos kellemes időbeli élményeket próbálnak létrehozni, minél jobban kiaknázni, vagy ellenkezőleg, negatív időbeli tapasztalatokat igyekeznek kikerülni (Flaherty 2011: 11). A pozitív élmények gyűjtése, jó emlékek építése tudatalatti időmunka is lehet, mert általuk az eltöltött idő szubjektív érzetben elnyújtható, nem repül olyan gyorsan, mintha a pár kevésbé tudatosan élvezne ki minden együtt töltött órát. *Összesűrűsödött idő* érzékelésről akkor beszélünk, amikor úgy tűnik, hogy túl gyorsan, megállíthatatlanul telik az idő (Adam 1995, 2004; Flaherty 1991, 1999; Flaherty – Meer 1994). A kutatásba bekerült hetelők is tapasztalták már ezt:

„...ott a hétvége két nap szinte csak tűzoltást bírok csinálni.” (44 éves férfi)

„K: És a hétvégéd, hogy telnek?

V: Gyorsan. Sokkal gyorsabban telik, mint ahogy az ember akarná.” (54 éves férfi)

„Alvás, sütés-főzés. Ilyen gyorsított otthonlét.” (37 éves férfi)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

„És szó szerint a rohanásról szól, hogy eljussunk minden rokonhoz, akár a testvéréhez vagy az anyukájához, vagy az én szüleimmel is eltöltsünk ugye egy kis minőségi időt. Elmenjünk vásárolni, ügyeket intézni, papírokat, mindent hétvégén. Tehát nagyon próbáljuk bezsúfolni a hétvégébe a hétköznapi elmaradt dolgokat.” (27 éves nő)

Ezek az interjúrészletek, különösen az utolsó, a látszólag tehetetlen sodródást illusztrálják az összesűrűsödött idővel szemben. Ezzel szemben a lelassulás, a kevesebb program és azok maradéktalan kiélvezése, a teljes, tudatos jelenlét az adott pillanatban, a különleges, emlékezetes élmények betervezése egyfajta időmunkán keresztül a kevésbé száguldó idő érzetét kelthetik, és nagyobb fokú kontrollra adnak lehetőséget.

Az *elnyújtott idő* érzése, vagyis egy kellemetlen, nemkívánatos időbeli tapasztalat, amikor szubjektívan vánszorog az idő (Adam 1995, 2004; Flaherty 1991, 1999) sem került el a hetelő interjúalanyokat sem, ami nem meglepő, hiszen ez is jellemző kísérője a távkapcsolatoknak.

„...várjuk a hétvégét, hogy együtt lehessünk. Tehát még így 6 év távlatában is ugye egymás nyakába ugrunk minden egyes péntek este, amikor találkozunk.” (27 éves nő)

„A múlt hét mondjuk nagyon nehezen ment el a két hét, pedig mondtam atya ég, hát két hétről van szó, de a múlt hét nagyon nehezen ment el.” (38 éves nő)

Azonban az elnyújtott idő érzetének bizonyos szintű manipulálása sem lehetetlen. A hetelők nyilván nem görbítik el az idősíkot és nem időutaznak, de egyfajta kognitív „időutazásra”, az idő érzékelésének szubjektív gyorsítására akár módjuk nyílhat. Az elfoglaltság, az idő teljes betáblázása a külön töltött időszakokban segíthet az idő múlását sebesebbnek megélni. A minta interjúalanyainál is megfigyelhető volt ez az öntudatlan időmunka (mert rendszerint öntudatlan, nem tudatos cselekvésről van szó).

„...eltelik nekünk egy nap hamar, úgyhogy nem is gondolunk arra, hogy mennyire hiányoznak nekünk.” (18 éves nő, aki ezelőtt fejtette ki, hogy mennyire sok házimunkát végeznek naponta a párja édesanyjával).

„De általában ha kimegyek az első 3 nap az gyorsan is megy, itt ha innen az ember kiszakad azért beülök a kamionba.” (44 éves férfi, munkájából eredően hosszú órákat vezet, ami alatt nem tud a párja hiányával törődni)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

„...de most már ugye hogy itt vannak a gyerekek szinte már úgy repülnek a hetek. Észre sem veszem és már elrepült két hét és akkor már itthon van, mert annyi a teendő és annyi a munka, annyi a csinálnivaló, hogy egyszerűen telnek a napok.” (45 éves nő)

A távollét alatti gyakori beszélgetések, együtt töltött idő, és, ha mód van rá, a találkozások sűrítése is megoldás lehet az elnyújtott idő érzékelésének felgyorsítására.

Összegzés

Bár konfliktusok minden kapcsolatban, házasságban adódnak, néhány kivételtől eltekintve a hetelés nem okozott plusz súrlódást, elégedetlenséget interjúalanyaink párkapcsolatában. Többször elégedettségről számoltak be a kapcsolatukban, de legalábbis mindenki nagyrészt elfogadta, megszokta a helyzetet, és vállalta egy bizonyos cél érdekében, ami rendszerint az anyagi előbbre jutás. Ehhez persze fontosak a viszonylag gyakori találkozások és a napi szintű kapcsolattartás.

Az az időszakos elégedetlenség, amit néhány alanynál mégis tapasztaltunk, inkább a nőktől eredt, a megszorodott otthoni teendők eredményeképpen. Sok kutatás taglalja a családon belüli nemi egyenlőtlenségeket számos típusú családmódel esetén, jelen tanulmány pedig újabb példát szolgáltat arra, a hetelő családok vizsgálatán keresztül, hogy bár vannak előrelépések a múlthoz képest, sok családon belül továbbra sem ismeretlen fogalom a nemi egyenlőtlenség. Egy távkapcsolat ugyan addig nem ismert szabadságot, önállóságot és egyéni döntési jogot is hozhat egy nőnek, egyben fokozhatja a családon belüli túlterheltségét is, ha hirtelen minden feladat az ő felelősségévé válik, márpedig a nőkre háruló háztartási és gyermeknevelési terhek gyakran még távkapcsolat nélkül, partner jelenlétében is gondot okozhatnak.

A mai technika viszont új távlatokat nyit a távkapcsolatokban, köztük a hetelők életében, hiszen szimultán, akár egy közös kognitív térben tölthetnek időt egymással. Ezáltal nagyban csökken a különbség távkapcsolatok és együtt élő kapcsolatok között, hiszen akár a hetelők sem feltétlen töltenek kevesebb időt egymással hétköznaponként, mint némelyik együtt élő pár. Figyelembe véve, hogy a kommunikációs eszközök egyre inkább a legtöbb pár életének szerves részét képezik (időnként egy háztartáson belül, vagy akár egy szobában tartózkodó pár is sms-ben, közösségi médián keresztül kommunikál, nem élőszóban), bármiféle korábbi különbség távkapcsolatban és együtt élő párok közt végképp eltörpülhet. Így elképzelhető, hogy a jövőben megnő a hetelő és egyéb távkapcsolatok száma és a fenntarthatóságuk is még gördülékenyebbé válik.

A napi rituálék és betervezett különleges idő, valamint közös jövőbeli tervek segítségével pedig megerősödhet egy kapcsolat és növekszik a pár diádikus szolidaritása, összetartása. Az időmunka és az időérzet szubjektív „manipulálása” szintén

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

megkönnyítheti a távollét átvészelését és az együtt töltött idő emlékezetesebbé tételét. A tanulmányban felsorolt időmunka illusztrációk és a társas szolidaritást erősítő példák nemcsak a hetelők számára lehetnek hasznosak, hanem bármilyen (pár) kapcsolatban.

Napjainkban gyorsan változik a világ, a normák, a technika, és utóbbi jóvoltából a közös tér és idő fogalma is. Ezen tanulmány a hetelők életén keresztül mutatta be az említett változásokat, de ezek az élet számos egyéb területén is megnyilvánulnak, és a tanulmányban illusztrált elméleti, fogalom- és keretrendszer segítségével az itt taglalt általános jelenségek a társadalom más szektoraiban is kutathatóak.

Irodalom

- Adam, B. (1995): *Timewatch: The Social Analysis of Time*. Cambridge, MA, Polity Press.
- Adam, B. (2004): *Time*. Malden, MA, Polity Press
- Aranda, E. M. (2003): Global Care Work and Gendered Constraints: The Case of Puerto Rican Transmigrants. *Gender & Society* 17: 609–626.
- Ben-Ze'ev, A. (2004): *Love Online: Emotions on the Internet*. New York, Cambridge University Press
- Berger, P. – Hansfried, K. (1964): Marriage and the Construction of Reality: An Exercise in the Microsociology of Knowledge. *Diogenes* 12: 1–24.
- Canary, D. J. – Stafford, L. (1994): Maintaining Relationships Through Strategic and Routine Interaction. In: Canary, D. J. – Stafford, L. (eds.): *Communication and Relational Maintenance*, New York, Academic Press, 3–22.
- Chayko, M. (2002): *Connecting: How We Form Social Bonds and Communities in the Internet Age*. Albany, NY, State University of New York Press
- Chayko, M. (2008): *Portable Communities: The Social Dynamics of Online and Mobile Connectedness*. Albany, NY, State University of New York Press
- Dainton, M. – Brooks, A. (2001): A Relational Uncertainty Analysis of Jealousy, Trust, and Maintenance in Long-Distance versus Geographically Close Relationships. *Communication Quarterly* 49(2): 172–188.
- Dreby, J. (2006): Honor and Virtue: Mexican Parenting in the Transnational Context. *Gender & Society* 20: 32–59.
- Dreby, J. (2010): *Divided by Borders: Mexican Migrants and Their Children*. Berkeley, University of California Press
- Durkheim, E. [1893] (1984): *The Division of Labor in Society*. Translated by W.D. Halls. New York, The Free Press
- Durkheim, E. [1912] (1995): *The Elementary Forms of Religious Life*. Translated by Karen E. Fields. New York, The Free Press

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

- Flaherty, M. (1991): The Perception of Time and Situated Engrossment. *Social Psychology Quarterly* 54: 76–85.
- Flaherty, M. (1999): *A Watched Pot: How We Experience Time*. New York, New York University Press
- Flaherty, M. (2011): *Textures of Time: Agency and Temporal Experience*. Philadelphia, PA, Temple University Press
- Flaherty, M. – Michelle D. M. (1994): How Time Flies: Age, Memory, and Temporal Compression. *The Sociological Quarterly* 35: 705–721.
- Gerstel, N. – Harriet, G. (1984): *Commuter Marriage: A Study of Work and Family*. New York, The Guilford Press
- Gimbel, C. – Alan, B. (1994): Why Does Military Combat Experience Adversely Affect Marital Relations? *Journal of Marriage and the Family* 56: 691–703.
- Gross, H. E. (1980): Dual-Career Couples Who Live Apart: Two Types. *Journal of Marriage and the Family* 42: 567–576.
- Guldner, G. T. – Clifford, H. S. (1995): Time Spent Together and Relationship Quality: Long-Distance Relationships as a Test Case. *Journal of Social and Personal Relationships* 13: 313–320.
- Hill, S. – Redalen, K. – Davison, S. – Mondloh, C. (2009): Comparing Intimacy Levels of Long Distance and Geographically Close Dating Relationships. Presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Aug 8, San Francisco, CA.
- Hirsch, J. S. (2000): En El Norte La Mujer Manda: Gender, Generation, and Geography in a Mexican Transnational Community. In: N. Foner, R. Rumbaut, and S. Gold *Immigration Research for a New Century*. New York, Russell Sage, 369–389.
- Hirsch, J. S. (2003): *A Courtship After Marriage: Sexuality and Love in Mexican Transnational Families*. Berkeley, University of California Press
- Holt, P. A. – Gerald, L. S. (1988): Needs, Coping Strategies, and Coping Outcomes Associated With Long-Distance Relationships. *Journal of College Student Development* 29: 136–141.
- Hondagneu-Sotelo, P. – Avila, E. (1997): I’m Here, but I’m There: The Meanings of Latina Transnational Motherhood. *Gender & Society* 11: 548–571.
- Johnson, A. – Haigh, M. – Becker, J. – Craig, E. – Wigley, S. (2007): College Students Use of Email to Maintain Long Distance and Geographically Close Interpersonal Relationships. Presented at the annual meeting of the International Communication Association, May 23, San Francisco, CA.
- Mahler, S. J. (2003): Engendering Transnational Migration: A Case Study of Salvadorans. In: P. Hondagneu-Sotelo (ed.): *Gender and U.S. Immigration*. Berkeley, University of California Press, 287–316.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

- Maguire, K. C. (2007): Will It Ever End?: A (Re)examination of Uncertainty in College Student Long-Distance Dating Relationships. *Communication Quarterly* 55(4): 415–432.
- Maguire, K. C. – Kinney, T. A. (2010): When Distance is Problematic: Communication, Coping, and Relational Satisfaction in Female College Students' LongDistance Dating Relationships. *Journal of Applied Communication Research* 38: 27–46.
- Mietzner, S. – Li-Wen, L. (2005): Would You Do it Again? Relationships Skills Gained in a Long-Distance Relationship. *College Student Journal* 39(1)
- Parrenas, R. S. (2005): *Children of Global Migration: Transnational Families and Gendered Woes*. Stanford, CA, Stanford University Press
- Pistole, M. C. – Roberts, A. – Chapman, M. L. (2010): Attachment, Relationship Maintenance, and Stress in Long Distance and Geographically Close Romantic Relationships. *Journal of Social and Personal Relationships* 27: 535–552.
- Roberts, A. – Pistole, M. C. (2009): Long-Distance and Proximal Relationship Satisfaction: Attachment and Closeness Predictors. *Journal of College Counseling* 12: 5–17.
- Schmalzbauer, L. (2004): Searching for Wages and Mothering from Afar: The Case of Honduran Transnational Families. *Journal of Marriage and Family* 66: 1317–1331.
- Smith, R. C. (2006): *Mexican New York: Transnational Lives of Immigrants*. Berkeley, University of California Press
- Stafford, L. (2005): *Maintaining Long-Distance and Cross-Residential Relationships*. Mahwah, New Jersey, Lawrence Elbaum Associates
- Stafford, L. – Canary, D. J. (1991): Maintenance Strategies and Romantic Relationship Type, Gender, and Relational Characteristics. *Journal of Social and Personal Relationships* 8(2): 217–242.
- Stafford, L. – James, R. R. (1990): Idealization and Communication in Long-Distance Premarital Relationships. *Family Relations* 39(3): 274–279.
- Stafford, L. – Merolla, A. J. (2007): Idealization, Reunions, and Stability in LongDistance Dating Relationships. *Journal of Social and Personal Relationships* 24: 37–54.
- Van Horn, K. R. – Arnone, A. – Nesbitt, K. – Desilets, L. – Sears, T. – Giffin, M. – Brudi, R. (1997): Physical Distance and Interpersonal Characteristics in College Students' Romantic Relationships. *Personal Relationships* 4: 25–34.
- Winfield, F. E. (1985): *Commuter Marriage: Living Together, Apart*. New York, Columbia University Press
- Zerubavel, E. (1987): The Language of Time: Toward a Semiotics of Temporality. *The Sociological Quarterly* 28: 343–356.

A gyermekek helye és szerepe a hetelő családokban – szülői döntések, nevelés

NEMES-ZÁMBÓ GABRIELLA¹

ABSZTRAKT

A tanulmány olyan családokat vizsgál, melyek egyik vagy mindkét partnere hosszabb időtartamú távoli munkavégzés céljából hetel. Kutatási kérdéseink azokra a családokra irányulnak, akik gyermeket nevelnek és ennek eredményeként a családi életüket nagymértékben meghatározza az a sajátos működési mód, melynek alapja a fizikai, érzelmi közelség és távolság változó dinamikája. A kvalitatív eredményeket feldolgozó elemzés a gyermekeket középpontba állítva igyekszik feltárni a hetelés következtében végbement változásokat a családban. Ezek között hangsúlyosan megjelenik a kötődés a családban, a gyermekek gondozása és nevelése, valamint a gyermek helye és szerepe a családban. A vizsgált családok életében különböző szülői attitűdökkel és szülő-gyermek kapcsolatokkal találkoztunk.

KULCSSZAVAK: gyermekek a családban, hetelő családok, gyermeknevelés, családi döntéshozatal, családi szerepek

ABSTRACT

The place and role of children in long commuting families – parental decisions and upbringing

The study examines families in which one or both partners are commuting for longer periods (hetelés). Our research questions focus on those families who are raising children. As a result, their family life is largely determined by the specific operation based on the changing dynamics of physical, emotional proximity and distance. The analysis which processes qualitative results focuses on children and reveals the changes that have taken place in the family as a result of long term commuting. These include attachment in the family, the care and upbringing of children, and the place and role of the child in the family. In the lives of the families studied, we encountered different parental attitudes and parent-child relationships.

KEYWORDS: children in the family, long commuting families, bringing up children, family decisions, family roles

¹ Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program, nemes.zambo.gabriella@arts.unideb.hu

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

Bevezetés

Jelen tanulmány keretében egy kvalitatív kutatás részeredményeiről számolunk be. A 2019-es kutatás a hosszabb időtartamú távoli munkavégzésre – a megfogalmazásunkban *hetelésre* – fókuszál. Célja, hogy feltárja azon családok mindennapi életének egyes dimenzióit, melyekben a partnerek valamelyike vagy mindkét fél távolabbi településen hosszabb ideig munkát végez, így az otthonában töltött időtartam lényegesen lerövidül, hetente vagy ritkábban látogat csak haza. A kutatás során mind a hetelő, mind az otthon maradt féllel készült interjúk, melyek néhány pár esetében lehetővé teszik, hogy komplexen, mindkét partner válaszait figyelembe véve tárjunk fel bizonyos családon, háztartáson belüli jelenségeket, problémacsoportokat. Ugyanakkor azokban az esetekben, melyek során csak a hetelő fél egyikével készült interjú, lehetőségünk nyílt az otthon maradt partnerek jellemző nehézségeit, problémáit felszínre hozni, és mintázatokot találni.

Elemzésünk a kutatás több dimenzióját érintve azzal a kérdéskörrel foglalkozik, hogy milyen változások mennek végbe a gyermekkel rendelkező háztartások, családok életében a hetelés következtében, valamint a gyermekek helye a családon belül hogyan határozható meg. Kíváncsiak voltunk arra, hogy mennyiben alakul át a családon belüli dinamika és munkamegosztás kifejezetten a gyermekekre összpontosítva. Mindehhez szisztematikusan áttekintjük a gyermek-szülő kapcsolat több aspektusát: a kötődést, a gyermekek nevelésének módjait, valamint a gyermekek feladatait, döntési folyamatokban való részvételét.

Az elemzés segítségével betekintést nyerhetünk a napjaink társadalmát nagymértékben meghatározó munkaerőpiaci folyamat – a hetelés – következtében változó családok életmódjába, mindennapjaiba. Különös tekintettel a gyermekek családon belüli szerepére, felelősségkörére vonatkozóan igyekszünk feltárni a gyermekek családon belüli helyzetét.

A tanulmány során az elméleti kereteket megteremtve, korábbi kutatási eredményeket felhasználva igyekszünk a fenti kérdéseket áttekinteni. Néhány interjúrészlettel illusztráljuk a vizsgált kérdéseket, melyek egyrészt alátámasztják az általunk hangsúlyosnak vélt eredményeket, másrészt segítik az olvasót abban, hogy betekintést nyerjen a hetelő családok mindennapi életébe.

Elméleti keretek

A család a társadalom egyik alapvető egységként nemcsak a családdal kapcsolatos funkciók betöltéséért felelős, hanem egyúttal az uralkodó társadalmi normák, elvárások egyik meghatározó színtere is (Bánlaky 2004; Schadt 2000). Satir (1999) szerint a család, akárcsak a társadalom maga, szerepekből épül fel, tagjai kommunikálnak egymással, bizonyos célok elérése érdekében pedig döntéseket hoznak. Négy alapvető aspektust határoz meg, melyek a családi élet vonatkozásában jelentősek:

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

- „– önértékelés
- kommunikáció
- szabályok (a családi élet, rendszer alapkövei)
- társadalommal való kapcsolat.” (Satir 1999: 16)

A jól működő családokat ezen aspektusok alapján vázolja fel, melyben a tagok önértékelése magas szintű; a kommunikációt nyíltság és tisztaság jellemzi; a szabályok nem merevek, hanem alakíthatóak; a társadalommal való kapcsolat pedig nyitottságon alapul (Satir 1999: 17).

Bánlaky Pál (2004) rendszerként tekint a családra, melynek elemei a családtagok. Ők maguk felelősek a rendszer működtetéséért. A családi kapcsolatokat alapvetően a „kölcsonosság-igényű szeretet”, valamint az érzelmi vezéreltség határozza meg (Bánlaky 2004: 10–11). Funkciói vonatkozásában jelen tanulmány témáját tekintve a család egyik legjelentősebb feladata – a szellemi, kulturális, reprodukciós és közéleti-politikai, gazdasági funkció mellett – a pszichoszociális funkciók betöltése, a szocializációs funkció, valamint a gondozó-ellátó funkció. A pszichoszociális funkció biztosítja a családtagok számára az érzelmi kapcsolatok kialakítását és fenntartását (kötődés), míg a szocializáció a gyermekek későbbi sikeres társadalmi integrációjának egyik legfontosabb feltétele, mely alapvetően a szülői minták által determinált (Bánlaky 2004; Schadt 2000). A gondozó-ellátó funkció pedig saját maguk ellátására képtelen családtagok gondozását biztosítja (Bánlaky 2004). A gyermekek nevelése és gondozása tekintetében három dimenziót azonosított Lamb (1986), mely meghatározza a szülői nevelést, egyben a nevelés legfőbb aspektusait. A szülő-gyermek közötti interakciók, a szülő fizikai és pszichológiai jelenléte, elérhetősége, valamint a szülői felelősségvállalás, a gyermek jólétének biztosítása mind a nevelés részei (Lamb 1986 idézi Murinkó 2014).

A gyermekek fejlődésével szoros összefüggésben állnak továbbá a családon belüli kötődések, tehát maga a családi kohézió. Jóllehet, a szociológia főként a szociálpszichológia és pszichiátria fogalomtárából örökölte meg a kifejezést, de a családi élet belső működésével, a családi együttlétekkel és közös tevékenységekkel a szociológia is foglalkozik. A kohézió összetett jelenség, hangsúlyos eleme az együtt töltött idő, illetve annak különböző formái, amit számos faktor befolyásol – többek között a családban uralkodó értékek, minták (Harcsa 2014a). A családon belüli kapcsolatokat és kötődéseket elsősorban a szülők közötti reláció határozza meg, mely szükséges feltétele a családon belüli kohézió stabilitásának és fenntartásának (Magyar 2006). A gyermek szülőkkel való kapcsolatának egyik meghatározó eleme a folyamatos jelenlét, ami biztosítja a stabilitást. Napjainkra mind az anyai, mind az apai családon belüli szerepek és elvárások nagyban módosultak, az apa nevelésben és családi életben betöltött szerepe fokozódott. Az apa hiánya a családi életben és mindennapokban ennek eredményeként merőben más jelenséggé vált, ami már nemcsak a fizikai távollétet jelenti bizonyos esetekben, hanem az apa gyermekekhez való kapcsolódá-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

sának, emocionális támogatásának hiánya is a családi élet deficiteként értelmezhető (Busi 2006, Hegedűs 2006). Az apa nevelésben vállalt szerepét és az apai identitást nagymértékben befolyásolja az édesanya munkaóráinak száma, valamint az anya megítélése a férfi nevelését illetően (Rane – McBride 2000).

A kötődés és a gyermek-szülő kötelék kialakulása és fenntartása azonban a szülői erőforrások gyermekeknek történő átadását is megkívánja. Ezen folyamat részeként materiális (vagyon, jövedelem) és nem materiális javak (értékek, preferenciák, kulturális tőke) átadása valósul meg, mintegy a szocializációs folyamat részeként (De Jong Gierveld et al. idézi Murinkó 2013: 26). Hasonlóan jelentős szerepet játszik a gyermekek fejlődésében a különböző tőkék szülői átöröklése, melyet akár a bourdieu-i (1997) gazdasági, társadalmi és kulturális tőke keretrendszerében, akár a colemani (1988) társadalmi tőke hangsúlyú elméleti megközelítésben is vizsgálhatunk. Amennyiben kifejezetten az oktatási sikerességre koncentrálunk úgy azt látjuk, hogy az emberi tőke (szülői iskolázottság) és a társadalmi tőke (emberek közötti viszonyok rendszerében értelmezendő), megléte önmagában nem elegendő a gyermek iskolán belüli boldogulásához, a szülők folyamatos fizikai és pszichológiai jelenléte szükséges az említett folyamat megvalósulásához. Thomsen (2015) hasonlóan megerősítette, hogy a szülők gyermekükkel töltött idejének hatása van a gyermek iskolai teljesítményére. A gyermekükkel húsz percnél több fejlesztésre fordított időt eltöltő szülők gyermekei szignifikánsan jobban teljesítettek az iskolában.

Az egyén fejlődését Welch (1987) a környezet (természeti, társadalmi) és az egyén közötti hatások, kölcsönhatások dimenziójában határozza meg. Ezek alapján hét különböző szintet különböztet meg az említett relációt tekintve: fizikai; intraperszonális; interperszonális; család; helyi közösségek; kulturális; állam, nemzet. A szintek funkcionális és diszfunkcionális működési mechanizmusait leírva beazonosíthatóvá válnak azok a feltételek és deficitek, melyek az egyén fejlődésének mozgatórugói, esetleges gátjai. A családi színtérnek támogató háttérrel, hozzátartozás élményt és megfelelő kapcsolatokat kell biztosítania ahhoz, hogy a fejlődés megvalósuljon. Amennyiben ezek a feltételek nem teljesülnek, a probléma nem csak az adott szint működésében érhető tetten, hanem a modell szerint a további szintekre is hatással lehet. Így a gyermekek családon belüli kapcsolatainak stabilitása, a támogató háttér megléte, valamint az érzelmi támogatás elengedhetetlen a megfelelő fejlődés érdekében (Woods 1994).

A családon belüli kohézió, a családon belüli szerepek változása kapcsán főként az időmérleg vizsgálatok, valamint a különböző kifejezetten ezen a területen készült kutatások lehetnek árulkodóak. Napjaink gyermekgondozási trendjét nagymértékben meghatározza az elmúlt évszázadban végbement strukturális változások hatása. Ennek egyik jelentős folyamata a nők széleskörű munkavállalása (Murinkó 2014).

Szisztematikus nemzetközi szakirodalom elemzés eredményeként Szcuka és munkatársai (2018) azt találták, hogy a szülői munkavállalás jelentős hatással bír a gyermekek jóllétére. Ennek egyik lényegi aspektusa, hogy a szülői munkavállalás

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

eredményeként mennyiben módosul az együtt töltött idő tartalma, minősége. Hasonlóan releváns, hogy az átlagostól eltérő munkabeosztás és a gyermekek jólléte között közvetlen negatív hatás figyelhető meg. Egy hazai időmérleg kutatás szerint a szülők mindennapjainak szerves részét képezi a gyermekekről való gondoskodás, a társasági élet egy részét a gyermekekkel való kommunikáció teszi ki (Sebők – Sik 2004). A vizsgálatok azt erősítik, hogy a nő egyszemélyben vagy a férfival közösen látja el jórészt a gyermekek nevelését és gondozását. A gyermekekkel kapcsolatos szülői munkamegosztást azonban jellemzően a szülők értékbeállítódásai határozzák meg (pl. egalitárius értékek mentén élő háztartásokban nagyobb arányúak a közösen végzett munkák, a férfi önállóan több feladatok végez el). A döntően elégedett válaszadók között azonban megjelenik a férfiak egy elégedetlen csoportja a nevelésre vonatkozó munkamegosztást illetően, azok körében, akik szeretnének nagyobb szerepet vállalni az említett feladatokban (Murinkó 2014).

Más kutatások szintén alátámasztják, hogy a nevelési feladatok mára árnyaltabban oszlanak meg a szülők között, mint korábban. A nők szerepe főként a közvetlenül a neveléssel kapcsolatos tevékenységekben hangsúlyos, a további tevékenységekben azonban jelentős szereplő lehet a férfi is (pl.: szabadidős tevékenységek) (Harcsa 2014a). Változások érzékelhetőek továbbá a „*gyermekgondozásra és nevelésre fordított „időalap” belső szerkezetét*” tekintve, ugyanis jelentősen nőtt a mesélés és a játékra fordított idő mennyisége, amely változásban hangsúlyosan az apák érintettek inkább (Harcsa 2014b).

Módszertan

A kutatás 2019 nyarán-őszén zajlott, mely során 24 interjú készült hetelésben érintett párok, családok felnőtt tagjaival. A mintavétel nem valószínűségi, a kiválasztás során elsődleges szempont volt, hogy (1) a távolabbi településre ingázás heti egyszeri vagy kéthetente, háromhetente történő hazalátogatást tegyen lehetővé. Továbbá, hogy (2) Kelet-Magyarországon található lakóhellyel rendelkezzen a megkérdezett, és (3) jellemzően faluban, kisvárosban éljen. A kapcsolatokat és ismertségeket alapul véve négy megye területén (Hajdú-Bihar megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Jász-Nagykun-Szolnok megye és Borsod-Abaúj-Zemplén megye) jellemzően kistérségeken készültek interjúk.

A minta 24 interjúból épül fel, melyből 10 interjú koncentráltan, egy településen került felvételre. Ez az települési koncentráció lehetővé tette, hogy az öt pár mindkét tagjával készüljön interjú. A további interjúk elszórva, kistérségeken készültek. A fennmaradt 14 interjúból 4 párral (8 db páros interjú) és 6 otthon maradt partnerrel készült. Ennek eredményeként a megkérdezett interjúalanyok között 15 nő és 9 férfi szerepel, a nők azonban nem minden esetben otthon maradó felek, néhányuk a partnerhez hasonlóan hetelő munkát végez. A megkérdezett hetelők többsége belföldön

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

dolgozik, akadnak azonban olyan alanyok is, akik külföldi munkatapasztalattal rendelkeznek.

A kutatás megvalósításához két mérőeszközt fejlesztettünk ki, melyek néhány közös blokkal, de az otthon maradt és a hetelő félt külön megcélózva igyekezett feltárni a hetelés családi életre kifejtett hatását. Külön egységben foglalkoztunk:

- a család életkörülményeivel és pénzgazdálkodásával,
- a munkatapasztalatokkal,
- a heteléssel, a családi élettel,
- a párkapcsolattal, valamint
- a helyi közösséggel (amennyiben ez releváns volt).

A két mérőeszköz célja egyben az is volt, hogy a két különböző narratíva betekintést engedjen az esetleges konfliktusok, problémák alakulásába, dinamikájába, valamint komplexebb megközelítést tegyen lehetővé az említett kérdéskörökben.

Az itt következő elemzésben az összes interjút felhasználva, de különös tekintettel a gyermekes háztartások tapasztalatait, jellemzőit vizsgálva igyekszünk áttekintést nyújtani a kutatás eredményeiről az említett témakörben.

Eredmények

Az elemzés során elsődlegesen a gyermekes családokra fókuszálunk. A kilenc megkérdezett párból három pár nem rendelkezett még gyermekkel az interjú készítésének időpontjában, a hat női interjút tekintve csak egy esetben gyermektelen a háztartás. A gyermektelen háztartásokkal kapcsolatban elmondható, hogy mindegyikük tervez gyermeket, de a gyermekvállalást bizonyos feltételekhez kötik, melyek többnyire a lakhatással függnek összes (pl. építkezés befejezése, lakásvásárlás stb.). Esetükben a számunkra releváns kutatási alkérdéseket nem tudtuk elemezni.

Az eredmények bemutatása során tehát a gyermekes családok életébe nyújtunk betekintést. A kutatás dimenziói főként a hetelés családi életre gyakorolt hatásának témakörében foglalkoztak a gyermekek helyzetével (családon belüli feladatok, gyermekek nevelése, kapcsolattartás, döntéshozatal), azonban más dimenziók esetében is felmerült a gyermekek családon belüli szerepe. A továbbiakban a családi élet dimenzióján belül vizsgálódunk, egyrészt kitérünk a gyermek-szülő közötti kötődés és ragaszkodás különböző megéléseire és változataira a hetelő családokban, másrészt a gyermekekkel kapcsolatos mindennapi tevékenységek, valamint a nevelés egyes aspektusait is vizsgáljuk. Hasonlóan részletesen foglalkozunk a gyermekek helyével és szerepével a családban, melyet a gyermekek háztartási feladatokba történő bevonásával, a gyermekek jövőtervezésben játszott szerepével, valamint a kisgyermekes és nagyobb gyermekkel rendelkező háztartások különbözőségeivel igyekszünk felvázolni.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

KÖTŐDÉS A CSALÁDON BELÜL

A gyermekekkel kapcsolatos egyik központi témakörként a ragaszkodás és kötődés kérdése merült fel. A gyermekes családok többsége a hetelés hátrányaival, a hetelés családi életre gyakorolt hatásával való összefüggésben említette meg, hogyan változott a gyermek-szülő kapcsolat tartalma és dinamikája. A gyermekes háztartások jellemzően maximum három gyermekkel rendelkeznek, de kétgyermekes és egygyermekes háztartások is találhatóak az interjúalanyok között. A kötődés kérdése főként a hetelő szülő vonatkozásában érdekes, hiszen ebben az esetben a szülő fizikai és pszichológiai jelenléte nem konstans, a kapcsolat dinamikáját elsősorban a hetelés-otthon töltött idő kettőssége határozza meg.

A kötődés és ragaszkodás mértékét jelen kutatás kereteiben nem tudjuk mérni, de a kötődést leginkább meghatározó dimenziók vonatkozásában három olyan mintázatot találtunk, melyek bizonyos tényezők eredményeként különböző szülő-gyermek kötődési viszony megéleléseket idéztek elő.

Néhány család esetében (1) a hetelés egy természetes jelenség, a családi élet szerves része, mely nem pozitív vagy negatív, inkább semleges kategória. Ezekben a családokban a szülő-gyermek kötődését alapvetően ez a kiindulási pont határozza meg. Körükben a kötődés és a ragaszkodás nem központi elem, ezen érzelmi viszonyulást nem tárgyalják széleskörűen. Közöttük két altípussal találkoztunk, azon családokkal, ahol a gyermek születése óta zajlik a hetelési folyamat és a gyermek „ebben nőtt bele”, valamint azokkal a családokkal, ahol az idősebb gyermekek ellátásának, boldogulásának ez az egyik alapfeltétele.

„A kisebbik fiam is örül neki, hogy eljárak, mert úgy iskolába tud járni, ruháztatni kell, kollégista, ebédet kell neki fizetni, útiköltségek, mikor hazajár, meg azért megvenni neki a ruházatot, táska, minden.” (3 nagykorú gyermeket nevelő, hetelő családapa)

„Úgymond megerősödtünk, végül is már most erre az életre álltunk be úgy-mond. Tehát a gyerekek is ezt szokták meg. Hétközben is mindenki szalad, volt úgy, hogy egyedül voltam itthon, mert ugye a kicsi még nem volt, a két nagy gyerek kollégiumban, ő ugye dolgozott, és hétvégén mindenki hazaesett. Most a lányokkal vagyunk itthon hárman hétközben, de mindenki mindenkivel tud beszélni, hogyha arról van szó, meg ugye a kapcsolattartás sem olyan már, mint 20 évvel ezelőtt.” (3 gyermeket nevelő, otthon maradó édesanya)

A szülő-gyermek viszonyt elsősorban a hetelés következtében kialakult megszokások, érzelmi megnyilvánulások határozzák meg, bár felsejlik az igény a szülő aktívabb jelenlétére és a hiány is megjelenik mind a szülők, mind a gyermekek tekinte-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

tében, de a kötődést elsősorban a hetelés, mint szükséges vagy természetes folyamat relációjában élik meg az alanyok.

Ugyanakkor találkoztunk olyan interjúalanyokkal is, akik a hetelés és a szülő-gyermek kapcsolat pozitív hatásairól számoltak be. Olyan családokról van szó, akik (2) a kötődés megerősödését, a ragaszkodás fokozódását élték meg az említett relációban. Közöttük találtuk meg azokat, akiknek mindkét szülő esetében fokozódott a kötődés és a szeretetélmény a gyermekek irányából a szülők irányába, a két szülő között ez kiegyenlített volt, valamint szintén ebbe a kategóriába sorolhatók azon családok, ahol a hetelő szülő irányába történt erőteljes eltolódás a ragaszkodás tekintetében. Az első alkategóriában szerepelnek tehát azok a családok, akik esetében a gyermekek a hetelő hazaérkezésekor nagymértékű örömet, kötődést élnek meg, a kapcsolattartás a távollétükben is aktív, de mindez nem befolyásolja az otthon maradó féllel kapcsolatos kötődést.

„...tehát ez nem egy szerencsés helyzet, de minden nap beszélnek, fél órát telefonon, meg korrepetálja őket angolból telefonon keresztül, tehát a kapcsolat megvan.” (Két gyermeket nevelő, otthon maradó nő)

Másik alkategóriaként azokat a családokat azonosítottuk, amelyek esetében a kapcsolat és a kötődés mértéke rendkívül intenzívvé válik a hetelő hazaérkezésekor és ez a másik szülő felé történő ragaszkodást is csökkenti az adott időszakban.

„Hát [gyermek], ha haza jön apa, akkor ő az első. Akkor az apa hiányt, akkor csak apa mikor kisebb volt. Még most is, de igen, ő ragaszkodik mindkettőnkhez. Ha én vagyok akkor énhozzám, ha az apja van, akkor őhozzá.” (Egy gyermeket nevelő, otthon maradó édesanya)

– A gyerekekkel változott a kapcsolatotok?

„Hát ezt nem tudom, biztos változott, jobban hiányoznak. Gondolom, nekik is. Abban változott úgyi, hogy én a gyerekekkel egész közel vagyok. Itt van nekem a nagyfiam, 18 éves, de az ölembe ültetem, megpuszilo, úgyhogy egészen közel állunk egymáshoz.” (Három gyermeket nevelő, hetelő édesapa)

Mindkét esetet természetes folyamatként írhatjuk le, a gyermekek kora, valamint a családon belüli kötődések különböző dinamikákat eredményeznek a családon belül.

Harmadik mintázatként elenyésző számban ugyan, de rendkívül erőteljesen nyilvánult meg az a jelenség, mely a hetelő szülővel szemben tapasztalt idegenségérzést, részleges érzelmi eltávolodást jelezte.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

„A legidősebb S. aztán N. a két fiatal között az 3 év van, az életéből elég sokat kiestem, akkor még úgy dolgoztam, hogy 3 hét kint, néhány nap itthon, abból az éveiből kiestem, ez egyébként látszik rajta, most, ha hazajövök akkor egy hétig szok’, aztán elkezdek emberszámba venni, de egy hétig nem vesz emberszámba, sőt menekül előlem, amikor bejövök a lakásba menekül ki ordítva. És akkor miután egy hétig itthon vagyok, akkor megszok’ engem, meg úgy ahogy elfogad. A másik kettő, hát a legjobban szerintem a középső a K. szeret engem, elmegyek érte az óvodába, akkor odajön hozzám, átölel, ő úgy kezdi, neki ez a hetes dolog nincsen, ő egyből szeret engem. Hát N. meg anyás, ő neki is megvan ez az egy hetes intervallum, addig kerül engem, összeveszünk, nem szeret engem olyankor, mert sokat tévézik, de most már hogy itthon vagyok több mint egy hete már idejön hozzám, hogy ezt olvassam fel neki a meséket, meg ezt meg azt, neki is kell pár nap, de azért megszok’.” (Három gyermeket nevelő, hetelő édesapa)

Az alanyok körében tehát előfordultak olyanok, aki természetesnek vélték és egyben elsősorban a hetelés által meghatározottnak gondolták a szülő-gyermek viszonyt, voltak, akik pozitív változást, esetleg negatív irányú átalakulást érzékeltek a gyermek-szülő kapcsolatban. Az elmondottak alapján azonban kirajzolódott, hogy főként a hetelő fél él meg nehézségeket, akadályokat a kötődés fenntartásában és ápolásában. Míg néhány esetben ezeket a nehézségeket nem sikerül leküzdeni, máshol az együtt töltött idő minősége felértékelődik, a kötődés intenzitása megnő. A mindennapos kapcsolattartás azonban a kötődés és ragaszkodás fenntartásának egyik alapfeltételeként fogalmazódott meg: a történetekbe való bevonódás, a mindennapi események meghallgatása, a tanulásban való részvétel mind hozzájárulhatnak az említett folyamathoz. Összességében az interjúalanyok többsége beszámolt arról, hogy a gyermekeknek nehézséget jelent a szülő távolléte, melyhez a lehetőségekhez mérten mindenki igyekszik alkalmazkodni.

„...ez, hogy hétfőn kell már visszajárnia, tehát a péntek, szombat, vasárnap itt van, én azt gondolom, hogy ez mindig viszonyítás kérdése, aki kéthetente meg havonta jár haza, ahhoz képest mi borzasztó szerencsés helyzetbe vagyunk. Nyilván ahhoz képest meg, hogy itthon lenne, ahhoz képest nem, de hát ez ilyen.” (2 gyermeket nevelő, otthon maradó nő)

A GYERMEKEK GONDOZÁSA, NEVELÉSE

A gyermekek nevelése az interjúalanyok elmondása szerint komplex feladat, magában foglalja nemcsak a gyermekek fizikai szükségleteinek kielégítését, hanem egyben érzelmi és kognitív nevelését is. Az interjúalanyok között előfordult, hogy az

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

otthon maradt fél egyszemélyben minden felelősséget magára vállalva látja-e el a gyermekek gondozását és nevelését, de találkoztunk olyan családdal is, ahol a hetelő szülő lehetőségeihez mérten igyekszik kivenni a részét a feladatokból. Bizonyos családok esetében tudatos döntésről van szó, mások esetében a szokásjog vagy a tradicionális családi értékek magyarázzák a neveléssel kapcsolatos szereposztást.

Természetes, hogy a gyermekek ellátását és gondozását a hétköznapiakon, illetve azokban az időszakokban, amikor a hetelő fél nem tartózkodik otthon, a nem hetelő fél látja el. Ezeket a feladatokat kivételes esetekben – például abban az esetben, ha mindkét fél hetel – a nagyszülők, más rokonok is magukra vállalják. A nevelés néhány esetben a családon belüli munkamegosztás egy részeként jelenik meg, máshol inkább a családi életben végbement változások között merül fel.

A nevelési folyamatba való bevonódás egyik fokmérője lehet a szülők gyermekekkel kapcsolatos döntésekben való részvétele. Ennek eredményeként találhatunk olyan családokat, ahol az édesanya (otthon maradt fél) jár el teljeskörűen a gyermekek nevelésében.

„– És mennyire vonódsz be a napi döntésekbe a család életében?

– Hát most mi a napi döntés, hogy mi az ebéd?

– Akár...

– Én azt sem tudom, hogy milyen az ebéd... itt nálunk nincsenek hatalmas döntések, most az autóvásárlás előtt állunk, ezen gondolkodunk, megbeszéljük a dolgot vagy 18-szor, amiket szoktunk venni drágább dolgokat, azokat is megbeszélgetjük, nálunk ilyen dolgok nincsenek. Cipővásárlást azt rábízom, meg kabátvásárlást, ennyi, meg a gyerek milyen szakkörre járjon azt rábízom, mondjuk elég sok már, rá kell szólnom, mert az se jó, ha minden nap valamit csinál...” (Három gyermeket nevelő, hetelő édesanya)

Tudatos döntésre is van példa ezen szülők között, amely esetben szintén az édesanya jár el a neveléssel kapcsolatos kérdésekben.

„Hát, anno, mikor elkezdődött az a fajta időszak, amikor már úgy igazán gyereknevelésre került a sor, akkor úgy eldöntöttük, hogy kettőnk közül ki az, aki nevel. Vagy ő két nap alatt, és nekem ne legyen gond a további 5 nap alatt, vagy rám szorul a nevelés, és akkor nem mindig értettünk egyet, és igen, ez a mai napig is van így, hogy nem mindig értünk egyet, de úgy elfogadja, elfogadta az én döntéseimet. Tehát általában rám maradt a nevelési része.” (Két gyermeket nevelő, otthon maradó édesanya)

A közös nevelés részeként a különböző döntési folyamatokban, gyermekeket érintő hétköznapi kérdések megvitatásában jó néhány család esetében közösen döntenek a gyermekek nevelését illetően.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

„Ugyanúgy, telefonon keresztül is megbeszéljük. Mert mondjuk, ha a fiúk szeretnének valamit, mert hogy mondjam egy kicsit kényesek, aztán először közlik velem, hogy mit szeretnének, aztán én adjam elő apának. Na és akkor mi azokat telefonon is megbeszéljük, B.-nek most ez kellene, ezt szeretne, egy Huawei telefont, hát mán 200 ezer forint, mondom atyáéig te fiú hát honnan adjak neked 200 ezres telefont, hát jó na mert részletre vettem, de rá tudtuk beszélni apukával együtt. Na úgyhogy együtt döntünk mindenben, én nem döntök egyedül, ő sem. Vagy például egy ilyen dolog, egy 200 ezres telefon azért nem csak én csíkjzebből adom elő, hanem ezt mindenkivel meg kell beszélni. Na, de most ezzel férjem is úgy van, hogy mindent megbeszélünk onnan távolból is.” (Három gyermeket nevelő, otthon maradó édesanya)

A közös döntések és felelősségvállalás mellett is megjelennek azonban olyan nehézségek, melyek megkívánják a hetelő szülő fizikai jelenlétét. Mintegy félelemként fogalmazódik meg az egyik édesanyában, hogy az egészségére fokozottan oda kell figyelnie, ugyanis betegség esetén a gyermekek magukra maradnának. Ez pedig az önfeláldozás egyik szélsőséges példájaként is azonosítható.

– És esetleg Önnek változott-e a gyerekekkel való kapcsolata?

„Hát, ez eddig is szoros volt, de most igen, persze, én is lehetek rosszul, meg lehetek beteg, amikor egy... amikor én szorulok felnőttként a gyerekekre, és ez nagyon rossz érzés.” (Három gyermeket nevelő, otthon maradó édesanya)

A gyermekek nevelése és gondozása tekintetében tehát jelentős szerep jut a döntések meghozatalának, mely akár szokásjogon alapulva, akár gyakorlatias szempontból, de legtöbbször azt eredményezi, hogy a hetelő fél a fontosabb, nagyobb horderejű kérdésekbe vonódik be, míg a hétköznapi problémák esetében inkább az otthon maradó fél dönt.

„Hát tulajdonképpen a férjem csak a végeredményt kapja nagyon sokszor, tehát ha valamit meg kell beszélni, el kell intézni, sokszor csak közlöm vele, hogy na most akkor mentünk és albérletet kerestünk, és megvan, és már beköltöztünk, és ő csak fizet például. Jó megbeszélünk mindent, de tényleg nagyon sok mindenben szinte én vagyok, aki dönt, tehát akár, ha a gyereket orvoshoz kel vinni hirtelen. Volt olyan, hogy a fiammal hamarabb hazaértünk a balesetiről, mint pénteken este Ausztriából. Persze vannak a nagy elbeszélgetések, meg te tudod fiam, meg de ha rám hallgatsz fiam, mondjuk mióta már most ugye 19 éves lesz a fiam, úgymond a kis kamaszkoron túl van. Már most várjuk, hogy mikor jön meg a jobbik esze, de úgy gondolom, hogy egyre jobban kikéri az apjának a véleményét, tehát már megvannak a férfiás beszélgetések, a fiú

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

dolgokról meg úgy összességében, meg szakmaválasztás volt augusztusban meg ilyenek, azért úgy veszem észre, hogy igényli.” (Három gyermeket nevelő, otthon maradó édesanya)

„Tehát nekem azért ez elég erős nyomás, hogy itt vagyok a három gyerekkel szinte egymagam, és hogyha valami történik enyém a felelősség, ez azért elég nyomasztó tud lenni az embernek, amikor így éli a nem túl vidám hétköznapiakat. De talán már ehhez is hozzászoktam.” (Három gyermeket nevelő, otthon maradó édesanya)

A GYERMEKEK HELYE ÉS SZEREPE A CSALÁDBAN

Amennyiben a gyermekek helyét és szerepét vizsgáljuk a családon belül, egyrésztől tehetjük azt a családi munkamegosztásba ágyazva, másrésztől a szülők gyermekekkel kapcsolatos jelenkori és jövőbeli elvárásaival, álmaival összefüggésben is. Utóbbi jól érzékelteti, hogy a gyermekek sikerességének, boldogulásának mennyire van központi szerepe a szülők elképzeléseiben.

Többségében a gyermekek – életkoruknak megfelelően – szervesen kiveszik a részüket a háztartási és ház körüli teendőkből, melyek főként a hetelő távollétében relevánsak. Többnyire kisebb feladatokkal bízzák meg őket az otthon maradó szülők, de az idősebb gyerekek akár felelősségteljesebb tevékenységeket is elvégeznek.

– A gyerekeknek vannak otthon feladataik?

„Hogyne, persze. Leginkább nyári szünetben. Akkor úgy van, hogy teljesen be... egy táblázatba, hogy ki mit. Megcsinálják, meg nyilván a saját dolgait. A szennyest kiviszik a mosodába, ha úgy van. Az ő kis szobájukat rendbe rakják. Ezek az alap dolgok megvannak. Tehát én utánuk nem pakolok semmit.” (Két gyermeket nevelő, otthon maradó édesanya)

„Hát, ezt konkrétan sosem osztjuk le. Ez valahogy kialakult. A lányok mindenben segítenek, akár nekem, akár a férjemnek, amikor ő itthon van. Legyen az kertészkedés, házimunka, főzés... bármi. Tehát nincs konkrét feladatunk, amit csak egy bizonyos ember végezhet el.” (Három gyermeket nevelő, otthon maradó édesanya)

Megjelent továbbá, hogy néhányan igyekeznek a gyermekeket nem túlterhelni és sok esetben az együtt töltött időt inkább beszélgetésre, játékra fordítani, mint a ház körüli teendők elvégzésére korlátozni. A gyermekek azonban nemcsak a mindennapi feladatokban érintettek, hanem a szülők jövőképek, álmainak főszereplői is. Az

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

interjúalanyok többsége a jövője vonatkozásában a gyermekek boldogulását említette, melynek egyik alapfeltételeként hivatkoztak a hetelői munkavégzésre, mint a szükséges anyagi tőke megteremtésére.

– És milyen közös terveitek vannak a pároddal?

„Hát nem is tudom. Inkább a ház újítás, azt tervezzük. A gyerekeknek a külön helyet is csináljuk. Tervben ennyi van.” (Két gyermeket nevelő, otthon maradó édesanya)

„Közösen fel szeretnénk menni dolgozni, igen, mert a nagyobbik fiammal ki szeretnénk venni egy házat. A középső fiamnak segítettem, kihasználta a szocpolos segítyt, de segítettem, megpótoltam neki tavaly, uborkáztunk, neki gyűjtöttünk, most a nagyobbik fiamnak szeretnék venni egy házat, annak gyűjtünk.” (Három gyermeket nevelő, hetelő édesapa)

Nemcsak az idősebb gyermekek esetében célkitűzés azonban a gyermekek támogatása, hanem a fiatalabbak esetében is. Utóbbiak a megfelelő ruháztatásra, iskoláztatásra való igényben nyilvánulnak meg leginkább. Életkoruknak megfelelően tehát az éppen aktuálisan elérendő cél vezeti főként a szülőket, mely az idősebb gyermekkel rendelkezőknél a lakhatás segítésében, a fiatalabbaknál a szakmaszerzés, iskoláztatás támogatásában mutatkozik meg. A megkérdezett családokban a gyermekek központi helyet foglalnak el mind a mindennapokban felmerülő tevékenységek vonatkozásában, mind a heteléssel való összefüggésben a családi kapcsolatokban, a családi élet dinamikájában.

Összegzés

Jelen tanulmány keretében arra vállalkoztunk, hogy a 24 heteléssel érintett interjúalany gyermekes tagjainak válaszaiból a hetelő családokban élő gyermekek helyzetét megvizsgáljuk, valamint beazonosítsuk azon legfőbb jelenségeköröket, melyek meghatározóak a család mindennapi életét tekintve. Az interjúszövegek és elemzések olvasása után kitűnik, hogy a kutatásba bevont gyermekes családokban rendkívül hangsúlyos szerep jut a gyermekeknek. Akár idősebb gyermeket nevelő szülőkről legyen szó, akár kisgyermekkorban lévő gyermekről, a mindennapi élet megvitatása során számottevően megmutatkozott a gyermekek érdekeinek, jólétének biztosítása iránti igény és gondoskodás.

A mintába került gyermekes háztartásokat három fő dimenzió mentén vizsgáltuk: *kötődés a családban; a gyermekek gondozása és nevelése; a gyermek helye és szerepe a családban.* Alapvető kiindulási pontként alkalmaztuk, hogy a hetelés követ-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

keztében változások mennek végbe a családi életben, ennek megfelelően nemcsak a háztartással kapcsolatos feladatok és tevékenységek igénylik az újszerű feladatkörök kialakítását, melyekben a gyermekek is érintettek lehetnek, hanem egyúttal a családi kötelékek, az érzelmi kapcsolódások is változni kényszerülnek.

A kötődés tekintetében azonban nemcsak a hetelés következtében végbement kötődési deficiteket tudtuk beazonosítani (elidegenedés, elhidegülés a hetelő szülőtől), hanem olyan eseteket is, amelyek a hetelés természetes mivoltára, annak a kapcsolatokra és kötődésekre kevésbé meghatározó erejére fókuszáltak. Ezen felül néhány esetben pozitívan hatott a hetelés a gyermekek hetelő szülők felé irányuló ragaszkodására és kötődésére, ami az együtt töltött idő felértékelődését, minőségi eltöltését jelentette. Az utóbbi két esetben az interjúalanyok arról is számot adtak, hogy a kötődés fenntartásához elengedhetetlen a rendszeres kapcsolattartás, amihez a modern technológia napjainkban már széles eszköztárral rendelkezik.

A gyermekek neveléséhez és gondozásához kapcsolódóan főként az előbbi kategória vonatkozásában tapasztaltunk direkt vagy indirekt döntéseket és szerep felosztásokat, elvárásokat a szülők között. Legalább olyan hangsúlyosan voltak jelen azon családok, akik teljes mértékben az otthon maradó félre bízta a gyermekek nevelését – szokásjog, tradicionális családi értékrend vagy a praktikum szempontjából –, mint azok, akik közösen viselték a gyermeknevelés felelősségét. Előbbiek között az édesanyák egy része természetes folyamatként érzékelték ezt a felelősséget, míg mások annak nehézségeiről számoltak be.

A gyermekek helyét és szerepét a családban két aspektusból vizsgáltuk. Egyrészről kíváncsiak voltunk arra, hogy a családon belüli feladatokból milyen mértékben veszik ki részüket, kötelező-e a segítségnyújtás. Másrészről a szülők jövőre vonatkozó terveit vizsgáltuk meg. A gyermekek többsége életkorának megfelelően besegít a háztartásbeli és háztartás körüli feladatokba, de a szülők elmondása alapján ezek a folyamatok többnyire természetesen alakulnak ki. A szülők jövőképeinek és jövőre vonatkozó terveinek minden esetben központi szereplője maga a gyermek, akinek segítése, támogatása a hetelői életmód választásának egyik fő oka.

Összességében elmondható, hogy a hetelés az érintett családokra jelentős hatással van, mely a gyermekek családon belüli szerepét és helyzetét illetően fokozottan tetten érhető. A hetelő-szülő és gyermek kapcsolatot elsősorban a kettősség határozza meg, mely nemcsak fizikailag, de érzelmileg is jelentős. Folyamatosan változik ugyanis a távolság és a közelség, mely nemcsak a gyermekekre, de a szülőkre nézve is sok esetben nehéz pszichés teherként nehezedik. Mindez nemcsak a szülő-gyermek kötődés dinamikáját és tartalmát írja át, hanem egyben a gyermekek nevelésének, gondozásának természetét is megváltoztatja. Ezekben a helyzetekben felértékelődnek a családi erőforrások, a testvérek és az otthon maradt fél között fel erősödik a felelősségvállalás, a családok egy része összezár.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

– Esetleg a férjének változott-e a gyerekekkel való kapcsolata a hetelés óta?

„Igen, hogyne változott volna. Hiába beszélnek ők is telefonon, nem vesz részt ugye a mindennapokban. Látja a kis életüket, amik az iskolában történnek, akár egy fellépésen, egy műsor során, fényképeken, de nem részese egy jelmez-készítésnek. Ha betegek, nem ül mellettük, vagy nem ő viszi őket orvoshoz. Mindenről csak tud, de nem éli át. Sem a gyerekek, sem ő az eseményeket, és ez kicsit távolabb... távolabb kerülnek ők ezáltal egymástól. Amikor érzelmileg átütőbb dolgokat is mesélnek el, az teljesen más két hét után elmesélni, vagy lehet, el sem mesélik az apjuknak, mint amikor frissiben hazajönnek és el tudják neki mesélni.”

Irodalom

- Bánlaky P. (2004): Családszociológia. Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest
- Bourdieu, P. (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz R. (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 156–177.
- Busi E. (2006): Az anya-gyerek kapcsolat. In: Hegedűs J. (szerk.): A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése. 19–20.
<http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Pedagogia/84N%E1dasi/Nyomtat%E1s-ra/pdf/Csal%E1d,%20gyermek,%20t%E1rsadalom.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. 04. 17.)
- Coleman, S. J. (1988): A társadalmi tőke az emberi tőke termelésben. In: Perjés I. – Kovács Z. (szerk.). (2002): Életvilágok találkozása. Budapest, Aula Kiadó, 130–160.
- Harcsa I. (2014a): A családi kohézió trendjei a gyermekes családokban. Szociológiai Szemle 24(1): 40–66.
http://szociologia.hu/dynamic/harcsa_40_66old.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 04. 17.)
- Harcsa I. (2014b): Családi kohézió. A szülők és gyermekek társas együttléte a mindennapok világában. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/muhelytanulmanyok5.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. 04. 20.)
- Hegedűs J. (2006): Az apa-gyerek kapcsolat. Hegedűs J. (szerk.): A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése. 20–21.
<http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Pedagogia/84N%E1dasi/Nyomtat%E1s-ra/pdf/Csal%E1d,%20gyermek,%20t%E1rsadalom.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. 04. 17.)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – „Hetelők” Kelet-Magyarországon

- Magyar E. (2006): Szeretet? Az mi? In: Hegedűs J. (szerk.): A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése. 18–19.
<http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Pedagogia/84N%E1dasi/Nyomtat%E1s-ra/pdf/Csal%E1d,%20gyermek,%20t%E1rsadalom.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. 04. 17.)
- Murinkó L. (2013): Első elköltözés a szülői házból Magyarországon. A szülői ház elhagyásának időzítése, párkapcsolati környezete és családi háttér szerinti különbségei. KSH NKI Kutatási Jelentések 94. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest
- Murinkó L. (2014): Gyermekgondozási munkamegosztás és a nemi szerepek megítélése. In: Spéder Zs. (szerk.): A család vonzásában – tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest, 177–216.
<https://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografuskonyvtar/article/view/2613> (Utolsó letöltés: 2020. 04. 20.)
- Rane R. T. – McBride A. B. (2000): Identity Theory as a Guide to Understanding Fathers' Involvement With Their Children. *Journal of Family Issues*. Vol. 21. No. 3. 347–366.
- Satir V. (1999): A család együttélésének művészete: új családműhely. Coincidencia Kft., Budapest
- Schadt M. (szerk.) (2000): Családszociológia, szöveggyűjtemény. Pécs, Comenius
- Sebők Cs. – Sik E. (2004): Az otthoni munka és a teljes élet. *Statistikai Szemle*. 82. évf. 2. szám, 151–171.
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2004/2004_02/2004_02_151.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 04. 20.)
- Szczuka B. – Nagy B. – Tóbiás I. – Gulya F. (2018): A szülők munkavállalásának hatása gyermekeik jóllétére. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*. 2018/4. 70–96.
https://socio.hu/uploads/files/2018_4/30_szczuka.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 04. 20.)
- Thomsen, K. M. (2015): Parental time investments in children: Evidence from Denmark. *Acta Sociologica*. 58(3): 249–263.
- Welch, G. (1987): An integrated approach to social work practice. McKendrick, B. W. (ed.): *Introduction to social work in South Africa*. Owen Burgess, Pinetown, 152–176.
- Woods, R. (1994): A szociális munkások tevékenységeinek egy lehetséges rendszerezése. In: Hegyesi G. – Talyigás K. (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata 1. kötet*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 32–45.

KÖZELKÉP

„Ratio Generationis” – Szempontok a felelős generációkutatáshoz

CSUTORÁS GÁBOR ÁKOS¹

ABSZTRAKT

A generációkutatás témakörében az elmúlt években nagy mennyiségű – ugyanakkor változó minőségű – írás született. A téma iránt töretlen az érdeklődés, noha egymásnak egyre inkább ellentmondó és módszertani szempontból is megkérdőjelezhető eredmények látnak napvilágot. A médiából tájékozódás nyomán az emberekben előítéletek, hiedelmek alakulnak ki, amelyeket tudományos igényű munkák ellensúlyozhatnának, ám ezekkel szemben számos, megalapozott kritika vonul fel. Mindmáig kérdés, hogy a generáció válasz-e egyes jelenségekre, vagy ezt csak „generáltuk” magunknak és a háttérben például életkor-függő, vagy az emberi életciklushoz kötődő jellegzetességek lapulnak? A körültekintő kutatás bonyolult, hosszadalmas, ezért sokan felszínes vizsgálatokat végeznek, vagy épp túlzottan elmélyedve nem tudják megválaszolni a problémákat, visszajutnak az egyéni különbségekhez, esetleg teljesen el is vetik a generációs megközelítést. E helyzetben leginkább egyfajta „felelős generációkutatás” javasolható, amely a már bejárt tévutak helyett a tudományos megalapozottság felé fordul és a megközelítés kritikáit is szem előtt tartva igyekszik megtalálni végre a „rációt a generációkban”. Munkám ezen irány megtalálásához összegzi a szempontokat.

KULCSSZAVAK: generáció, generációkutatás, kritika, életkor, életciklus

ABSTRACT

„Ratio Generationis” – Aspects for responsible generational research

Huge amount of literature has been published in recent years on topic of generation research but of varying quality. There is a significant interest in the topic, although an increasing amount of contradictory and methodologically questionable results have come to light. People develop prejudices and beliefs based on popular media, which could be counterbalanced by scientific works, but there is a noticable amount of thorough criticism against them. It is still a question, whether generation is the proper response to certain phenomena or we have just „generated” it and most characteristics are rather related to age or life span? Cautious research is complicated and lengthy, therefore many either choose to perform superficial research or to go so in-depth that does not allow answering problems and return to just individual differences. Some conclude by refusing the generational approach altogether. In these circumstances a kind of „responsible” generational research is to be suggested, which turns from dead ends to the scientific way and finally tries to find „ration in generations” keeping in mind all the criticism of the approach. I summarize considerations in my work to find this right direction.

KEYWORDS: generation, generation research, critics, age, life span

¹ Központi Statisztikai Hivatal, Gabor.Csutoras@ksh.hu

KÖZELKÉP

Bevezetés

Környezetünk, kultúránk, társadalmunk folyamatosan változik, mely hatással van tagjainak attitűdjeire, jellemzőire, mely jelenség nehezen vitatható. Az e jelenségből adódó, a mindennapjainkban is érzékelhető különbségekre, esetleges összeütközésekre az egyének, csoportok, generációk között sokan a generációkutatásban próbálnak magyarázatokat, kapaszkodókat találni.

A generáció fogalma és a generációkutatás régóta jelen van a közgondolkodásban, a görög filozófusoktól kezdve napjaink többgenerációs munkahelyi együttműködéseit támogató szakértőig rengetegen foglalkoztak már a témakörrel, mára azonban sajnos egyre több tudományosan kevésbé alátámasztott vizsgálat lát napvilágot. Az elmúlt években különösen nagy mennyiségű – ugyanakkor változó minőségű – írás született, mely úgynevezett generációs különbségekkel igyekszik indokolni az emberi, társadalmi kapcsolatok számos területén felmerülő nehézségeket, így például a gyermeknevelés és az oktatás módszertani változási igényeiben, vagy épp a fogasztási szokások átalakulásában, különösen pedig a munkahelyi emberi erőforrás menedzsmentben jelentkező kihívásokat. Ebből adódóan a generációkutatás iránt annak ellenére töretlen az érdeklődés, hogy egymásnak egyre inkább ellentmondó, illetve módszertani szempontból megkérdőjelezhető eredmények olvashatók, amik miatt megalapozott kritikák érik magát a generációs megközelítést is. Ezeket feltétlenül szükséges figyelembe venni a további kutatások tervezéséhez, ellenkező esetben a változatlan kiindulópontból született munkák csak a vitatható eredmények hosszú sorát fogják gyarapítani.

Kijelenthetjük, hogy valami bizonyosan „van körülöttünk”, amivel nem véletlenül foglalkozunk ennyit, de abban még mindig bizonytalanok vagyunk, hogy mi az, amit ténylegesen generációs különbségek számlájára írhatunk az emberek között? Ezért a jövőben csak a felelős generációkutatás jelenthet kiutat abból a helyzetből, ahová a témakör vizsgálata jutott.

Ehhez át kell tekinteni a generáció fogalmának értelmezési kereteit, a generációelméletek történeti fejlődését, valamint a generáció-elnevezések alkalmazásának és a generációk megkülönböztetésének eltérő gyakorlatait a földrajzi, társadalmi környezettől és az eltérő történelmi fejlődéstől függően. Írásomban ezek vizsgálatát követően összefoglalom mindazon kritikákat, fenntartásokat, amelyek a generációkutatással, egyáltalán a generációk létezésével kapcsolatban eddig megfogalmazódtak és így jutok el oda, hogy felvázoljam a legfontosabb, megfontolandó szempontokat a jövőbeli kutatásokhoz.

1. Fogalomértelmezés, rövid történeti kitekintéssel

A téma kutatása már maga a generációfogalom értelmezése kapcsán nehézségbe ütközik, hiszen a szót etimológiai kettősség jellemzi. A biológiai származás és a társa-

KÖZELKÉP

dalmi egyidejűség különbségeit a nemzetség fogalma kapcsán már Arisztotelész is említi Metafizikájában (Hornyák 2013). Émile Littré lexikológus 1863-ban rámutatott, hogy a szó a vertikális (nagyapa-apa-fia) vonatkozása mellett horizontálisan az egykorúakra, tehát az egy korban élő és azonos korú emberek összessége jelentés-tartalomban is használható (Nemes 2019), a legtöbben azonban Karl Mannheim 1928-as munkájára tekintenek alapként a generáció jelentéstartalmának tisztázásában. Mannheim a generációt azonos történelmi és társadalmi eseményeket megélő (ennélfogva hasonló korú, vagy korcsoportba tartozó) egyének összességéként tartja számon (Mannheim 1952). Felhívja a figyelmet arra, hogy a születési dátum mellett a generációhoz tartozáshoz szükségesek az egyének közötti kapcsolatok, amelyeket a közös tapasztalás és jelentős társadalmi események teremtenek meg, valamint a generációs „egység”, olyan szerveződések, informális együttműködések, melyek a generáció jellegét adják (Ng – Parry 2016). Howe és Strauss 1991-ben a generációt olyan személyek csoportjaként határozta meg, akik egy történelmi időn és téren osztoznak, mely egyfajta kollektív személyiséget biztosít nekik (Howe – Strauss 1991). Becker 1992-es meghatározása szerint a generáció olyan hasonló korú személyek csoportosulása, akik egy konkrét történelmi időszakban egyéni szinten (életszakaszok, értékrendek, viselkedésformák) és rendszerszinten (méret, illetve összetétel, generációs kultúra, generációs szervezetek) közös jellemvonásokkal rendelkeznek (Costanza et al. 2012). Gilleard később már arra is felhívja a figyelmet, hogy az egy generációhoz tartozó között tényleges kötődés kialakulásához az egyéneknek tudatában is kell lenniük az egyszerre megélt időszaknak, azt közös tapasztalásokon, eseményeken keresztül kell megélniük (Gilleard 2004). E kollektív tudat földrajzi helyhez, kultúrához is kötődhet, alakulhat az egyéni kapcsolatok, beszélgetések, vagy éppen a média nyomán is, így nem feltétlenül lesz mindenki emlékezete egyforma adott eseményről (Kligler – Vilenchik, et. al 2014). Ugyanakkor ma már egyre többen beszélnek „globális generációkról”, hiszen a felnövő fiatalok között a távolságok lassan eltűnnek a világszerte egyre szélesebb körűvé váló internet révén. Egyes kutatók a közösen megélt eseményeket kiterjesztik még az adott időszakban bizonyos erőforrások rendelkezésre állásával, valamint kulturális elemekkel (zene, sport, divat), technológiákkal, melyek szintén fontos közös tapasztalások lehetnek egy adott korszakban (Ng – Parry 2016). Történészek szerint a közös tapasztalat alapján „politikai generációkról” is beszélhetünk (Spitzer 1973), melyek kialakítása azonban tudatos politikai cselekvés eredménye, ami akár a születési dátumtól, közös sorstól függetlenül lehet politikailag megnyilvánuló szereplők önképe (Szabó – Kiss 2013). A generációelmélet fogalomrendszere az elmúlt években bővült a generációs identitással is, mely szerint ha az egyén tudatában van annak, hogy valamely generációhoz tartozik, akkor néhány érzelmi, értékrendbeli jelentőséget is társít e csoporthoz tartozáshoz. Tehát nem csak a személytől függetlenül létrejövő „besorolásról” van szó, hanem egy generációba önmeghatározás útján is tartozhat valaki (Ng – Parry 2016). Joshi és társai 2010-ben erre alapozták a munkahelyi ge-

KÖZELKÉP

nerációs identitás elméletét, mely alapján a dolgozók egy szervezeten belül felvehetnek kohorsz-alapú, kötelesség-alapú és életkor-alapú identitást is (Joshi et al. 2011). Napjainkra egyre több kutató mozdul el a kohorsz-alapú generációs megközelítés helyett az identitás-alapú megközelítés irányába, melyet alkalmasabbnak látnak különösen a munkahelyi többgenerációs kapcsolatrendszerek értelmezéséhez (Rossem 2018). Lyons és társai 2019-ben ezt az elméleti keretet az egyén munkahelyen kívül eső környezetére is kiterjesztve egy szocioökológiai rendszermodellt dolgoztak ki (Lyons et al. 2019). Bontekoning – összekapcsolva a társadalomtudományok elmúlt két évtizedben elért kutatási eredményeit és a generációt evolúciós funkciójú szubkultúráként kezelő szervezeti kultúra elméletet – úgy foglalt állást, hogy egy generáció olyan személyekből áll, akik egy adott időszakban születtek és valamiféle kötődést éreznek egymáshoz, többek között élettörténetük, életkörülményeik, fontos történelmi események kapcsán, mely által egységes reakciókra képesek. A generáció így egyfajta közös „intellektust” eredményez a kollektív mentális, érzelmi és fizikai viselkedésformák, képességek fejlesztéséhez, melynek végső célja társadalmi rendszerek (családok, csoportok, szervezetek) evolúciójának megteremtése (Stattin 2019). Napjaink egyes kutatói az egyéni fejlődést és világszemléletet alakító három külön tényezőként különítik el az egyéni életút aktuális helyzetét (pl. tanulmányok befejezése), az egyéni életszakaszt (pl. gyermekkor, érett kor), valamint a családi életciklus állapotát (pl. bővül, vagy csökken). Ennek megfelelően egy adott generáció tagjaira ható különféle tényezők egy „generációs keréken” ábrázolhatók (Nemes 2019).

A generációkutatással kapcsolatos kritikák áttekintésének első lépéseként a generáció jelentéstartalmának tisztázását tartottam fontosnak, mely alapján rögzítendő, hogy az „egy generációhoz tartozást” nem csupán a születési időintervallum határozza meg. Befolyásolják a közösen megtapasztalt társadalmi események, ezek nyomán egyfajta kollektív tudat, hatással lehet rá a földrajzi elhelyezkedés, a kultúra, a média és a technológiai fejlettség szintje. Releváns lehet, hogy városi vagy vidéki, illetve milyen jövedelmi szintű családban, milyen nevelésben részesül az egyén, milyen képzettségű, milyen életszakaszban van, tehát egyéni jellemzők is erősíthetik, vagy épp gyengíthetik a megfelelést egy generáció általános jellemzőinek. Minél több befolyásoló tényező én közös két egyén, annál valószínűbb, hogy egy generációhoz tartozhatnak. A generációkutatóknak a jövőben a születési időintervallumokon kívül szükséges mindazon egyéb tényezők figyelembe vétele, amelyek a generációhoz tartozást befolyásolhatják.

2. Változatos terminológia

A fogalom tartalmi fejlődésének nagyon rövid áttekintését követően a hivatalosan rögzített terminológiát érdemes megvizsgálni. A *Magyar Értelmező Kéziszótár* az

KÖZELKÉP

„egy-egy nemzedék felnövekedésére számított időként”, definiálja a generációt, melyet zárójelesen 25-30 évben határoz meg.² A zárójeles résszel kapcsolatban két irányból is megfogalmazható fenntartás, hiszen napjaink gyorsuló technológiai és társadalmi változásait figyelembe véve – különösen a nyugati civilizáció esetében – az egyre inkább kitolódó gyermekvállalási időpontok miatt biológiai szempontból hosszabb időszakról kellene beszélnünk, hiszen a szülők és gyermekeik születése közötti átlagos időintervallum meghaladja a harminc évet is (McCrindle 2010). A másik oldalról viszont éppen rövidebb időszakokat lenne érdekesebb egyben kezelni, hiszen felgyorsult világunkban egy emberélet során már több olyan óriási horderejű, meghatározó társadalmi, kulturális, vagy gazdasági változás is lezajlik, melyek korábban csak nemzedékeken át mentek végbe (Nemes 2019). Kupperschmidt például felveti, hogy a generációk 5-7 éves intervallumokkal három részre oszthatók: első hullám, a csoport magja, és utolsó hullám (Kupperschmidt 2000).

A *Központi Statisztikai Hivatal definíciója* szerint „a generáció speciális fajtája a kohorsz-népesség fogalmának: az egy időben született emberek összességét értjük rajta. A generáció tagjainak ugyanis mintegy szinkronizáltan kellene átélnie a népesség állapota és a népesedés szempontjából fontos eseményeket (pl. valamely iskolai végzettség megszerzése, házasságkötés, születés, munkavállalás, halál stb.), s így ezek megtörténtének időpontja és gyakorisága összevethető az időben ható tényezőkkel.”³

A generációs megközelítés torzulását okozhatja a közgondolkodásban a helytelen terminológia használata, a generáció szinonimájaként használt olyan fogalmak, amelyek valójában csak a generációhoz hasonló csoportosulásokra vonatkoznak. Ilyen például a *korosztály*, mely alatt a *Magyar Értelmező Kéziszótár* szerint „az ugyanazon évben születettek összességét” értjük.⁴ A korosztály leginkább biológiai fogalom, mely kizárólag az azonos születési dátumukra fókuszál, nem hordozza a generáció jelentéstartalma esetében fentebb kifejtett többletet. Adott korosztály tagjaiból létrejövő konkrét társulási formákat nevezzük *korcsoportnak*. A korcsoportok tagjai között az azonos születési dátum mellett társadalmi jellegű kapcsolatok is lehetnek, így például sportversenyek résztvevői is korcsoportokba soroltak. A korcsoport tudományos megnevezése a *kohorsz*, melyet a magyar *Idegen Szavak Gyűjteménye* úgy definiál, mint „egy nemzedék, tehát olyan emberek részcsoportha, akik

² Magyar Értelmező Kéziszótár generáció fogalom: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/g-2CDF3/generacio-2D1E0/?list=eyJmaWx0ZXJ-zljogeyjNVSI6IjFsiTkZPX0xFWF9MZXBpa29ub2tFMUJF0EliXX0sIjZdWVyeSI6IjNzW5lclx1MDBlMWN-pXHUwMGYyZn0> Letöltve: 2020. 04. 25.

³ KSH generáció fogalom: https://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=220&p_ot_id=200&p_obj_id=646&p_session_id=45377894 Letöltve: 2020. 04. 25.

⁴ Magyar Értelmező Kéziszótár korosztály fogalom: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/k-359B8/korosztaly-38424/> Letöltve: 2020. 04. 25.

KÖZELKÉP

valamilyen jellemzőjük szerint vannak csoportosítva, például egy évben születtek, vagy kötöttek házasságot”.⁵

A publikált kutatásokban kiemelten fontos lenne ügyelni a megfelelő terminológia következetes használatára.

3. Változatos generációs megnevezések

A kutatásokban nem teljesen egységesek a generációkra használt elnevezések. Még ha a megnevezés egyezik is két forrásban, akkor sem biztos, hogy ténylegesen ugyanazon generációra utalnak. A születési időintervallumokra alapozott generációs csoportokat számtalan úgynevezett „címkével” illetik. A ma leggyakrabban használt elnevezések közül elsőként valószínűleg a *Baby Boomer* kifejezés jelent meg a köznyelvben a II. világháborút követően, annak demográfiai folyamatokra tett nyilvánvaló hatásából adódóan, a születések megnövekvő számára utalva. A Magyarországon *Ratkó-korszakként* (Pongrácz 2013) emlegetett időszakban születettekre a kifejezés először vélhetően Westoff 1954-es, termékenységgel foglalkozó munkájában volt olvasható (Westoff 1954). Az ezt megelőző generációkra előfordulnak a *Veteránok*, *Építők*, *Tradicionalisták*, illetve a *Legnagyobb*, vagy éppen a *Csendes* generáció elnevezések (Bangham et al. 2018), ma már azonban e nemzedékek tagjai közül egyre kevesebben vannak életben, így jellemzőik kevésbé kerülnek a generációkutatások középpontjába. A századforduló táján születettekre összefoglaló jelleggel a *Névtelen*, vagy *Elfelejtett* generációként is utalnak, néhol különbséget téve az alapján, hogy harcoltak-e az I. világháborúban (*Elveszett generáció*) (Winter 1977), vagy sikerült éppen kimaradniuk mindkét világháborúból (*Interbellum generáció*) (Carlson 2008). Az ábécé utolsó betűivel történő generációelnevezésre elsőként Hamblett és Deverson 1965-ös könyvében bukkanhatunk (Costanza et al. 2012), melyet Douglas Coupland 1991-ben megjelent, X generáció: mesék egy felgyorsult kultúrának című könyve tett igazán népszerűvé (McCrindle 2010). A következő, Y generáció esetében már „elszabadult” a kutatók fantáziája és a *Millenárisoktól* kezdve, a *Digitális bennszülöttek*en át a *Cybergyerek*ekig terjedő címkéket kezdték használni. Egyes fantázianeveik ráadásul, mint pl. az *e-Generáció* olykor a következő, Z generáció esetében is használatosak. Korunkra az ABC betűi elfogytak, így a 2010 után született gyermekeket már leginkább a görög ABC első betűjével (Alfa) jelölik, azt azonban még nem tudni, hogy milyen lényeges, immanens tulajdonság különíti majd el nemzedéki jellemzőként ennek tagjait a megelőző generációtól (Nagy – Kölcsény 2019). Fentiekre tekintettel a kutatásokban bármelyik elnevezés használata ma már kellő óvatosságot és előzetes magyarázatot igényel.

⁵ Idegen Szavak Gyűjteménye kohorsz fogalom: <https://idegen-szavak.hu/keres/kohorsz> Letöltve: 2020. 04. 25.

KÖZELKÉP

4. Földrajzi, társadalmi különbségek, eltérő történelmi fejlődés

Az előző pontban említett fantázianevek nagy része globálisan alkalmazott, ugyanakkor léteznek országok egy csoportjában, vagy kifejezetten egy-egy országban zajlott eseményekhez köthető elnevezések, csoportosítások. Így például Finnországban az 1955-1969 között születetteket *Jóléti Állam Generációnak* is nevezik, mivel az országban ezalatt modernizálódott az üzleti és ipari struktúra és váltak északi-típusú jóléti állammá (Järvinen et al. 2017). Örményországban a volt Szovjetuniótól való 1991-es elszakadást követően születetteket *Független generációnak* nevezik, a Fülöp-szigeteken pedig az 1986-os népfelkelést követően születetteket az *Epifanio de los Santos Avenue gyermekeiként* tartják számon (Sarraf 2019). Csehországban márkánsan elkülönül a kommunizmus 1989-es bukása előtti és a rendszerváltás utáni időszak, a nyugati típusú csoportosítás szerinti Y generáció tagjai pedig bármelyikbe születhettek, ennek megfelelően nem biztos, hogy egyforma „kohorszélményeik” vannak a kommunizmus időszakáról (Fischerová – Pubalová 2018). Hasonló okból egyes német kutatók elfogadják ugyan a nyugati-típusú csoportosítás alkalmazhatóságát Németországban, azt azonban megjegyzik, hogy a berlini fal leomlása előtt a németek egészen más tapasztalásokkal rendelkeztek a keleti és nyugati ország-részekben (Bretisohl – Ruhle 2016). Az Amerikai Egyesült Államokat ért 2001-es terrorcselekmények hatását Norvégiában olyan jelentősnek ítélték, hogy az ez által érintett időszakban felnövő fiatalok mindennapjainak részévé váltak a biztonságukkal kapcsolatos félelmek, ezért *Generasjon Alvornak*, azaz komoly generációnak, vagy a terror generációjának is nevezik őket. A globális társadalmi események hatása változó, a megatrendek az adott terület gazdasági fejlettségi szintjétől, vagy az ország kultúrájából adódóan eltérő mértékben érvényesülhetnek. Néha éppen a meglévő kulturális különbségekből adódóan egyes divatirányzatok, művészeti stílusok esetleg el sem juthatnak bizonyos helyekre. Mivel az interakciók sem feltétlenül egy generáción belül zajlanak le, az egyén mikrokörnyezetétől függ, hogy kikkel tapasztal meg és dolgoz fel, beszél át történéseket, emiatt teljesen eltérő is lehet a kollektív emlékezet. A generációkra egy adott állam gazdasági-társadalmi sajátosságaihoz kapcsolódva is használatosak egyedi elnevezések. Lengyelországban például a *Pokolenie JP II* névvel utalnak a többségében katolikus vallású lengyel fiatalokra, akik számára életük meghatározó eseménye volt a lengyel származású II. János Pál pápa 2005-ös halála, míg Kínában *Ken Lao Zu* névvel illetik az „időseket fel-faló” generációt, utalva arra a jellegzetessége, hogy egyedülálló férfiak hosszú ideig szüleikkel egy háztartásban élnek, melynek az országban speciális oka az egygyermekes politikából adódó kiegyensúlyozatlan nemeloszlás (Lyons 2016). Kínában egyes kutatások egyébként négy (*a társadalmi reform, a köztársaság, a konszolidáció és a kulturális forradalom generációi*), mások három (*„vörös őr”, modern realista, globális materialista*) generációt különböztetnek meg. Dél-Koreában az ország demok-

KÖZELKÉP

ratizálódásához köthető fontos dátumokkal határolnak el egymástól generációkat (386, *Április 19., Június 3., 1969, Shinsedae*) (Sarraf 2019).

Magyarországon is feltehetően sajátos élmények, történesek hozhattak létre generációs törésvonalakat. Azok a fiatalok, akik például a kilencvenes évek elején léptek a munkaerőpiacra, gyorsan építhettek karriert és a mai napig komoly pozíciókat tölthetnek be, ugyanakkor napjaink fiataljai számára már inkább meghatározó a 2008-as világgazdasági válság (Hack-Handa – Pintér 2015). Róbert és Valuch jelentős magyar politikatörténeti események kontextusába helyezik a generációkat úgy, hogy feltűntetik az egyéni idő mellett a szocializációs fázisokat is. Megközelítésükből megismerhető, hogy pontosan mely meghatározó történelmi időszakokban érhatték a fiatakkori, illetve felnőttkori szocializációs hatások a magyar embereket (Róbert – Valuch 2013). Egy „rendszerváltozás generációjába” ugyanakkor nem csak azok a fiatalok tartozhatnak, akiket a rendszerváltozás az életük legmeghatározóbb szakaszában befolyásolt, hanem koruktól függetlenül mindazokból, akik életében annak nagy jelentősége volt, hisz mindannyiuk gondolkodására, viselkedésére hatással lehetett. Társadalomtudósok hangsúlyozzák azt is, hogy az emberek elsődleges szocializáció során szerzett, mélyen gyökerező attitűdjei, gondolkodásmódja megváltoztatható. Erre jó példa a diktatúrában születettek reszocializációt követő, demokratikussá váló gondolkodása (Szabó – Kiss 2013). A Deloitte friss kutatásából (43 országból összesen 13715 fiattól kapott válaszok alapján egy úgynevezett „Millz Mood Index”-et számítottak) jól látszanak jelentős különbségek a fiatalok következő évre vonatkozó kilátásaiban is, különösen az európai, dél-amerikai és keleti országok között. A kutatás sajátossága volt, hogy a vilájárvány kirobbanására tekintettel néhány hónapot követően megismételték azt, így közvetlen a járvány előtt és az első hullám közepén is gyűjtöttek adatokat világszerte. A kettő között egyértelmű visszaesés látható, amely a vilájárványt is jelentős kohorszélményként engedheti értelmezni (Deloitte 2020). Sőt, a pandémia hatását figyelembe véve egyes szerzők már egyenesen *V-generációról* (vírus-generáció) beszélnek (Szabó 2020). Fentiekre tekintettel bármilyen kutatási eredményből a következtetések levonása során semmiképp nem hagyható figyelmen kívül a vizsgált célcsoport földrajzi elhelyezkedése, társadalmi, történelmi környezet. Bármilyen generációsnak vélt jellegzetesség csak ezek kontextusában értelmezhető jól.

5. Változatos születési időintervallumok és határértékek

A fentebb kifejtett specifikálások mellett a helyzetet bonyolítja az is, hogy a leggyakrabban használt csoportosítások időintervallumai sem egyeznek meg a forrásokban. A legnagyobb összhang talán a Baby Boomer generáció korszakolásában van, hiszen a kezdet itt a történelmi szempontból vitathatatlan, a II. világháború végéhez köthető. Ennek ellenére a különböző forrásokban a kezdő év 1943-tól 1946-ig, a végdátum

KÖZELKÉP

pedig 1960-tól 1969-ig terjed (Costanza et al. 2012). Sokszor nem csak a kezdő- és végdátumok térnek el, hanem találkozhatunk szűkebb és tágabb intervallumokkal egyaránt, így ha két kutatási eredményt próbálnánk összevetni ez nem lehetséges, hiszen a generációs csoportok egybecsúsznak. Emellett alapvető anomália egyes kutatásokban, hogy megegyezik egy generáció végdátuma és az azt követő generáció kezdő dátuma. Ezáltal egy egész év születettei két generációba is sorolhatók. Mindezek súlyos módszertani problémákat okozhatnak és sok esetben gyakorlatilag ellehetetlenítik, hogy esetleges jövőbeli kutatási eredményeinket összehasonlíthassuk a korábbi eredményekkel.

6. Mikrogenerációk

Egyének azon csoportjára, akik éppen két generáció közti átmenet időszakában születtek (tehát azon 3-5 évben, amelyek egyébként is bizonytalanul csoportosított évekbe tartoznak), egyes források használják a *Cusper* fogalmát, sőt kutatók külön „mikrogenerációkat” is képeztek azok számára, akik magukban hordozhatják a megelőző és a következő generáció jellegzetességeit egyaránt. Ennek megfelelően az X és az Y generáció „között” elhelyezkedőket „*Xennial*” generációnak (máshol *Generation Catalano*, vagy *Lucky Ones*) nevezik főként arra alapozva, hogy éppen a legfontosabb fejlődési szakaszukban érte őket az új technológiák megjelenése, amelyek felnőtt korukra az életük részévé váltak, ám gyermekkorukban még azok nélkül éltek (Taylor 2018). Megdöbbentő, hogy a szakirodalom még e mikrogenerációk szűkebb időintervallumainak meghatározásában sem egységes: jellemzőek például az 1978–1984, vagy a 1977-1981 dátumok. Hasonlóképp mikrogenerációként azonosították a *Generation Jones*, illetve *Xooner* elnevezéssel a Baby Boomer generáció vége és az X generáció kezdete közötti időszakban születetteket (Gajanova et al. 2020), míg egyes forrásokban megjelenik a *Zillennial* mikrogeneráció is, az Y és Z generációk közti átmenet időszakában születettek (Magalhaes 2020). Az ezekhez hasonló megoldások azt igazolják, hogy alapvetően problémás éles határokat húzni generációk közé és nem feltétlenül érdemes a jövőbeli kutatásoknak úgy nekifogni, hogy eleve definiálunk generációkat, hiszen a több befolyásoló tényezőt is figyelembe vevő vizsgálat eredményeinek megismerése alapján válhat lehetségessé hasonlóságokat mutató csoportok kijelölése.

7. Az általánosítás csapdája

Gyakori kritika a generációkutatással szemben, hogy a vélt generációs sajátosságok sosem lesznek igazak egy generáció minden egyes tagjára. Ez magától értetődő, hiszen nincs több száz millió egyforma ember és az emberi tulajdonságokat, viselkedésmódot a generációhoz tartozáson kívül mindig befolyásolják az (életkortól is füg-

KÖZELKÉP

getlen) egyéni tényezők, így például a nem, a családi állapot, a szocializáció és neveltetés, a végzettség, vagy akár a munkaerőpiaci helyzet változásai egy adott időszakban és területen. Fontos, hogy egy élet során sok változást élünk meg és több generáció él egyszerre, de a változások mindenkire hatnak, miközben mindenki egyéni tulajdonságokkal is rendelkezik. A generációkutatás nagy ellentmondása, hogy általa komplex problémák logikus magyarázatokra való leegyszerűsítésének hibájába eshetünk, ha pedig a jelenségek megértéséhez bonyolult elemzésekkel próbálkozunk, a túl komplex vizsgálatok révén már a részletekben lehet elveszni (Nemes 2019). A további kutatások esetében ezért érdemes egyfajta egyensúlyra törekedni és belátni, hogy valószínűleg nem fogunk egyetlen olyan jellemzőt sem találni, ami mindenkire, mindenhol maradéktalanul illik egy generációban, lesznek kivételek, ami nem jelenti azt, hogy a generáció nem létezik.

8. Az önbesorolás szabadsága

A generációs identitásukat akár maguk az egyének is megállapíthatják, amennyiben valamilyen forrásból ismernek generációsnak vélt jellegzetességeket. Azonosíthatják magukat olyan generációval is, amely nem feltétlenül igazodik a születési idejükből következő kategóriához (Lyons 2019). Különös relevanciája lehet az önmeghatározás szabadságának, amikor valaki generációk határára eső év december 31-én, vagy épp január 1-jén született, hiszen egyetlen nap különbség okán bizonyosan nem lehet eleve elrendelt generációs hovatartozása. Miután a mindennapokban és a tudományban is jelen van egy „generációs diskurzus”, ez hatással van a fiatalok önmeghatározási folyamataira, társas kategorizációkra. Az csak a jövőben derülhet ki, hogy mindezekből mi és miként intézményesül. Ezért kutatók szerint „az tűnik a leginkább járható útnak, ha a generációk fogalmát diskurzuselméleti irányból értelmezzük, míg a tényleges életkori sajátosságokat egy tágabb összefüggésrendszer egyik elemeként tekintjük” (Demeter – Déri 2019: 94). A generációkutatóknak eredményeik publikálásakor érdemes figyelemmel lenniük arra, hogy a generációs diskurzus hatása nyomán az egyének akár tudatosan fel is vehetnek generációs jegyeket, míg természetesen vannak olyanok is, akik számára nem ismert a generációs témakör, vagy nem foglalkoznak önmaguk besorolásának kérdésével. Mindenesetre bármilyen generációs sajátosságról tett kategorikus állásfoglalás mellett a jövőben szükséges „fenntartani a jogot” az egyének számára (akik vélhetően a legjobban ismerik önmagukat), hogy önmaguk dönthessenek arról, érzik-e magukat valamely generációhoz tartozónak.

KÖZELKÉP

9. Életkorból, egyéni életszakaszból és élethelyzetből adódó különbségek

Talán a leggyakoribb kritikája a generációkutatásnak, hogy nem tesz, vagy nem tud különbséget tenni a kifejezetten generációs, a kizárólag életkor-függő, illetve egy kutatás konkrét időpontjából adódó hatások között. A kutatások legnagyobb része valószínűleg csak eltérő életkorú egyének közt azonosított pillanatnyi különbségeket, a legtöbb eredmény nem tudja alátámasztani, hogy esetleges különbségek nem csak a bábkire egyformán ható eltérő életszakaszból (pl. a családalapítás) adódnak (Ng – Parry 2016). Nyilvánvalóan nem generációs hovatartozás magyarázza, ha egy pályája elején járó fiatalnak a munkahelyen fontosak a fejlődési lehetőségek. Egy kisgyermekes családayának fontos a munka-magánélet egyensúlya, a családbarát munkahely, a vezetővel való jó kapcsolat, ez minden generáció családayára igaz volt és lesz (Winter – Jackson 2015). Spitzer álláspontja szerint vannak olyan életkor-specifikus jellegzetességek, amelyek a generációhoz tartozással összefüggésben értelmezhetők és vannak, amelyek nem. Meghatározta azokat a különböző, olykor egymással átfedő eseteket, amikor az életkori különbségek jelentőséggel bírhatnak (Spitzer 1973). Az egyéni életszakaszok sem egyformán alakulnak, hiszen aki például nem vállal gyermeket, annál nem lesz kisgyermekes periódus, vagy aki nem dolgozik, annál nem lesz munkahelyi periódus. Az életkori és életszakasz-hatások kiszűrésére longitudinális, összehasonlító kutatások tehetnének kísérletet, melyek több generáció képviselőiből kialakítva mintáikat, ugyanazon személyek gondolkodásának az életük előre haladásával látható (pl. 10 év elteltével bekövetkező) változásait is vizsgálják. Hasonló, időigényes kutatásból azonban nagyon kevés ismert, ezek eredményei pedig azt mutatják, hogy például a munkával kapcsolatos értékek generációnkénti különbözősége statisztikailag létezik, de e különbség nem annyira jelentős (Krahn – Galambos 2014). Amennyiben nem lehetséges valamilyen módon az életkori hatás kiszűrése kutatásainkban, nem lehetünk biztosak abban, hogy tényleges generációs különbségeket azonosítottunk.

10. Az emberi életciklus hatásai

Létezik egy általános pszichológiai fejlődési folyamat az emberi életciklus során. Ahogy az emberek idősödnek, egyre inkább kollektivistákká, konzervatívakká, a változásokkal szemben kevésbé nyitottakká válnak. Levinson 1978-ban kidolgozta modelljét a felnőtté válás kapcsán, amelyben különböző fejlődési szakaszokat definiált aszerint, hogy a felnőtteknek milyen új kihívással kell szembesülniük és milyen szerepkörökben kell helyt állniuk (például a megjelenés a munkaerőpiacon, házasság, családalapítás). Fuchs később két időszakot határolt el kifejezetten a munkahelyen töltött időből (25–44 év, 45–64 év), melyek minden ilyen korú személynél sajátos jellemzőkkel bírnak (Cogin 2012). A generációkutatás kritikusai sokszor az életciklushoz kapcsolják az egyéni igények és jellemzők különbségeit, amelyek az idő elő-

KÖZELKÉP

rehaladtával megváltoznak, nem feltétlenül életkortól, inkább az érettség mértékétől függően. Egyes kutatók szerint az emberek szemléletmódjának változását az is jelentősen befolyásolja, mennyi életidőt látnak még maguk előtt. Fiatalon szinte végtelennek tűnik az idő így motiváló a tudásszerzés, az újdonságkeresés, míg az idősebbek jobban érzékelik az idő múlását és a rövidebb távú célok kerülnek számukra előtérbe. Míg a fiatalokat elsősorban az úgynevezett „promóciós motivációk” hajtják, az idősebbek szeretnék megőrizni azt, amit létrehoztak, inkább „prevenciós motivációk” által vezéreltek. A kétféle motiváció valójában mindenkiben együtt van jelen, de az életciklusban történő előrehaladás során a hangsúly eltolódik (Thuma 2016). Fentiekhez hozzátartozik, hogy a fejlett társadalmakban egyre kitolódó gyermekvállalási időpontra, valamint az alacsonyabb gyermekvállalási hajlandóságra tekintettel korunk fiataljainál a korábbi generációkhoz képest később, vagy nem jelentkeznek olyan, az életciklushoz (és életkorhoz) köthető sajátosságok, mint például a stabilitás igénye. Ez az időbeli eltolódás lehet az egyik oka az Y generációnál érzékelt úgynevezett „job-hopping” viselkedésformának, amelyet a munkakörök váltása helyett gyakori munkahelyváltás jellemez (Steenackers – Guerry 2016). Fontos ezért, hogy ha például fiatal generációt kutatunk, az eredmények értékelésekor szem előtt kell tartani az életciklusukat, amely befolyásolhatja motivációikat (Tegyei 2019). A generációkutatások döntő többsége ma még nem tudja vizsgálni, így igazolni sem, hogy például a fiatalabbak idősebb korokra is megtartják-e egyes – ma még generációs sajátossággként számon tartott – jellemzőiket.

11. Kutatásmódszertani aggályok

A generációkutatók jelentős része a munkahelyi viszonyokban vizsgálódik, ezek leggyakoribb témaköreit Meretei a kapcsolódó szakirodalom áttekintése alapján négy csoportba sorolta: a munkával való elégedettség, munkaetika, felelősségvállalás, munka-magánélet egyensúlya (Meretei 2017). A kapcsolódó kutatási eredményeket rendszerszerűen áttekintő kutatók sokszor jutnak arra, hogy ezekben hiányoznak a generációs csoportosítások létjogosultságára és a következtetések levonására a tudományos bizonyítékok, nem szűrhetők ki egyértelműen az életkori hatások (Costanza et al. 2012), illetve az eredmények ellentmondásosak (Woodward et al. 2015). Gyakori eset, hogy a vizsgált dolgozói célcsoport nagyvárosokban él, felsőfokú végzettségű és szellemi munkát végez, noha ez egy-egy generáció szűk részét fedi csak le. Ettől függetlenül egyes kutatók ilyen mintákból is tesznek egész generációkra érvényes, általános megállapításokat (Nemes 2019). Előfordul az is, hogy például egy budapesti egyetem utolsó éves, magyar hallgatóit vizsgálják empirikusan úgy, mint a Z generáció, ami kizárja a más generációkkal való összehasonlíthatóságot, így a valós sajátosságok, vagy különbségek megállapításának lehetőségét is. Olykor több generáció véleményeit is gyűjtik, a feldolgozás során mégis egyben ke-

KÖZELKÉP

zelik adott generációhoz tartozók önmagukról alkotott véleményét a róluk más generációkhoz tartozók által megfogalmazott véleményekkel, pedig a kettő eltérhet. Módszertani problémákra már a fentebbi pontokban is utaltam, amik alapján elmondható, hogy a fellelhető források jelentős része nem megfelelően megalapozott kutatási eredményekre hivatkozik és sokszor találkozhatunk általánosítással, személyes benyomásokkal is (Myers – Sadaghiani 2010), a jövőbeli kutatásoknak ezért csak akkor lehet valós hozadéka és értelme, ha tudományosan és módszertanilag kellően megalapozottak, valamint rögzítik és tudatosítják korlátaikat.

12. Sztereotípiák, előítéletek, hiedelmek hatása

A tudományos alátámasztottság hiánya és a kutatómódszertani problémák nagyban hozzájárulhattak a közfelfogás téves alakulásához is, ami a témára irányuló jelentős médiafigyelemből adódóan napjainkra számos, a köznyelvben sztereotípiává vált negatív jelzőt eredményezett. Ez különösen igaz a fiatal generációkra (például lustaság, arrogancia stb.). Így ma már kutatások foglalkoznak generációs előítéletekkel is és arra születnek könyvek, hogy a munkahelyi vezetők ezeket miként kezeljék (Stewart et al. 2017). Egy 2015-ös magyar kutatás eredményei alapján a válaszadók szerint túlzott önbizalom, kreativitás és karriervágy jellemzi a 30 év alattiakat, miközben kevésbé visszafogottak, illetve kevésbé elkötelezettek és nem igazán dolgoznak keményen, nem bírják a monotonitást, az önálló gondolkodást igénylő feladatokat. Amiben jobbnak tartják őket az leginkább az informatikai képességet, kreativitást igénylő feladatok és az innovatív megoldások (Bencsik et al. 2016). Már a 2005-ös Hudson-jelentés is megfogalmazta, hogy a generációs különbségekkel kapcsolatos kijelentéseket sokkal óvatosabban kellene kezelni, hiszen teret adnak a sztereotipizálásnak, leegyszerűsítik a helyzetet és ezáltal jól kommunikálhatók (Hudson 2005). Ehhez képest az látható, hogy a médiában és a közgondolkodásban egyre határozottabb (tudományosan alá nem támasztott, olykor téves) képek formálódnak egyes generációkról, amelynek megfelelő alakításában a generáció kutatóknak komoly szerepe, felelőssége lenne.

13. Életkori diszkrimináció

Mikor a különböző generációk kezeléséről beszélünk, irányadónak tekintendő a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról szóló 2000. november 27-i 2000/78/EK tanácsi irányelv, amely tiltja a kor alapján történő hátrányos megkülönböztetést, egyúttal 6. cikkében meghatározza azokat az esetszortokat, amelyeknél az életkor alapján történő megkülönböztetés indokolt és jogszerű lehet. Ez alapján bizonyos életkoron alapuló, bánásmódbeli eltérések nem minősülnek hátrányos megkülönböztetésnek, ha azok

KÖZELKÉP

objektíven és ésszerűen olyan törvényes célokkal igazolhatók, mint például a foglalkoztatás-, munkaerőpiaci vagy szakképzési politikához kötődő célok. Az ezek elérését szolgáló eszközöknek megfelelőnek és szükségesnek kell lenniük (EUR-Lex 2000). Ennek ellenére kutatási eredmények alapján a személyesen leggyakrabban megélt diszkriminációs okok között szerepel az életkor, ami például a munkaerő toborzás terén főként az idősödő munkaerőt érinti (Bajnok 2019). Hazánkban az egyenlő bánásmód kérdésének jogi alapjait az Alaptörvény és a Polgári Törvénykönyv tartalmazza, melyek mellett az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvény felsorolja az életkort azon tulajdonságok között, melyekkel kapcsolatban közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősülhet olyan rendelkezés, ami miatt kedvezőtlenebb bánásmódban részesül, vagy részesülne egy személy, vagy csoport.⁶ Az életkori diszkrimináció kapcsán kutatási eredmények rávilágítottak arra a meglepő összefüggésre is, hogy a közhiedelmekkel ellentétben minél nagyobb az életkori sokszínűség egy szervezetnél, annál magasabb szinten érzékelnek a munkatársak diszkriminatív légkört az életkor szempontjából. Kutatások azt is igazolják, hogy az életkori szempontból diszkriminatívnak érzékelt munkahelyi légkör negatív hatással van a teljesítményre, ezért ez nem csak jogi, etikai okokból kerülendő (Boehm et al. 2011). Egyes fejlett országokban már a nyolcvanas évektől erőteljesebb figyelem vetődött kifejezetten a nyugdíjba vonuló dolgozók sajátosságaira, az idősödési trendek és a generációmenedzsment, a fenntarthatóság és a munkahelyi jól-lét kapcsolataira a vezetéstudomány keretében, mely vizsgálódások később külön menedzsmentirányzatokká alakultak. Egységes, integratív elméletről még nem beszélhetünk, inkább a lehetséges problémák elkerülését segítő ajánlások kidolgozása történt eddig (Balogh – Karolinyné 2018). Magyarországon egy 2014–2015-ben 121 szervezet körében zajlott országos benchmark kutatás szerint „erős strukturális diszkrépancia van a munkaerőpiaci és demográfiai trendek és a vállalatok jelenlegi életkor-kezelési eljárásai között.” A vizsgált szervezetek több, mint 90%-a legitim elvárásnak tartotta a munkavállalók részéről, hogy a munkáltatójuk vegye figyelembe generációs sajátosságait. Hasonló arányban gondolták úgy, hogy érdemes munkáltatóként a generációs sokszínűséggel foglalkozni, ugyanakkor nem jellemző, hogy a szervezetek tudatosan építenének a multigenerációs munkaerővel kapcsolatos előnyökre (Tardos 2017). A generációkutatás során mindig szem előtt kell tartani, hogy a következtetések mentén esetleg munkáltató szervezetek számára megfogalmazott javaslatok sose irányuljanak diszkriminatív intézkedésekre, vagy a generációs különbségek felszámolásának módjaira, hanem inkább az azokban rejlő előnyöket kiaknázását, a szükségszerű együttélés és a közös társadalmi célok okán a sikeres együttműködést és egyfajta generációs harmónia elérését támogatásák.

⁶ 2003. évi CXXV. törvény 8. §.

KÖZELKÉP

14. Generációk nem is léteznek?

Egyes kutatók olyannyira vitathatónak látják a generációkutatás eddigi eredményeit, hogy szerintük a generációk és a generációs különbségek valójában nem is léteznek, de legalábbis meg kellene haladni ennek gondolatát, mivel sosem sikerült igazán alátámasztani. A kritikusok ezen köre szerint a generációs megközelítés nem bizonyult megfelelőnek az életkorral összefüggő problémakör komplex megértéséhez, ezért legújabb javaslataik arról szólnak, hogy két alternatív, elméleti modellt lenne érdemes kombinálni: az úgynevezett társadalmi konstrukciós megközelítést és az életciklus-alapú megközelítést. E kutatók hangsúlyozzák, hogy a generáció azért is leegyszerűsítő kategória, mert az idősödés egy többirányú, többdimenziójú fejlődési folyamat, a kutatása jóval kritikusabb szemléletet igényelne (Costanza et al. 2020). Sokan egyenesen csak egy a média által „felkapott” témaként kezelik a generációs megközelítést (Giancola 2006), ugyanakkor az empirikus kutatások mennyisége azt igazolja, hogy a tudományos világban és a munkahelyi kapcsolatok értelmezésében is valóságosan jelenlévő kérdésről van szó. Ezért a tényalapú, tudományos következtetések megfogalmazása érdekében indokolt a további, felelős kutatás. Érzékeléseinknek a generációs különbségek terén (függetlenül attól, hogy azok helytállóak-e) valós gyakorlati következményei lehetnek. Ha jobban megértjük az érzékeléseket és azok forrásait, abból sokat profitálhatnánk különösen az emberi erőforrás menedzsment terén (Lyons et al. 2015). Kutatók már évekkel ezelőtt felhívták a figyelmet, hogy a téma iránti kiemelt érdeklődés önmagában ok a megfelelő válaszok érdekében további, nemzetközi szinten is kiterjedtebb, összehasonlítható jellegű, valamint módszertanilag megalapozottabb, lehetőség szerint longitudinális vizsgálatok folytatására (Macky et al. 2008). Bár már így is hatalmas mennyiségű irodalom áll rendelkezésre, Európában változatlanul hiányoznak a magas színvonalú publikációk és a rendszerszemléletű tudományos megközelítés a generációkutatásban, ezért újra és újra szorgalmazzák a további kutatásokat, lehetséges új irányokat (Statnické 2019). A számos kritikát elfogadva is természetes jelenségnek tekinthető, hogy az értékek, attitűdök változása eleve hosszú időt vesz igénybe és fokozatosan megy végbe generációk között, ezért egyesek hamarabb, mások később változnak, míg néhányan soha nem is változnak meg. Fentiekre tekintettel született a generációk közti elmosódás („generational fuzziness”) elmélete is, mely kitart amellett, hogy helytelen lenne a generációs különbségek létezésének teljes tagadása, viszont nagyon óvatosan szükséges vizsgálni ezeket, hiszen kulturális változások eredményeképpen alakulnak. A kulturális változás lineáris és fokozatos, ami nem jelenti azt, hogy nem létezik (Campbell et al. 2017). A generációs megközelítés tehát felülvizsgálatot igényel, ugyanakkor az egész generációkutatás radikális elvetésének ideje a számos kritika ellenére talán még nem érkezett el.

KÖZELKÉP

Összegzés

A generációkutatás hosszú ideje próbál válaszokat találni a társadalom szinte minden tagját érintő jelenségekre, de a kritikusok joggal kérdőjelezik meg, hogy a válasz valóban a generáció-e, vagy ezt csak „generáltuk” magunknak magyarázatként és a háttérben inkább életkor-függő életszakaszhoz, élethelyzethez, életciklushoz kötődő, vagy egyéb más jellegzetességek vannak. A mikrogenerációk formálása és a generációs identitás kapcsán a születési időtől független önbesorolási igény megjelenése jó példái annak, hogy a témakör mennyire része a mindennapi és a tudományos diskurzusnak, ennek ellenére milyen tisztázatlan még mindig.

Az is látható, hogy a körületekintő vizsgálat bonyolult, komplex, többtényezős, hosszadalmas, ezért három út tűnhet fel előttünk:

- tévesnek ítéljük és elvetjük magát az egész generációs megközelítést, aminek alternatíváját viszont még nem egyértelműen látni;
- felszínes vizsgálatokat végzünk, amivel továbbra sem jutunk elfogadható eredményekre;
- komolyan elmélyedünk egy nagyszabású, mindenre kiterjedő, longitudinális kutatásban, ami azonban nem lesz képes a jelen problémáira időben megoldást találni. Ráadásul minél több befolyásoló tényezőt veszünk figyelembe az eredmények értékelése során, annál inkább az egyénhez jutunk el a generáció helyett, azaz hogy végső soron egy adott pillanatban, állapotban mégiscsak mindenki egyéenként van jelen és viselkedik, dönt, akkor is, ha generációs jeget hordoz magán.

Valójában egyik út sem tűnik tökéletes választásnak, ezért ebben a helyzetben leginkább a „felelős generációkutatás” javasolható, amely a jövőben a „bulvárosodás” érzékelhető tévútjai helyett a tudományos megalapozottság útjára fordul és a generációs megközelítés kritikai felülvizsgálatával igyekszik megtalálni végre a „rációt a generációkban”. A helyes út megtalálásához munkámban bemutatott szempontokat zárásként az alábbi táblázatban foglalom össze.

KÖZELKÉP

1. táblázat. Szempontok összegzése a felelős generációkutatáshoz

Megközelítés/ Tevékenység	Tévút	Felelős generációkutatás
Fogalom- értelmezés	A generációs hovatartozást kizárólag a születési időpont által eleve elrendelt tényként tekintjük.	A születési időintervallumokon kívül mindazon egyéb tényezők és körülményeket figyelembe vesszük, amelyek valamely generációhoz tartozást befolyásolhatják.
Fogalomhasználat	Egymás szinonimájaként felváltva használjuk publikációkban a <i>generáció</i> , <i>korosztály</i> , <i>kohorsz</i> és <i>korcsoport</i> fogalmait.	Tudatosan és következetesen használjuk a megfelelő terminológiát a generációs témakörben.
Generációk elnevezése	Olyan fantázianeveket használunk generációkra, amelyek pontos tartalma vitatott, vagy bizonytalan.	Bármely generációs elnevezés használata esetén előzetes magyarázatot adunk a pontos tartalomra.
Földrajzi, társadalmi, történeti különbségek figyelembe vétele	Földrajzi, társadalmi, történeti különbségekre tekintet nélkül vonunk le általános következtetéseket teljes generációkra az egész világon (vagy akár csak egy országban).	Figyelembe vesszük a vizsgáltunk alanyainak földrajzi elhelyezkedését, társadalmi környezetét és a történelmi fejlődés esetleges sajátosságait és ezek kontextusában értelmezzük a generációnak vélt jellegzetességeket.
Születési időintervallumok szerinti csoportosítás	Előzetesen meghatározunk születési időintervallumokat egyes generációs csoportok számára, átvesszük más országokban zajlott kutatásokat bemutató forrásokból. Éles határokat húzunk generációk közé, vagy átfedő kezdő és végdátumokat alkalmazunk.	Saját empirikus vizsgálati eredményeinket különböző szempontok szerint értékelve alakítunk ki (ha lehetséges) generációs csoportokat.
Következtetések levonása	Általánosító következtetéseket vonunk le, vagy elvetjük a generációk létezését egy nem széleskörű vizsgálatot követően.	Egyensúlyra törekedve elfogadjuk, hogy egyes generációk nem homogének, ugyanakkor nem sorolunk egy generációba olyanokat, akiknek csak egyetlen tulajdonságuk egyezik meg.
Önbesorolás lehetősége	Elvetjük, hogy az egyének maguk állapíthassák meg generációs hovatartozásukat.	Elfogadjuk az egyének jogát arra, hogy maguk dönthessenek arról, melyikhez tartozónak érzik magukat, egyéni tulajdonságaikat és helyzetüket is figyelembe véve.

KÖZELKÉP

Életkori-, életrszakasz-, életciklus hatások szűrése	Nem vesszük figyelembe és/ vagy nem próbáljuk szűrni ku- tatásokban az életkori-, vagy életrszakaszból és az emberi életciklusból adódó hatásokat, minden eredményt generációs sajátosságként értékelünk.	Longitudinális kutatással, vagy más módon próbáljuk szűrni az életkori- és életrszakaszból, élet- ciklusból adódó hatásokat. Ha ez nem sikerül, akkor nem, vagy csak fenntartásokkal azonosítunk ge- nerációs különbségeket, valamint rögzítjük kutatásunk korlátait.
Komplex képalkotás	Egy vizsgált generáció sajátos- ságait csak a vizsgált generáció tagjainak véleménye alapján állapítjuk meg, vagy „ömlesztve”, más generációk véleményével együtt elemezzük. Nem végzünk köztük összehasonlításokat.	Egy generáció sajátossá- gait úgy állapítjuk meg, hogy összehasonlítjuk más generációkra kapott eredményekkel. Külön-külön értékeljük a vizsgált generáció önmagáról és a róluk más generáció tagjai által alkotott képet is.
Sztereotípiák fi- gyelembe vétele	Úgy definiáljuk az egyes generációs csoportokat, hogy összefoglaljuk más, empirikus eredményekkel alá nem támasztott forrásokból származó gyakori jelzőket, tulajdonságokat.	Nem fogadunk el alapvetésként nem tudományos értékű munkák- ban leírt általánosításokat, csak konkrét empirikus eredmények birtokában illetünk bármilyen jelzővel generációkat, melynek együttal sosem célja negatív mi- nősítés, megbélyegzés.
Javaslatétel az eredmények alapján	Egyes generációs tulajdonsá- gokat negatívumként értékelve javaslatokat teszünk a generációs különbségek megszüntetésére valamilyen módon. Szervezetek esetében életkori diszkriminá- ció problémáját felvető, vagy generációk közti konfliktusokat felerősítő intézkedéseket és meg- oldásokat javasolunk.	Javaslataink sosem irányulnak diszkriminatív intézkedésekre, vagy generációs különbségek felszámolásának módjaira, hanem törekednek a generációk között esetlegesen feltárt különbségek- ben rejlő előnyök megtalálására és kiaknázására, az intergene- rációs empátia terjedésére. A javaslatok a szükségszerű együtt- működés és a közös célok defini- álása mentén egyfajta generációs harmónia megteremtésére és generációktól függetlenül is alkal- mazható, vagy több generációra egyformán ható megoldásokra is irányulnak.

Forrás: Saját szerkesztés

KÖZELKÉP

Irodalom

2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról
- Bajnok A. (2019): Kormenedzsmet. In: Jenei Á. (szerk.): Egyenlő bánásmód a vezetői munkában. Nemzeti Közzolgálati Egyetem. Budapest, 32–33.
- Balogh G. – Karoliny Mné. (2018): *A korosodó népesség HR-fókuszokat módosító hatásai nemzetközi összehasonlításban*. Vezetéstudomány / Budapest management review. XLIX. évf. 2018. 10. szám, 73–84.
- Bangham, G. – Finch, D. – Philips, T. (2018): A welfare generation. Lifetime welfare transfers between generations. Resolution Foundation, IC Report 2018. <https://www.resolutionfoundation.org/publications/a-welfare-generation-lifetime-welfare-transfers-between-generations/> Letöltve: 2020. 10. 15.
- Bencsik A. – Horváth-Csikós G. – Juhász T. (2016): *Y and Z Generations at Workplaces*. Journal of Competitiveness 8 (3), 90–106. DOI: 10.7441/joc.2016.03.06
- Boehm, S. A. – Bruch, H. – Kunze, F. (2011): Age diversity, age discrimination climate and performance consequences—a cross organizational study. Journal of Organizational Behaviour. 32 (2011), 2, 264–290. DOI: 10.1002/job.698
- Bretisohl, H. – Ruhle, S. (2016): *Millennials' Public Service Motivation and Sector Choice – A Panel Study of job Entrants in Germany*. Public Administration Quarterly 40. évf. 3. szám, 458–489.
- Campbell, S. M. – Twenge, J.M.W. – Campbell, K. (2017): Fuzzy But Useful Constructs: Making Sense of the Differences Between Generations. Work, Aging and Retirement, Vol. 3, No. 2, 130–139. doi:10.1093/workar/wax001
- Carlson, E. (2008): The Lucky Few: Between the Greatest Generation and the Baby Boom. Springer publishers. DOI: 10.1007/978-1-4020-8541-3
- Cogin, J. (2012): *Are generational differences in work values fact or fiction. Multi-country evidence and implications*. The International Journal of Human Resource Management, 23: (11), 2268–2294.
- Costanza, D. P. – Badger, J. M. – Fraser, R. L. – Severt, J. B. (2012): *Generational Differences in Work-Related Attitudes: A Meta-analysis*. Journal of business and psychology, Volume 27 Issue 4, 375–394. DOI: 10.1007/s10869-012-9259-4
- Costanza, D. P. – Rudolph, C. W. – Rauvola, R. S. – Zacher, H. (2020): Generations and Generational Differences: Debunking Myths in Organizational Science and Practice and Paving New Paths Forward. Journal of Business and Psychology, 2020 sept. 4., 1–23. <https://doi.org/10.1007/s10869-020-09715-2>
- Demeter K. – Déri A. (2019) *Digitális dialektusok a digitális sajtóosságok és tanulás generációalapú megközelítésének újragondolása* Korunk 30. évf. 7. szám, 92–102.

KÖZELKÉP

- https://epa.oszk.hu/00400/00458/00656/pdf/EPA00458_korunk-2019-07_092-102.pdf Letöltve: 2020. 02. 17.
- EUR-Lex (2000): A Tanács 2000/78/EK irányelve (2000. november 27.) a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról. Az Európai Közösségek Hivatalos Lapja 2000. 12.2, 79–85.
- Fischerová, M. – Pubalová, K. (2018): *Different Approaches in Recruiting Young Professionals*. In: *Emerging Markets Journal*. Volume 8 No 1, 31–38.
- Gajanova, L. – Nadanyiova, M. – Lazaroiu, G. (2020). Specifics in Brand Value Sources of Customers in the Banking Industry from the Psychographic Point of View. *Central European Business Review*. 2020. Vol. 9. 1–18. DOI: 10.18267
- Giancola, F. (2006): *The generation gap: more myth than reality?* *Human Resource Planning*, 2006, Vol. 29 No. 4, 32–37.
- Gilleard, C. (2004): *Cohorts and Generations in the Study of Social Change*. *Social Theory & Health*, 2004 (2), 106–119. doi: 10.1057/palgrave.sth.8700023
- Hack-Handa J. – Pintér R. (2015): *Generációs különbségek a magyar médiafogyasztásban*. *Információs Társadalom* 2. http://epa.oszk.hu/01900/01963/00048/pdf/EPA01963_informacios_tarsadalom_2015_2.pdf Letöltve: 2020. 04. 25.
- Hornyák P. (2013): *Generáció a fogalomtörténet mérlegén. Megjegyzések Koselleck generációra vonatkozó gondolataihoz*. *Nagyerdei almanach* 2013/2. 4. évf., 7., 96–126. http://filozofia.unideb.hu/na/vol2013_2/132_HP_GF_96-126p.pdf Letöltve: 2020. 02. 20.
- Järvinen, K-M. – Ojala, S. – Pyöriä, P. – Saari, T. (2017): *The Millennial Generation: A New Breed of Labour?* *SAGE Open* January-March 2017: (1), DOI: 10.1177/2158244017697158
- Kligler-Vilenchik, N. – Tsfati, Y. – Meyers, O. (2014): Setting the collective memory agenda: Examining mainstream media influence on individuals' perceptions of the past. *Memory Studies* 7 (4), 484–499. DOI: 10.1177/1750698014523443
- Krahn, H.J. – Galambos, N.L. (2014): *Work values and beliefs of 'Generation X' and 'Generation Y'*. *Journal of Youth Studies* (2014) 17:1, 92–112 DOI: 10.1080/13676261.2013.815701
- Kupperschmidt, B. R. (2000): Multigeneration employees: strategies for effective management. *The Health Care Manager* 19: 65–76 DOI: 10.1097/00126450-200019010-00011
- Lyons, K. (2016): *Generation Y, Curling or Maybe: what the world calls millennials*. *The Guardian*, *Word News* 2016. március 8.

KÖZELKÉP

- Lyons, S. T. – Schweitzer, L. – Urick, M. J. – Kuron, L. (2015): Generational Differences in the Workplace: There Is Complexity Beyond the Stereotypes. *Industrial and Organizational Psychology*, 8, 346–356. doi:10.1017/iop.2015.48
- Lyons, S. T. – Schweitzer, L. – Urick, M. J. – Kuron, L. (2019): *A dynamic social-ecological model of generational identity in the workplace*. *Journal of Intergenerational Relationships*, (2019) 17:1, 1–24. DOI: 10.1080/15350770.2018.1500332
- Macky, K. – Gardner, D. – Forsyth, S. (2008): *Generational Differences at Work: Introduction and Overview*. *Journal of Managerial Psychology* 23(8), 857–861 DOI: 10.1108/02683940810904358
- Mannheim, K. (1952): The Problem of Generations. In: P. Kecskemeti (Ed.): *Essays on the Sociology of Knowledge*. London, Routledge and Kegan Paul, 276–320. <http://marcuse.faculty.history.ucsb.edu/classes/201/articles/27MannheimGenerations.pdf> Letöltve: 2020. 04. 25.
- McCrindle, M. – Wolfinger, E. (2010): *Az XYZ ábécéje, a nemzedékek megahtározása*. *Korunk folyóirat* 2010. 11. szám, 13–18 http://epa.oszk.hu/00400/00458/00562/pdf/EPA00458_korunk_2010-11_013-018.pdf Letöltve: 2020. 04. 25.
- Meretei B. (2017): *Generációs különbségek a munkahelyen – szakirodalmi áttekintés*. *Vezetéstudomány / Budapest Management Review* XLVIII. évf. 2017. 10. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3083/1/VT_2017n10p10.pdf Letöltve: 2019. 12. 17.
- Myers, K. – Sadaghiani, K. (2010): *Millennials in the Workplace: A Communication Perspective on Millennials' Organizational Relationships and Performance*. *Journal of Business and Psychology* 25 (2), 225–238. DOI 10.1007/s10869-010-9172-7
- Nagy Á. – Kölcsey A. (2019): *Mit takar az Alfa generáció?* *Metszetek – Társadalomtudományi folyóirat*. 2017/3. szám, 20–30.
- Nemes O. (2019): *Generációs mítoszok*. HVG-Könyvek, Budapest
- NG, E. – Parry, E. (2016): *Multigenerational research in human resource management*. *Research in Personnel and Human Resources Management*, Volume 34, 1–41., Emerald Group Publishing Limited.
- Pongrácz Tné (2013): A Ratkó-korszak. *Korfa*. 2013 március; XIII. évfolyam 1. szám. <http://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/korfa/article/view/727/191> Letöltve: 2020. 04. 25.
- Róbert P. – Valuch T. (2013): *Generációk a történelemben és a társadalomban*. *Politikatudományi Szemle* XXII/4., 116–139. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont http://ess.tk.mta.hu/wp-content/uploads/2013/04/robert_valuch.pdf Letöltve: 2020. 01. 19.
- Rossem, A. H. D. (2018): *Generations as Social Categories: An exploratory cognitive study of generational identity and generational stereotypes in a multigenerational*

KÖZELKÉP

- workforce*. Journal of Organizational Behavior, November 2018, 434–455. DOI: 10.1002/job.2341
- Sarraf, A. R. A. (2019): *Generational Groups in Different Countries*. International Journal of Social Sciences & Humanities. Vol. 4, No. 1, 41–52.
- Spitzer, A. B. (1973): *The Historical Problem of Generations*. The American Historical Review Vol. 78 (5), 1353–1385. DOI: 10.2307/1854096
- Statnické G. (2019): An expression of different generations in an organization: a systematic literature review. society. integration. education. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume V, May 24th -25th, 273–291.
- Steenackers, K. – Guerry, M-A. (2016): *Determinants of job-hopping: an empirical study in Belgium*. International Journal of Manpower, 37(3), 494–510. doi:10.1108/IJM-09-2014-0184
- Stewart, J. S. – Goad oliver, E. – Cravens, K. S. – Oishi, S. (2017): *Managing millennials: Embracing generational differences*. Kelley School of Business, Indiana University. Published by Elsevier Inc. Business Horizons (2017) 60, 45–54. DOI: 10.1016/j.bushor.2016.08.011
- Strauss, W. – Howe, N. (2017) *The next 20 Years:How Costumer and Workforce Attitudes Will Evolve*. Harward Bussiness Review, 2017 July-August, 45–47.
- Szabó A. – Kiss B. (2013): *Konfliktus és generáció. A generációs konfliktusok kutatásának fogalmi kiindulópontjai*. Politikatudományi Szemle (2013) XXII/4., 97–115.
- Tardos K. (2017): *Életkor és esélyegyenlőség Az életkori sokszínűség alakulása a vállalati HR stratégiák tükrében*. MTD Tanácsadói Közösség – Belvedere Meridionale, Budapest – Szeged
- Taylor, M. K. (2018): *Xennials: a microgeneration in the workplace*. Industrial and Commercial Training, Vol. 50 2018 Issue: 3, 136–147. <https://doi.org/10.1108/ICT-08-2017-0065>
- Tegyei A. C. (2019): *Az egyes generációk motiválhatóságának kérdései*. III. Turizmus és biztonság nemzetközi tudományos konferencia. Tanulmánykötet. Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz, Nagykanizsa, 25–32.
- Thuma O. (2016): *Generációs különbségek a munka és az iskola világában*. In: Fenyvesi É. – Vágány J. (szerk.): Korkép – XXI. századi kihívások. Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest, 213–232.
- Westoff, C. F. (1954): Differential Fertility in the United States: 1900 to 1952. American Sociological Review Vol. 19, No. 5 (Oct., 1954), 549–561 DOI: 10.2307/2087793
- Winter, J. M. (1977): Britain's 'Lost Generation' of the First World War. Population Studies, Vol. 31, No. 3 (Nov., 1977), 449–466.
- Winter, R. P. – Jackson, B. A. (2015): *Work values preferences of Generation Y: performance relationship insights in the Australian Public Service*. The

KÖZELKÉP

International Journal of Human Resource Management, 1997–2015 DOI: 10.1080/09585192.2015.1102161

Woodward, I. C. – Vongwasdi, P. – More, E. A. (2015): *Generational Diversity at Work: A Systematic Review of the Research*, INSEAD the Business School for the World. 1–71. DOI: 10.2139/ssrn.2630650 ISBN: 1556-5068

Online hivatkozások

Deloitte (2020): The Deloitte Global Millennial Survey 2020. <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/about-deloitte/articles/millennialsurvey.html>

Hudson (2005): The Generational Mirage? A pilot study into the perceptions of leadership by Generation X and Y. Hudson Highland Group, Inc. <https://bluetongue1.files.wordpress.com/2008/07/2005-generation-x-y-leadership-perceptions-hudson.pdf> Letöltve: 2020. 09. 01.

Magalhaes, M. (2020): Did We Forget An Entire Audience? The Zillennials. <https://forty8creates.com/did-we-forget-an-entire-audience-the-zillennials/> Letöltve: 2020. 10. 15.

Szabó A. (2020): A V, mint Vírus-generáció születése? PTIblog. A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet blogja. <https://politikatudomany.tk.mta.hu/blog/2020/03/a-v-mint-virus-generacio-szuletese>

KÖZELKÉP

A „nőkérdés” tematizálása a politikai pártok diskurzusaiban a forradalom utáni Tunéziában (2011–2014)¹

NAWEL GHALI²

ABSZTRAKT

A tunéziai politikai rendszer több mint ötven éven keresztül szekuláris alapokon szerveződött, amely számos jogot biztosított a nők számára. A családpolitika mellett az oktatás, az egészségügy, valamint a gazdasági és politikai szektorok is kedvezően alakultak nemek egyenlősége szempontjából. Ugyanakkor a rendszer autoriter elnyomást gyakorolt minden más politikai erővel szemben. A Ben Ali rezsim 2011. január 14-én történő elsőprése után a tunéziai társadalomnak új gazdasági, társadalmi és politikai kihívásokkal kellett szembenéznie. Az új szekuláris-Iszlám diskurzus vitákat indított, mind a nyilvános, mind pedig a magánszférával kapcsolatban (Zeghal 2013). Ezen viták egyik legégetőbb témája a nők jogainak kérdésköre volt. Az iszlamisták közéleti részvételének következtében az országban új, komplex és az eddiginél kétértelműbb politikai mező jött létre. Ebben a mezőben a nőket – bár a „nőkérdést” eltérő módon tematizálták az egyes politikai szereplők, lényegében a szembenálló és versengő felek egyaránt instrumentalizálták. Ennek a kontextusnak a vizsgálatára a diskurzuselemzés módszerét alkalmazza a kutatás, mely a demokratikus átalakulás alatt zajlott eseményeket, és elhangzott beszédek elemzi. Célom a forradalom utáni politikai helyzet jobb megértése, annak érdekében, hogy a nők társadalmi és politikai szerepének és lehetőségeinek politikai peremfeltételeit feltárjam Tunéziában.

KULCSSZAVAK: diskurzuselemzés, nők reprezentációja a politikai diskurzusokban, forradalom utáni Tunézia

ABSTRACT

„Women Question” in the Political Parties’ Discourse in Post-Revolution Tunisia (2011–2014)

For more than fifty years, the Tunisian political system has been considered as a so-called secular system that had provided women with many rights in education, healthcare and in economic and political sectors, besides that woman friendly family laws reforms. After the overthrow of

¹ A tanulmány eredetileg angol nyelven íródott, a fordítást Szekulesz Dóra, az ELTE magyar nyelvű Szociológia Doktori Iskola hallgatója végezte. A fordítást lektorálta Dr. Kövér-Van Til Ágnes.

² A szerző az ELTE angol nyelvű Szociológia Doktori Iskola hallgatója.

KÖZELKÉP

Ben Ali regime on 14th of January 2011, the Tunisian society witnessed an economic, social and political significant transformation. A new Islamic-secular discourse have been raised debates both in public and private sphere, women's rights have been one of the incendiary topics of these debates. Therefore, with the participation of the Islamists in political life, the country has faced a new political dynamic which made the political scene complex and ambiguous. In this context, discourse analysis is a very important and crucial to be used as a method to approach to the research main question. Some leaders' speeches, events which took place during the democratic transition are examined and analyzed in order to serve the research's analytic interest through the relevant materials.

KEYWORDS: *discourse analysis, women representation in political discourse, post-revolution Tunisia*

Bevezetés

Az ország 1956-os függetlenné válása után Tunézia első elnöke, Habib Burgiba szakított a vallásos kormányzással, helyette modern és szekuláris rendszert vezetett be. Az elnök megerősítette az ország kapcsolatait a nyugati világgal (Európa, USA) és visszaszorította az iszlamisták hatalmát. A rezsim kormányzása alatt számos olyan törvény lépett életbe mely a nők jogait erősítette; könnyebbé vált az oktatáshoz való hozzáférés, a politikai és a gazdasági életbe való részvétel, valamint a hozzáférés az egészségügyi ellátáshoz³. Az új törvények betiltották a poligámiát, valamint legalizálták az abortuszt, és az örökbefogadást. A burgiba kormány népszerűsítette a nők iskoláztatását ezzel lehetővé téve, hogy a nők a háztartáson kívül is dolgozhassanak, valamint, hogy részt vegyenek a politikai döntéshozatalba, annak érdekében, hogy szerepet vállaljanak a forradalom utáni Tunézia kialakításában. Ezek a reformok emberi és nőjogi szempontból, más arab országok jogrendszerével összehasonlítva, forradalminak számítottak (Grami 2008).

Annak ellenére, hogy a politikai iszlámot betiltották, Burgiba és az őt követő Ben Ali is számos alkalommal használt vallásos kifejezéseket politikai felszólalásaiban, melynek implicit oka az emberek befolyásolása volt. Ugyanakkor mindkét vezető olyan szekuláris homlokzatot épített, amely korlátozta az iszlamista erőket. Az 1960-as években a fő iszlám politikai pártot az Ennahda Mozgalom – amely mérsékelt iszlamistaként jellemezte magát –, erőszakosságukra hivatkozva betiltották (Wolf 2017). Sok tagját letartóztatták és megkínózták, sokakat kivégeztek vagy száműztek az országból, a többiek pedig politikai elnyomásban éltek (Cavatorta – Merone 2013).

A Ben Ali rezsim 2011. január 14-ei megdöntése után az országban átalakulási folyamatok kezdődtek. Ez új fejezetet nyitott az ország történetében, a régi auto-

³ Családtervezési programok, ingyenes orvosi konzultációk, fogamzásgátló készítmények váltak könnyen elérhetővé.

KÖZELKÉP

riter rezsimet demokratikus kormányzás kívánta felváltani. Bár az út rögs volt, de Tunézia megkezdte a demokratikus átalakulást, amely politikai, és társadalmi szempontból döntő folyamat kezdete volt. Miután Ben Ali Szaúd-Arábiába menekült, az ország miniszterelnöke, Mohammed Gannúsi⁴ február 27-i lemondása előtt új kormányt alakított, és parlamentáris választásokat hirdetett meg. A szavazáson Bedzsi Kaid esz-Szebszit választották meg az ország ideiglenes miniszterelnökévé. Az előző rezsim alatt tiltott politikai pártokat legalizálták, többek közt a mérsékelt iszlám Ennahda Mozgalmat is, a politikai okok miatt bebörtönzötteket pedig szabadon engedték. A hosszú évekig tartó politikai üldözések után kérdéses volt, hogy mit hoz a jövő az ország zavaros identitását tekintve. Ekkor még senki nem tudhatta biztosan mi lesz az ország sorsa, milyen hatással lesz a politikai iszlám térnyerése a tunéziai társadalomra (Wolf 2017, Zayani 2015). A forradalom után éles viták alakultak ki a nyilvánosságban az iszlamisták, és a magukra szekulárisként tekintők között, amelyek új diskurzusokat teremtettek, ezek többek közt a vallásról, a szekularizmusról, a nők jogairól és a Saría jogról⁵ szóltak (Kammoun 2015). A tanulmány célja, hogy megvizsgálja a forradalom utáni Tunézia (2011–2014) fő diskurzusait, annak érdekében, hogy megmutassa miként formálta a „nő-kérdés” körüli diskurzusokat a két nagy politikai párt vezetője. Rávilágítok arra, hogy a két meghatározó politikai párt miért kezdett el „nő ügyekkel” foglalkozni; megvizsgálom, hogy a háttérben a nők jogainak kiterjesztése iránti valós politika szándék állt, vagy csupán a nők, a „nőkérdés” politikai instrumentalizációjáról beszélhetünk.

Módszertan

A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy elemezze a két fő politikai párt, az Ennahda Mozgalom és a Nidaa Tounés⁶ által létrehozott különféle diskurzusokat⁷ a forradalom utáni Tunéziában (2011–2014). A hangsúly nem csak a politikai beszédek nyelvezetén, szóhasználatán van: a „nyelv, mint konstruáló és konstruált”, hanem „a diskurzus, mint cselekvés” megközelítés is relevanciával bír, amely megteremti a társa-

⁴ Tunéziai politikus, Tunézia miniszterelnöke 1999 és 2011 között. 2011. január 14-én a jázminos forradalom hatására lemondó Zín el-Ábidín ben Ali helyére a hatályos alkotmányt megsértve önmagát nevezte ki ideiglenes köztársasági elnöknek, majd fél évvel későbbi időpontra előrehozott parlamenti választásokat írt ki. A tüntető tömeg azonban Gannúsi lépését nem fogadta el, a belföldi és nemzetközi nyomásra helyét Fuád Mebaza, a parlament alsóházának elnöke vette át. Február 27-én Gannúsi kormányfői pozíciójáról is lemondani kényszerült a tiltakozások hatására.

⁵ A Saría (arabul: شريعة) az iszlám erkölcsi, morális vezérelve, az iszlám teológiai rendszerében az Isten által meghatározott helyes viselkedés, szubsztanciális jog. A Saría kiterjed a mindennapi élet valamennyi területére, még a tisztálkodási és étkezési előírásokra is. Legfőbb célja a közösség szabályozása. A Saría vallásjogot örök érvényű isteni kinyilatkoztatás szentesíti, tehát megváltoztathatatlan, csupán értelmezésében van eltérés, mely áganként és kultúránként enyhébb vagy szigorúbb.

⁶ Nidaa Tounés (Kiáltás Tunéziáért) világi párt, melyet Bedzsi Kaid esz-Szebszi alapított 2011-ben.

⁷ Ayman H (2011) Rasid Gannúcinak, az Ennahda Mozgalom vezetőjének a beszédét tette közzé.

KÖZELKÉP

dalmi és politikai gyakorlatokat. Ez a megközelítés hozzásegít ahhoz, hogy megértsük a diskurzusok általános szerkezetét, és azokat a rejtett tartalmakat, amelyek az elemzés által kerülnek felszínre, aminek fontos része, hogy a szövegre, és a beszédre is társadalmi gyakorlatokként tekintünk (Gill 2000, 174). A vizsgált diskurzusok tárgya a „nőkérdés”, amely „a diskurzusok retorikai szerveződésében” és szóhasználatában mutatja meg magát. Nem lehetséges egy diskurzus kezdetét és végét meghatározni, hiszen azok mindig kapcsolódnak újabb és újabb diskurzusokhoz, de kutatási kérdésünk alapján lehatárolhatjuk az elemzendő témát (Wodak 1997). Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a tisztán objektív tudományos vizsgálat lehetetlen (Wodak 1989, xvi), mégis a következtetések levonása során, és a vizsgálat alatt megpróbálok törekedni az objektív látásmódra, még ha ez teljesen mértékben nem megvalósítható

Az elemzéshez részleteket válogattam a két fő politikai párt vezetőinek: Rasid Gannúsi (Ennahda Mozgalom párt) és Bedzsi Kaid esz-Szebszi (Nidaa Tounées párt) beszédeiből⁸, melyeket a parlamenti választási időszakok alatt mondtak el 2011 és 2014 között. A két vezetőnek nagy szerepe volt a politikai mező viszonyainak alakításában. Az egyik jelentős beszédet Rasid Gannúsi mondta a főváros, Tunisz közelében található El Kram városában 2011. október 20-án a tunéziai alkotmányozó gyűlés október 23-ai megválasztása előtt. A beszédet tunéziai dialektussal adta elő. Gannúsi célja elsődlegesen a Ennahda párt jelöltjeinek, és a helyi listavezető Abou Yareeb Marzouki (Verdier 2013) támogatása volt. A kutatás érdekében a beszéd szövegét lefordítottam. A kódolási folyamat alatt a szövegből néhány részletet kiemeltem, és mélyebb elemzésnek vetettem alá. Ezek olyan részek, amelyek a kutatási kérdések szempontjából relevánsak. A másik beszédet Bedzsi Kaid esz-Szebszi adta elő a választási kampány alatt, szeptember 28-án egy főváros közeli észak keleten fekvő városban, Nabeulban. Ez volt az első gyűlés az október 26-ai választások előtt, aminek az volt a célja, hogy bemutassa a Nidaa Tounées listáján induló jelölteket (Alchourouk 2014). A beszédet tunéziai dialektusban mondta el. A vizsgálat, és az elemzés céljából ezt a beszédet is lefordítottam, majd a kódolás után kiválasztottam a téma, és a kutatási kérdés szempontjából releváns részeket.

A beszédek vizsgálata azért fontos, mert egyfelől azokban világosan megjelenik a nők sztereotip, a sajátos tunéziai gender rezsime jellemző politikai reprezentációja, másfelől azért, mert ezek aktív konstruálói a nőkkel kapcsolatos társadalmi szemléletnek és gyakorlatoknak.

Az elemzés alapjául a Wodak (1989) által összefoglalt, Bertold Brecht által felvetett kérdések fognak szolgálni. A kérdések a következők: Mi a beszélő szándéka/ mit akar mondani? Mely mondatok világítják meg leginkább a beszélő szándékát, és

⁸ A vizsgált időszakban e két politikus volt a legismertebb és legközkedveltebb, továbbá politikailag alapvetően meghatározó személyiség Tunéziában.

KÖZELKÉP

annak a már általam értelmezett jelentését? Ennek megfelelően, a fókusz a kontextuson van, nem a hagyományos „a mondat, mint legnagyobb egység” megközelítésen. Erre azért van szükség, hogy jobban megértsük a „beszéd aktusokat”, a „kontextust”, „az illokúciós és perlokúciós aktusokat” de legfőképpen a diskurzusban megmutatózó hatalmat: azaz azt, hogy ki beszélhet?, kinél van a kontroll? ki választ?, ki határozza meg mi a jó és mi a rossz viselkedés? (Wodak 1989, xiv). A választások alatt előadott beszédek kiemelkedően fontosak, hiszen hozzásegítenek ahhoz, hogy megértsük a pártok célját, és a nőikkel kapcsolatos törekvéseiket, és választ kaphatunk arra, hogy hogyan történik és milyen szerepet tölt be a „nőkérdés” tematizálása az adott politikai mezőben.

Mi a diskurzus?

A diskurzus egyfajta „közös tudás” (common currency), különféle tudományterületek által elsajátított fogalom, főként a szociológiában, nyelvészetben, filozófiában, pszichológiában használják, de más diszciplínákban is előfordul. A fogalmat sokszor a jelentésének meghatározása nélkül alkalmazzák, mivel úgy vélik azt mindenki ismeri. A diskurzus jelentése gyakran az irodalmi, és nem irodalmi szövegek elemzésére korlátozódik, az elméleti használata általában kibővíti, és bonyolítja a szó tartalmát: ennek ellenére rengeteg írás született, ami megpróbálja definiálni a diskurzus szó jelentését (Mills 1997, 4).

Michel Foucault definíciója inkább kitágítja a diskurzus szó „ingadozó jelentését”: „néha az összes állítás általános tartományaként, néha az állítások individualizálható csoportjaként, néha pedig szabályozott gyakorlatként kezelem, amely számos nyilatkozatot tartalmaz.” (Foucault 1972, 80) A meghatározás utolsó elemében Foucault-t kevésbé érdeklik a tényleges megszólalások/szövegek, mint az egyes megszólalásokat és szövegeket előállító szabályok és struktúrák. A diskurzusnak ez a szabály által vezérelt jellege az elsődleges fontosságú számára (Mills 1997). Legismertebb elmélete szerint, Foucault a diskurzust a hatalom kifejeződéseként értelmezi, ahogy azt *A diskurzus rendjében* írja: „A diskurzus nemcsak egyszerűen tolmácsolja a küzdelmeket és az uralmi rendszereket, hanem érte folyik a harc, általa dúl a küzdelem; tehát a diskurzus az a hatalom, amelyet az emberek igyekeznek megkaparintani.” (Foucault 1998, 51) Jól jellemzi ez a meghatározás a tunéziai politikai diskurzusokat.

A „nőkérdésről” szóló diskurzusok akkor keletkeztek, amikor a bizonytalanság homálya még elrejtette az új politikai irányvonalat, és a helyzet törekeny és összetett volt. Az ország megosztottsággal nézett szembe, mert a politikai mezőben harc dúlt a szekuláris és az iszlamista erők között, s ez a harc rányomta bélyegét a nőkről szóló

KÖZELKÉP

diskurzusokra is. Domenica Preysing⁹ szerint „Tunézia rögzös úton jár mióta megkezdődött az „átmenet” a Ben Ali rezsim és az új államrend között. Az út egyértelműen demokratikusabb irányba visz, de a változás megosztó és erős politikai verseny folyik” (Preysing 2016, 15). A politikai ellenfelek csatározása miatt az átalakulást nagyon nehéz volt végrehajtani (Daniele 2014). A kiélezett politikai térben a versengő felek szélsőséges megfogalmazásokkal igyekeztek megragadni a diskurzus feletti kontrollt és ezáltal a kizárólagos hatalmat. Például az önmagukat szekulárisként meghatározók az Ennahda párt iszlamista tagjait a „modern tunéziai társadalom kívülállóiként” bélyegezték meg, az iszlamisták pedig istenkáromlással vádolták a szekuláristákat, akik nem tartoznak az Arab-Iszlám világba (Preysing 2016).

Mivel a 2011-es forradalom spontán népmozgalom formájában valósult meg, ezért nem köthető semmilyen vezetőhöz, és nem követte kidolgozott politikai program sem. A forradalom után különféle politikai csoportokhoz tartozó aktorok jelentek meg, akik az ország jövőjéről gondolkozva számos diskurzust hoztak létre. Például a Ennahda párt által generált diskurzusok főleg a Saría törvénnyel voltak kapcsolatosak, melyek rendszeresen azzal végződtek, hogy a muszlim nők identitásáról, öltözködéséről, testéről – beleértve a hidzsábot (fejkendő), vagy a nikábot (arcot eltakaró kendő) – és a váláshoz, a poligámiához vagy az abortuszhoz kapcsolódó viszonyokról vitatkoztak (Kammoun 2015). A „nőkérdés” tehát újra aktualitást vált ebben az instabil időszakban. A „nőkérdés” kifejezést a tunéziai kultúrában és közbeszédben évszázadok óta használják. Egy olyan átfogó fogalomról van szó, amely minden olyan problémát felölel, amely a nőket, mint társadalmi csoportot érinti, ezek közé tartoznak például a jogi egyenlőtlenség kérdései, az elnyomás és a nők elleni erőszak a különböző formái, a nemek közötti családon belüli (és kívüli) egyenlőtlen hatalmi viszonyok, a munkamegosztás nemek szerinti rendje, a nők társadalmi életben való részvételének kérdései stb. Ezeket a problémákat célozzák a nőjogi, illetve feminista törekvések (Vogel 1995), melyek már a 20. század 1930-as éveitől jelen voltak Tunéziában. A „nőkérdés” különböző elemei a kelet-nyugat, tradicionális-modern binaritás kategóriáiban jelentek meg, amely egyfajta diszkurzív konfliktushoz és következképp kiélezett küzdelemhez vezetett a politikai térben (Grami 2018).

Jól tudjuk, hogy minden társadalomban a diskurzusokat azok dominálják, akik létrehozták azokat, és olyan folyamatokat generálnak, amelyek célja, hogy ellenőrzésük alatt tartsák az eseményeket, a hatalom megszerzése és megtartása érdekében. Ezért folyamatosan és következetesen alkalmazzák a legkülönbözőbb diskurzus ritkítási eljárásokat (Foucault 1998). A társadalom legelterjedtebb diskurzus szűkítési eljárásai (Foucault 1998) a kizárással és a tiltással vannak kapcsolatban. A po-

⁹ Közismert kutató és szerző, akinek „Transitional Justice in pos-revolutionary (2011–2013): How the past shapes the future” című könyve nagy hatást gyakorolt a tunéziai közvéleményre.

KÖZELKÉP

litikai pozíciók nemi alapú elosztásának diskurzusa a nők kizárását eredményezi, amely rávilágít a hatalomgyakorlás maszkulin természetére, ahol a kontroll egyik eszköze az un. diszciplína¹⁰. Itt nem az igazság számít, vagy bizonyos csoportok érdekeinek hiteles képviselője, hanem az alkalmazott módszerek és a terminológia, melyet a már pozícióban lévők határoznak meg, ezzel keretet és mozgásteret szabva a diskurzushoz belépőknek, megszólalóknak. A diskurzushoz a beszélő és a befogadó közti viszony nem egyenlő, nem reciprocitáson alapul. A diskurzushoz a gondolatok közötti intervallum, amelyet nyelvre (szavakra) fordítanak, hogy olyan beszédet alkossanak, amelynek sajátos jelentése és hatása van (Foucault 1970), s amellyel a befogadó cselekvését lehet befolyásolni. Az itt következő elemzések azt kívánják kibontani, hogy mi az a mód ahogyan megkonstruálják politikai mondanivalójukat a szövegek előadói és milyen szerepet szánnak mindebben a nőknek, valamint azt, hogy mi az az illokúciós szándék és perlokúciós hatás, amit a nyílt vagy rejtett formában elérni kívánnak.

Rasid Gannúsi beszédének elemzése (2011. október 20.)

Az Ennahda párt alapítója és vezetője, Gannúsi beszédének egyik fő vonulata az, amikor azt javasolja, írjanak ki népszavazást a Személyiségi Jogokról szóló Törvényről¹¹, annak érdekében, hogy újratárgyalják az abban megtiltott olyan gyakorlatokat, mint a poligámia, és módosítsák az adoptálásról szóló törvényt, amely ellentmond a Saríja jognak. Nem ő követeli nyíltan a Saríja jog bevezetését, hanem „egyes párttagok” javaslatként tünteti fel azt, akik annak érdekében kívánják ezt, hogy a tunéziai társadalom az iszlamizálódás útjára lépjen (Grami 2018). Majd ezt követően az Iszlám olyan meghatározását adja a beszédben, amely magába foglalja a Saríja jogot: „Az Iszlám, Ibn al Qayyim szerint: hol igazságosság van, ott van a jólét, a szabadság és az igazság, ott van az Iszlám, ott van a Saríja jog.” (Gannúsi 2011) A fentiek alapján egyértelmű, hogy Gannúsi szerint az Iszlámot csak az 'igazságosság', 'jólét', 'szabadság', 'igazság' és a Saríja jog fogalmai mentén érthetjük meg. Különösen érdekes elgondolkodni a 'szabadság' szó értelmezésén. Az Oxford szótár szabadság definíciója szerint az az: „Arra való képesség, vagy jog, hogy valaki úgy cselekedjen, beszéljen, gondolkodjon, ahogy szeretne”¹². Ennek a definíciónak az értelmében a Saríja jog nem jelenthet szabadságot, mivel annak törvényei szerint a nők nem cselekedhetnek szabadon. Éppen ennyire érdekes megvizsgálni az Iszlám 'igazságosság' fogalmát az egyedül álló nőkről folyó politikai és társadalmi diskurzus háttere előtt. Az Ennahda Mozgalom 2011-es választási győzelme után a párt egyik képviselője, Souad Abdera-

¹⁰ Foucault a diszciplínát (nem a tartalmi, hanem a formai követelményeken van a hangsúly) a diskurzus ritkítás egyik eljárásának tekintette.

¹¹ Personal Status Code.

¹² Oxford Online Dictionary, 2019. <https://www.lexico.com/definition/freedom>

KÖZELKÉP

him – aki a nyilvánosság szemében a mérsékeltebb politikai iszlámot képviselte, mivel nőként nem viselt fejkendőt –, beszédet tartott az alkotmányozó gyűlésen a Ben Ali által vezetett autoriter rezsimről, amelyben hangot adott az egyedülálló anyákról¹³ alkotott véleményének, valamint bírálta a liberális feministákat, akik az egyedülálló anyákat védő törvény bevezetéséért lobbiztak. Abderahim többek közt azt javasolta, hogy a házasságon kívül született gyerekeknek is biztosítsanak szociális jogokat, azonban az anyákat ne kezeljék egyenlően a házasságban élő nőkkel. A beszédben kiemelte, hogy „nem akarjuk normalizálni a házasságon kívüli gyermekvállalást” (Grami 2018, 39). Később egy helyi rádióadásban megkérdezték tőle, hogy mit gondol a tunéziai egyedülálló nők helyzetéről, amire így válaszolt: „Szégyen erről a témáról egy arab-muszlim társadalomban beszélni. Nem kéne olyan törvényekért lobbiznunk, amelyek megvédik az egyedülálló anyákat, ehelyett inkább arra kéne eszközt találnunk, hogy felügyeljük a morális értékeiket. Nem kéne arra buzdítani őket, hogy bűnbe essenek... és nem kéne jogokat biztosítani nekik.” (Tuniscope 2011)

A kinyilatkoztatás, úgy értelmezhető, hogy Abderahim szerint a nők nem hozhatnak szabad döntést olyan kérdésekben, amelyek ellenkeznek a Saríja jog rendelkezéseivel, azaz, ha nem engedelmességek a tradicionális törvényeknek, akkor társadalmi kiközösítéssel kell szembenéznük. Eszerint a női jogok kiterjesztése nem szükséges, hiszen a nők feladata az engedelmesség, az alávetettség elfogadása, és a férfiak kiegészítése. Abderahim egyedülálló anyákról alkotott véleménye sok feministát, és emberi jogi aktivistát felháborított (Tuniscope 2011). Mindebből jól kiviláglik az Iszlám „igazságosság” fogalma. Mindeközben az Ennahda párt úgy állította be a szekuláris feminista aktivistákat, akik egyenlő jogokat követeltek minden nő számára, mint hitetleneket, akik a nyugatról importált gondolatokkal és elképzelésekkel próbálják a tunéziai nőket elrettenteni muszlim identitásuktól. A párt támogatói a muszlim társadalom ellenségeiként tekintettek rájuk, a Bourgiba, és a Ben Ali rendszer alatt működő két feminista szervezetet pedig a diktatúra részeként, és az iszlám ellenségeként jellemezték (Grami 2018).

Abderahim nyilatkozata ugyanakkor felidézi, a világ számos országában megtalálható női politikusként azon retorikáját, amely maszkulin nézőpontokat támogat. Az európai országokban is egyre inkább előfordul az olyan, a nők által is nyilvánosan képviselt beszédmód és diskurzus, amely tradicionális ideológiákra épül, feminizmus ellenes, tagadja a társadalmi nemek létezését, és valamilyen formában a női egyenlőség és a női jogok ellen irányul. A 2010-es évek elején inkább csak az európai szélsőjobboldali pártok női képviselőinek retorikájában jelenik¹⁴ meg ez a beszédmód, majd az ezt követő években egyre inkább beszivárog a konzervatív politikusok diskurzusaiba és manifesztálódik politikájukban is. Az „anti-gender” diskurzus

¹³ Ez ebben a kontextusban kizárólag azokat a nőket jelenti, akik házasságon kívül vállalnak gyereket.

¹⁴ Pl. Marine Le Pen retorikája a 2012-es francia választások során.

KÖZELKÉP

kedvenc témái itt is a „megfelelő” anyaság¹⁵, a gyermekvállalás elsődlegessége, valamint a férfiak társadalomformáló, produktív, míg a nők reprodukzív szerepeinek hangsúlyozása (Pető és Kováts, 2017). A patriarchális nézőponttal azonosuló beszédek hangzottak el például a magyar Parlamentben is jó néhányszor női képviselők részéről, különböző témákban. Ilyen volt például „a házasságon belül legálisnak tekintett nemi erőszak” kriminalizálásával és a női „kvótarendszer” bevezetésével kapcsolatos vita. 1997-ben egy magyar jogász parlamenti képviselőnő a büntetőtörvénykönyv módosítása kapcsán, amely a házasságon belül elkövetett nemi erőszak legalitásának eltörlését célozta, kijelentette, hogy: „ez a rendelkezés (a házasságon belül elkövetett nemi erőszak megbüntetése) túlhatalmat jelent a házasságban élő nők számára, akik visszaélhetnek ezzel a hatalommal, és hamisan tanúskodnak majd férjük ellen”. Hasonló jegyeket visel azoknak a női képviselőknek az érvelése 2007-ben és 2010-ben, akik kijelentették, hogy nem akarnak „kvótanő” lenni és ezzel szembeszálltak a képviselőtársaik által előterjesztett női kvótarendszerre vonatkozó törvényjavaslattal (Kövér, 2015, 9–14).

Visszatérve az elemzés tárgyát képező Gannúsi beszédhez, ebből tisztán kirajzolódik, hogy a pártvezető elvei szerint az Iszlám, és a Saría jog összekapcsolódik. Ezt az a tény is bizonyítja, hogy az Iszlám meghatározásához egy szunnita imámra, Ibn al Qayyimra hivatkozik, aki Damaszkuszban született a 11. században. Qayyimra az ortodox szunnita jogtudomány Hanbali iskolájának¹⁶ képviselője, amely irányzat a Koránon, és a szunnita hagyományokon alapuló fikh jogfilozófiát használja az Iszlám értelmezéséhez (Abdeladhim 1984). Azonban a tunéziai muszlimok többségében az Iszlám Maliki iskoláját¹⁷ követik (Mighahed – Lack 2013). Az Iszlám szunnita irányzatában négy nagy iskola van, amelyek némiképp eltérően vélekednek a rokonsággal, családdal és nőkkel kapcsolatos jogi szabályozásokról (Charrad, 2011). Gannúsi beszéde azzal, hogy a Hanbali iskolára hivatkozott, implicit módon ráerősített arra, hogy az Ennahda párt más arab országokból importál, a tunéziai hagyománytól eltérő gondolatokat az Iszlámról, és a Saría jogról. Összességében azt mondhatjuk, hogy Gannúsi beszéde értelmezhető az Ennahda párt törekvéseként arra, hogy a Saríát

¹⁵ Itt elsősorban a házasság fontossága és az egyedülálló nőként való gyermekvállalás elutasítása tematizálódik.

¹⁶ A hanbaliták szövegűségükről és dogmatikus érvelésükről ismertek, az iszlám törvényének forrásaként kizárólag a Koránt és a szunnát ismerik el. Rítus dolgában a legszigorúbb, a modern újításokkal (bidaa) szemben a legkevésbé toleráns madzhab. A szunnita iszlám legkonzervatívabb jogi iskolája, amely csak a szunniták mintegy öt százalékát teszi ki. Ezzel szemben erős befolyást gyakorolnak az egész szunnita közösségre. (Abeladhim C 1984)

¹⁷ A Tunéziában uralkodó Maliki iskola a többi szunnita jogi iskolától elsősorban azokban a forrásokban különbözik, amelyeket a szabályainak a levezetésére használ. Mint a Saría összes szunnita iskolája, a Maliki iskola is a Koránt használja elsődleges forrásként, amelyet Mohamed mondatai, szokásai/hagyományai és gyakorlata követ. A Málíki iskolában az említett hagyomány nemcsak a hadíszokban (gyakorlati életre vonatkozó mohamedani tanítások) rögzítetteket foglalja magában, hanem a négy helyesen vezetett kalifátus jogi döntéseit is, továbbá az iskola elfogadja a kötelező konszenzust és az analóg érvelést a szunnita jogtudósok többségével együtt. (Abeladhim C 1984)

KÖZELKÉP

ne a Maliki, hanem a Hanbali hagyomány Korán és szunna értelmezése alapján alkalmazták, mely iskola jóval dogmatikusabb és konzervatívabb, mint a Tunéziában uralkodó Maliki hagyomány.

Ugyanebben a beszédben a pártvezér többször utal az Ennahda párttagok traumatikus élményeire, amelyeket a Ben Ali vezetés alatt kellett elszenvedniük: „Észrevettem, hogy minden benzinkúton, ahol megálltunk emberek gyűltek körénk. Ők Tunézia gyermekei, a Ennahda fiai és lányai. Az az igazság, hogy ott voltatok 1989 óta, csak az autoriter rendszer manipulált titeket, és ez katasztrófához vezetett. A húsz éven át tartó katasztrófa oka pedig az 1989-es választások elcsalása volt. Ezúttal nem engedjük, hogy ez a szomorú eset megismétlődjön. Nem engedjük, hogy meghamisítsatok egy generáció álmait, egy generációét, amely meghalt volna azért, hogy szabad parlamentet teremtsen, amely garantálja, minden embernek az egész országban, hogy a szabad Tunéziában csak Istentől kelljen félnie. Nem engedjük, hogy újra manipuláljátok az embereket. Ötven év elég volt, ötven év manipuláció elég volt.” (Gannúsi 2011)

A 2011-es októberi választási kampány alatt, az Ennahda párt interjúkat és dokumentumokat mutatott be a forradalom előtt elnyomott hidzsábos viselő nőkről, hogy felhívja a tunéziaiak figyelmét az előző rezsim igazságtalanságaira, ezzel további szavazatokat szerezve a pártnak (Grami 2018). Beszédében Gannúsi megpróbált emlékeztetni az elnyomással és üldöztetéssel teli múltra. 1989-ben, miután az Ennahda megvádolta a Ben Ali kormányt a választási szavazatok manipulálásával, sok párttagot bebörtönöztek és megkínoztak, másokat kivégeztek, vagy, ahogy Gannúsi is, elűldöztek az országból (Louden 2015). A szövegben katasztrófafaként vagy szomorú esetként hivatkozik ezekre a traumatikus emlékekre, ezzel arra akarja késztetni a választókat, hogy szavazatukkal nyilvánítsanak szimpátiát a korábban elnyomottak irányába. Olyan kifejezéseket ismételt, mint 'manipulálni', 'manipuláció', 'nem engedjük' – ezt háromszor is –, 'félelem nélkül', és kétszer elhangzott az 'ötven év elég volt' mondat. Az ismétlést arra használja, hogy megerősítse a mondanivalóját. A 'nem engedjük' kifejezés implicit tartalma az lehet, hogy erőszakot fognak alkalmazni, ha elveszítik a választást. Ebben az esetben az emlékezetpolitika manipulatív eszközként jelenik meg, amit a szavazók befolyásolására használnak. Ahelyett, hogy az előző rezsim jó intézkedéseit megemlítené, mint a modernizáció vagy a társadalmi fejlődés, inkább a rossz emlékeket, mint az elnyomás, és kizárás helyezi a középpontba.

Az 1989-es választásokat az Ennahda elvesztette, és a beszéd arra utal, hogy nem akarja, hogy a 2011-es választásokon is alulmaradjon. Ha ez mégis megtörténne, ez a választási csalás gyanúját veti fel hiszen, a szöveg alapján, „minden tunéziai ember a pártot támogatja”. Ezt a következő szövegrésszel támasztja alá: „Ők Tunézia gyermekei, az Ennahda fiai és lányai. Az az igazság, hogy ott voltatok 1989 óta.” (Gannúsi 2011)

KÖZELKÉP

Diskurzusai alapján az Ennahda Isten pártjaként azonosítja magát, így akik őket támogatják, közelebb kerülnek az Istenhez, az isteni akarathoz. Gannúsi így fogalmaz beszédében: „Arra kérjük Istent, hogy teljesítse be az emberek kéréseit, arra kérjük, hogy adja meg a felhatalmazást, hogy szolgáljuk őt, és a népet.” (Gannúsi 2011) Ebben a mondatban az Ennahda az Isten által kijelölt pártként tünteti fel magát, a pártként, mely közvetítő Isten és az emberek között. Azaz a párt van legközelebb Istenhez, és csak ők képesek arra, hogy az emberek akarátát közvetítsék Istennek. „Arra kérjük Istent, hogy teljesítse az emberek kéréseit/elvárásait”. Ehhez kapcsolódóan a 'felhatalmazás' kifejezés használata egyfajta gyámságot vagy gondnokságot jelent a tunéziai muszlimok felett. Gannúsi beszéde így folytatódik: „Az Ennahda háza tágas, befogad minden tunéziait, befogadta a legnagyobb arab filozófust Abou Yaraabot, egy ház, ami elég tág ahhoz, hogy befogadja Sauad Abrehaimot, a ház, ami elég tág ahhoz, hogy minden tunéziai nőt befogadjon. Megmondtuk a más mozgalmakban résztvevő szövetségeseinknek, hogy ezek az emberek a mi vezetőink, és képviselőink. Mutassátok be vezetőiteket, válasszatok egy fátylat viselő nőt a listátok elejére! Az Ennahda háza elég tág ahhoz, hogy befogadjon minden őszinte tunéziai embert, attól függetlenül, hogy visel-e fátylat vagy sem. A történelem, és az igazságosság függvényében az Ennahda elfogulatlanul, a legalkalmasabb jelölt. Az őt körül vevők nem a véletlen folytán kerültek oda, hanem intelligens emberek tudatos, és szabad döntése következtében. Arra kérjük Istent, hogy teljesítse be az emberek akarátát, annak érdekében, hogy képesek legyünk élni a felhatalmazással, így szolgálva Istent és az embereket.” (Gannúsi 2011)

Gannúsi a „ház” analógiát használja, amely a családi élet zárt terének szimbóluma. Így fogalmaz: „A Ennahda háza tágas, befogad minden tunéziait, befogadta a legnagyobb arab filozófust Abou Yaraabot, egy ház, ami elég tág ahhoz, hogy befogadja Sauad Abrehaimot, a ház, ami elég tág ahhoz, hogy minden tunéziai nőt befogadjon.” (Gannúsi 2011) Sauad Abderahim egy gyógyszerész, fátylat nem viselő nő, Abou Yareeb Marzouki pedig egy filozófus, akit a „modern Iszlám” képviselőjeként tartanak számon (Verider 2013). Azzal, hogy Gannúsi őket emelte ki, bizonyítani kívánta, hogy az Ennahda befogadja ezeket az embereket, vagyis az említett ház „vendégei” lesznek. Ez alapján, engedelmeskedniük kell a „házigazdának”, de nem képviselik a párt ideológiáját, mivel csak „vendégek”, nem tartoznak a „családhoz”. A lista elejére helyezés, úgy is értelmezhető, hogy bár a „vendégek” tiszteletbeli pozíciót kapnak, de ez annak érdekében történik, hogy a ház „homlokzatán” a sokféle választás lehetősége díszeljen. A „vendégek” irányába mutatott nagylelkűség látszatával, több szavazatot kívántak szerezni, és le akarták mosni magukról, az ellenfeleik által hangsúlyozott konzervativizmus, és erőszak vádját. Azzal, hogy Souad Abderhaimot fátylat nem viselő nőként mutatta be, az öltözködésére (testére) helyezte a hangsúlyt, nem pedig képességeire és a tanult nő megbecsült társadalmi státuszára. Ezzel szemben nem felejtette el Abou Yareb Marzouikot filozófusként meghatározni. Gannúsi a női párttagokról csak a beszéde végén ejtett szót, ráadásul nem is azokról,

KÖZELKÉP

akik a „családhoz tartoznak”, hanem a párt „vendégeiről”. Ugyanakkor az, hogy token vagy „dísznőket” helyeznek a választási listák élére nem ismeretlen a világban, különösen a demokratikus átmenetek idején gyakran tapasztalható ez a jelenség, ahogyan ezt a nepáli, a bolíviai és a dél-afrikai tapasztalatok is mutatják (Brechnmacher – Hubbard 2020).

Gannúsi sok könyvében és cikkében foglalkozik az állam és a vallás kapcsolatával, a legtöbb esetben a szekularizmus fogalmát tendenciózusan összekapcsolja az autoritarizmusmal, azzal a céllal, hogy a szekularizmust diszkreditálja. Írásaiban elmondja, nem elég, ha az Iszlám nincs állami elnyomás alatt; az államnak nem szabad semlegesnek lennie a vallással kapcsolatban, épp ellenkezőleg, az államnak kell az Iszlám végrehajtójának lennie. Fontos, hogy Gannúsi nem említi a „Saríja végrehajtás” kifejezést, helyette az „Iszlám végrehajtást” használja. Ez egy új fogalom, aminek a jelentését eddig nem tisztázta. Mindezt megfontolva kijelenthetjük, hogy a Gannúsi beszédében nem a párt ideológiáját tükröző példákat mutat be, ezeket inkább elrejtí és a befogadás képviselőjeként prezentálja pártját, amely tolerál különféle életformákat. Ezen belül a nőkkel annyiban foglalkozik, amennyiben kiemeli az olyan testi gyakorlatokat, mint a nők öltözködése (Zegal 2013).

Bedzsi Kaid esz-Szebszi beszédének elemzése (2014. szeptember 28.)

Ahogy már említettem, a Nidaa Tounés 2012-ben lépett be a tunéziai politikai életbe. Ennek okán a párt először 2014 októberében szerepelt először parlamenti választásokon.

Bedzsi Kaid esz-Szebszi még a közönség köszöntése előtt humoros stílusban, így kezdte beszédét: „a nők elől vannak, a férfiak pedig hátul, hogy lehet ez?”¹⁸ (esz-Szebszi 2014). Ezzel a viccel Bedzsi Kaid esz-Szebszi azt próbálta éreztetni, hogy a pártnak olyannyira fontos a nők helyzete, hogy előtérbe helyezi őket, fontosabb pozícióba, mint a férfiakat, még akkor is, ha ez a tunéziai társadalomban nem elfogadott. Azt kérdezi, „hogyan lehet ez”, mert biztos abban, hogy ezt a kérdést felvetik. Ennek elkerülésére világos választ ad: „azt kell mondanom, hogy tőlük függ a választások sikere” (esz-Szebszi 2014). Ebben az összefüggésben, teljesen átláthatóvá válik, hogy a párt célja az, hogy a nőket „liftként” használva több szavazatot szerezzen a választásokon. A beszédet így folytatta: „Miért szeretjük őket? Azért, mert ők a sikerünk legalapvetőbb biztosítékai, nem esztétikai oka van annak, hogy egy nő áll itt (elől), egy férfi pedig ott (hátul), nem emiatt van, hanem azért, mert ettől leszünk sikeresek” (esz-Szebszi 2014). A mondatnak implicit és explicit jelentései is vannak. Egyfelől nyíltan kimondta, hogy a párt nem esztétikai, hanem pragmatikus célból, eszközként

¹⁸ Ezzel a beszédet mondó arra utal, hogy a színpadon a párt jelöltjeit úgy állították fel, hogy a nők elől a férfiak pedig hátul voltak.

KÖZELKÉP

használja a nőket: a szavazatok elnyerése érdekében. Másfelől, impliciten a szöveg a nőket a külsővel hozta összefüggésbe (esztétikai okok), azaz, azt hangsúlyozta, hogy a külső fontosabb, mint a belső, vagy a kompetencia.

Ezután a politikai élet jellemzésébe kezdett: „Két lehetőségünk van: vagy ugyanabban a helyzetben maradunk, azaz visszafelé megyünk az időben, ahogyan ezt az utóbbi három évben tettük, amikor ötven évet mentünk vissza, vagy a fejlődés és a jólét felé vezető utat kezdjük el járni, hogy olyanná váljunk, mint a fejlett országok. Nem az a célunk, hogy új országot építsünk, hanem az, hogy az ötven évvel ezelőtti országunkat visszaállítsuk, amelynek az emlékét az elmúlt években tönkretették” (esz-Szebszi 2014).

Nyíltan kijelenti, hogy két szemben álló lehetőség van. Azt mondja, hogy az egyik lehetőség hátrafelé tart. A 'hátrafelé' kifejezés arra utal, hogy valami ódivatú, zárt, konzervatív, írástudatlan, amivel egyértelműen az Ennahda pártra céloz. Így fogalmaz: „az utóbbi három évben ötven évet mentünk vissza” (esz-Szebszi 2014), ezzel az iszlamisták 2011-es forradalom utáni politikai feltűnésére utal. Ezzel szemben a másik lehetőség, ami a Nidaa Tounés pártot jelenti, a haladást, és a jólétet szimbolizálja. Azzal, hogy azt mondja, „Nem az a célunk, hogy új országot építsünk, hanem az, hogy az ötven évvel ezelőtti országunkat visszaállítsuk” azt akarja tudatni, hogy a párt megörökölte a „burgibai ideológiát” az iskolázottság fontosságáról, a nők felszabadításáról, és az egyenlő jogokról. Később megemlíti, hogy „Ez a program már a függetlenség óta létezik. Először is, ez népszerűsítette az oktatást, és felszabadította a nőket, látják mennyi nő van itt (rámutat egy nőre, aki mögötte áll) azelőtt egy nőt sem láttak az utcán” (esz-Szebszi 2014). Ezzel azt tudatja, hogy a gyarmati időkben, és azelőtt, a nőknek otthon kellett maradnia, elsődleges feladatuk a házimunka elvégzése, a gyerekek felügyelete, és férjük igényeinek kielégítése volt, tilos volt az otthonon kívül munkát vállalniuk. A függetlenség óta viszont a Burgiba által végrehajtott társadalmi, gazdasági, és politikai reformok következtében a nők helyzete megváltozott.

A beszédet így folytatta: „A mozgalmunk reformista alapokon nyugszik, amely Kheireddine Bechával kezdődött, és Habib Burgivával folytatódott, ezután pedig mi jövünk. Mi vagyunk a következő generáció. 2012 március 24-én, volt egy találkozónk Monasztirban, Bourgiba városában, onnan kezdtük el”. Hozzátette: „Felkészülünk: amikor tudatosítjuk az embereket, amikor felszabadítjuk a nőket, amikor hozzáférhetővé tesszük az egészségügyi szolgáltatásokat, ez a felkészülés a demokratikus államformára” (esz-Szebszi 2014). Itt emlékeztet arra, hogy a pártja az általa reformistáknak tekintett áramlathoz tartozik, ami Habib Bourgibához köthető. Az ismétlés, azt a célt szolgálja, hogy megerősítse, és emlékeztesse a párt politikai háttérét.

Esz-Szebszi a civil társadalomról is beszélt: „Üdvözlöm a civil társadalmat, ez egy olyan fejlemény, amire azelőtt nem volt példa. Azt a civil társadalmat, ami nem akarja bevezetni a Saría jogot, és azokat, akik egyenlőséget szeretnének férfiak és nők között” (esz-Szebszi 2014). Ebben a szakaszban esz-Szebszi a civil nőmozga-

KÖZELKÉP

lomra utal, amely jelentősen megerősödött 2011 után. Ezt a kijelentést továbbá arra is használta, hogy emlékeztesse a közönséget a nemek közötti egyenlőséggel foglalkozó 28-as cikkelyre¹⁹. Az alkotmányozás során 2011-ben, amikor az Ennahda párt volt hatalmon, egy olyan új cikkelyt fogadtak el, ami szerint a nők csupán kiegészítői a férfiaknak. A törvény az Ennahda párt többségi szavazatával lépett hatályba. A civil társadalom ellenállása eredményeként a törvényt megváltoztatták, és az új szöveg a férfiak és nők egyenlőségét fogalmazza meg (Charrad – Zarrugh 2014).

A beszédben észrevehető a vallásos kifejezések használata: „Ez csak akkor lehetséges, ha a tunéziai nők és férfiak jól választanak a szavazófülkékben. Ez ugyanolyan, mint amikor egy őszinte ember, aki ismeri magát, választ a bűn és a tisztaság között” (esz-Szebszi 2014). „Azért mondom, mert sok tapasztalatom van ezzel kapcsolatban, ne az embert nézzétek (rámutat a mögötte álló nőkre), hanem a programra figyeljete, a haladás és a jólét programjára. A tunéziai kormány programjára, amely hisz a szabad, független és szuverén államban, abban, amelynek Iszlám a vallása, arab a nyelve és a köztársaság az államformája” (esz-Szebszi 2014).

A „bűn”, és a „tisztaság” kifejezések használata arra szolgál, hogy a közönség úgy érezze, minden értéket megtalálhat a Nidaa Tounés pártban. Ennek érdekében azt is érezteti, hogy a valláshoz köthető kifejezések nem csak az Ennahda párthoz tartoznak, hanem minden muszlimhoz, beleértve saját magát is. Hozzátette azt is, hogy az általa képviselt politikai államnak „iszlám a vallása”, annak érdekében, hogy tudassa a tunéziai emberekkel, a szekularizmus nem jelent egyet az ateizmussal, ahogy az ellenfeleik állítják róluk, hanem az a vallás és az állam szétválasztását jelenti. Mivel az Ennahda párt előhúzta a vallás „kártját”, ezért esz-Szebszinek reflektálnia kellett erre, hogy tagadja az istenkáromlást, amivel vádolták. Beszédében nyilvánvalóvá tette, hogy az ország vallása az Iszlám.

Gannúsihoz hasonlóan, esz-Szebszi is a testükre hivatkozva mutatja be női támogatóit: „Nem teszek különbséget aközött a nő között, aki kendőt visel, és aközött, aki fedetlenül hagyja az arcát, mindannyian egyenlők, és mindannyiukat szívesen látjuk. Mi minden embert megvédünk, minden tunéziait, legyen az nő vagy férfi, vagy legyen más az életstílusa, mi megvédjük őket, biztosítjuk nekik, hogy szabadon élhessenek a hazájukban, szabadon és boldogan az életükben. Ahogy Bourgiba mondta: Ha isten is úgy akarja, segíteni fog nekünk megragadni a kormánykereket” (esz-Szebszi 2014).

Rasid Gannúsi a „kendő nélküli nő” kifejezést használta, hogy meggyőzze az embereket arról, hogy a pártja nem akarja elvenni a nők eddig megszerezett jogait. Ezzel szemben, esz-Szebszi, a „kendőt viselő nő” képét használja a beszédében, hogy megmutassa a pártja nem fogja elnyomni a vallást, és a kendőt viselő nőket, úgy ahogy az a Bourgiba és Ben Ali rezsim alatt történt.

¹⁹ Az Alkotmány 28. cikkelyére történik itt utalás.

KÖZELKÉP

A beszéd egy másik részében a párton belüli női reprezentáció kérdésről beszélt, és kijelentette: „a kiválasztottak hozzáértő személyek”, majd hozzátette: „Azt szerettem volna, ha több nő szerepel a választási listák élén. Őszintén mondom, ez nem volt lehetséges, nagy erőfeszítéssel dolgoztam végig, és az eredmény épp itt áll előttem (a közönségre mutat), de nem volt lehetséges, bocsássonak meg nekem, de lehetetlen volt” (esz-Szebszi 2014). Elismeri, hogy a vezető, és párttag férfiak száma meghaladja a pártlistán szereplő nőké, de nem ad meggyőző választ arra, hogy mi az oka, csak azt ismételteti, hogy ‘nem volt lehetséges’. Ennek a kijelentésnek az egyik értelmezési lehetősége az, miszerint rejtett módon azt mondja: csak a kompetens nők kerültek a listára. Ezt az értelmezést igazolja az is, hogy bár szeretne volna ha több nő kerül a listára, de ez „nem volt lehetséges”, mely szövegösszefüggés közvetlenül „a kiválasztottak hozzáértő személyek” mondat után kerül hangsúlyozásra. Ebből az következik, hogy véleménye szerint nincs elég kompetens nő a pozíciók betöltésére. Később arra kérte a közönséget bízzanak abban, hogy a jövőben több nő fog magas pozíciókba jutni a különböző intézményeken belül.

Ahogy már korábban is említettem, a Nidaa Tounés párt stratégiája az Ennahda elleni egységes fellépés, és a választás megnyerése érdekében az volt, hogy a politikai háttérüktől függetlenül, minél több választót szerezzenek. Ehhez kapcsolódóan így fogalmazott: azért Nidaa Tounés a nevünk, mert ez minden tunéziai pártja. A mozgalom megalakulásakor nagyon sok szövetségesünk volt: „unionisták, destoriánusok, baloldaliak, és független tagok. Eleinte megmondták nekünk, mit hogyan kéne csinálnunk, és mi hallgattuk rájuk, így jöhetett létre ez az egység.” (esz-Szebszi 2014) Látható tehát, hogy a Nidaa Tounés párt vezetője is egy széleskörű összefogás és befogadás képzetét kívánja kelteni, és erre építi politikai stratégiáját.

Következtetések és elemzés

Az elemezett szövegek és a kontextus alapján, az alábbi következtetésekre jutottunk: mindkét párt, és annak képviselői is, maszkulin hatalmi pozícióból beszélnek, ahonnan felhatalmazottnak érzik magukat arra, hogy meghatározzák a „nőkérdés” tartalmát, ezzel körülhatárolva a nők mozgásterét a politikai színtéren. Mindkét párt, bár eltérő módon, a férfiközpontú hatalmi stratégiái megvalósításának érdekében felhasználja a „nőkérdést”, ezáltal instrumentalizálja a nőket – a beszédek elhangzása idején és helyén kvázi díszletként használva őket. A vizsgált diskurzusok azt mutatják, hogy a nők komplex társadalmi helyzetének csak egy-egy aspektusa jelenik meg, kizárólag az, amely az adott politikai párt szerint maximalizálhatja a szavazatszámot, azaz a nők tárgyiasítása és instrumentalizálása politikai haszonszerzés céljából történik, a „nőkérdés” maga pedig lényegében kiüresedik.

Figyelemre méltó, hogy a beszédekben mindkét fő politikai párt (mint társadalmi aktor) vezetője utalt az arab-izlám identitásra. Különböző stratégiákat alkalmaztak

KÖZELKÉP

annak érdekében, hogy saját szájjuk szerint láttassák a társadalmi folyamatokat és struktúrát. Mindeközben különféle meggyőzési technikákat alkalmaztak. Amíg Gannúsi, a Karl Sornig (1989) által „elítélésnek” nevezett módszert alkalmazta, mely meggyőzési technika „főként a kognitív érveken alapul”, addig Bedzsi Kaid esz-Szebszi keverte az „elítélés” technikáját az „elcsábításon” alapuló meggyőzési móddal. Az „elcsábító meggyőzés” különbözik az „elítélés” alapútól, hiszen a beszélő erősen támaszkodik a mimikára, a mozgásra, és a hízélgésre annak érdekében, hogy meggyőzze a közönséget. Bedzsi Kaid esz-Szebszi a csábítás és az elítélés technikája között ingadozott: az „elcsábító meggyőzés” tisztán megmutatkozik abban, ahogy viccelődik és hízeleg a közönségnek. Ehhez kapcsolódóan Sornig úgy fogalmazott, hogy „az elcsábító meggyőzés célja, hogy befolyásolja a fennálló, vagy éppen elnyert kapcsolatot a beszélő és a hallgató között” (Sornig 1989, 97). Ennek érdekében mindkét vezető érzelmekkel telített diskurzusokat használt.

A diskurzust mindkét politikai párt eszközként használta az emberek figyelmének elnyerése érdekében, amelynek végső célja a hatalom megszerzése volt. Valójában mindkét egymással szemben álló párt – Bourdieu által használt fogalommal – az „erőszak puha (szimbolikus) formáit” alkalmazta. Ezek úgy teremtenek társadalmi dominancia viszonyokat, hogy közben nem alkalmaznak kényszerszert. A szimbolikus erőszakról tárgyalva Zizek (2008) kifejti, hogy az magában a nyelv jelöléseiben található, abban, ahogyan egymással beszélgetünk, vagy a másikról beszélünk, megteremtve és fenntartva az uralmi viszonyokat. A nőkről való beszéd mindkét politikai szövegében megteremti az uralmi viszonyokat, hiszen a hatalmat gyakorló, aktív férfi beszél, a passzívan jelenlévő nőről, akit kendővel takartan vagy anélkül konstruál meg, politikai szükségleteinek függvényében.

Az egyének, csoportok, (nyelvi) gyakorlatok és a tárgyak mezőbe rendeződnek, ezért csak úgy érthetjük meg őket, és egymáshoz való viszonyaikat, ha a mezők alapján gondolkodunk (Sayer 2018). A tunéziai politikai mezőben, a két ellentétes párt ugyan más módokon használta fel a „nőkérdést”, azonban mindketten tárgyiasították diskurzusaikban a nőket. Az Ennahda párt a „nők, mint áldozatok” képet használta, hogy elnyerje a szavazók szimpátiáját. A párt vezetője beszédében a „kendőt nem viselő”, szekuláris nő szimbolikus figuráját jeleníti meg, annak érdekében, hogy bizonyítsa pártjának befogadó irányultságát, és azt, hogy valóban a mérsékelt Iszlám irányvonalhoz tartozik, mivel a párttagsághoz nem kötelező a kendő viselete. Ezzel azt a látszatot akarta kelteni, hogy a nők szabadon választhatnak e kérdésben. Ugyanakkor, a szöveg belső ellentmondást tartalmaz, hiszen ezzel szöges ellentétben van a Saría jog bevezetésének javaslata, amely a fentivel ellentétesen konstruálja meg a nő helyét és szerepét a társadalomban és nem enged választást a nők számára.

A Nidaa Tounées, amely modern és szekuláris pártként állítja be magát, diskurzusában ugyanúgy felhasználta a nőket a több szavazat megszerzése érdekében. A párt vezetője – szemben a másik párttal – egy „kendőt viselő párttag” szimbólummá emelt nő alakját mutatja fel, annak érdekében, hogy meggyőzze az embereket arról,

KÖZELKÉP

szakítottak a Ben Ali és Burgiba rezsim alatti vallásüldözéssel, és a kendőt viselők elnyomása nem fog megismétlődni. Egyértelművé vált, hogy mindkét politikai párt a nők testét – legyen az eltakart, vagy fedetlen – használta, a hatalomért folytatott versenyben. Míg a kendőt, illetve annak hiányát az ellentétes oldalakon a befogadás és a pluralista viszonyulás szimbólumaivá emelték, a nőket változatlanul saját hatalmi játszmáik eszközeinek tekintették. Mindeközben megkonstruálták a vallásos és szekuláris nő esszencialista imázsát, akinek egyetlen számukra releváns és használható aspektusa a kendő szimbolikájában megjelenő valláshoz való viszonya.

Irodalom

- Abeladhim C. (1984): *Ibn Quaem Eljawzia: His era, his methodology, his thoughts in Fiqh, beliefs and Sufism*. Kuwait: Dar Elkalam.
- Ayman H. (2011): Rachid Ghannouchi speech, October 2011, Elkram. Tunisia. (Fordító: Nawel Ghali) <https://www.youtube.com/watch?v=5kE-kkqkOKc> (Letöltés: 2018. 12. 09.)
- Bourdieu P. (2009): *A gyakorlat elméletének vázlata – Három Kabil etnológiai tanulmány* Budapest: Napvilág.
- Brechnmacher S. – Hubbard, C. (2020): *Breaking the Cycle of Gender Exclusion in Political Party Development*. Massachusetts: Carnegie Endowment for International Peace and National Democratic Institute for International Affairs (NDI).
- Cavatorta F. – Merone F. (2013): Moderation through exclusion? The journey of the Tunisian EnNahda from fundamentalist to conservative party. *Democratization*, 20(5): 857–875. <https://biblio.ugent.be/publication/7037446/file/7037448.pdf>
- Charrad M. (2001): *States and Women's Rights: The Making of Postcolonial Tunisia, Algeria and Morocco*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Charrad M. – Zarrugh, A. (2014): Equal or complementary? Women in the new Tunisian Constitution after the Arab Spring. Texas: *The Journal of North African Studies*, 19(2): 230–243.
- Foucault M. (1972): *The Archaeology of Knowledge*. Tavistock Publications
- Foucault M. (1998): A diskurzus rendje. In: *A fantasztikus könyvtár* Budapest: Pallas Stúdió 50–75.
- Gill R. (2000): Discourse Analysis. In: Bouer M and Gaskell G (eds.): *Qualitative researching with text image and sound: a practical handbook*. London: Sage.
- Grami A. (2018): Women, Feminism and Politics in Post-Revolution Tunisia: Framings, Accountability and Agency on Shifting Grounds. *Feminist Dissent*, (3): 23–56. <https://journals.warwick.ac.uk/index.php/feministdissent/index>

KÖZELKÉP

- Kammoun R. (2015): Gender and political discourse in Tunisia. In: Wilson J and Boxer D. (eds.): *Discourse, Politics and Women as Global Leaders*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 121–148.
- Kövé, Á. (2015): Fragmented discourses about women in the Hungarian public scene. In: Krasztev, P. – Van Til, J. (eds): *Hungarian Patient*, CEU Press Budapest, 111–132.
- Louden S. (2015): Political Islamism in Tunisia: A history of Repression and a Complex Forum for Potential Change. *Journal of Islamic and Middle Eastern Multidisciplinary Studies*, 4(1). <http://ir.uiowa.edu/mathal/vol4/iss1/2/>
- Mighahed N. – Lack S. (2013): Women rights and gender-educational inequality in Egypt and Tunisia. In: Napier DP and Majhanovich S (eds.): *Education, Dominance, and Identity*. Istanbul: Sense Publisher, 201–221.
- Mills S. (1997): *Discourse*. London and New York: Routledge.
- Nida TV, Nawel Ghali (transcription and translation) Beji Caid Essebsi's speech, October 2014, Nabeul, Tunisia. <https://www.youtube.com/watch?v=1wLPGPYNcBk>
- Pető, A. – Kováts, E. (2017): Anti-Gender Movements in Hungary. A Discourse without a movement? In: Kuhar, R. – Paternotte. D. (eds.): *Anti-Gender Campaign in Europe*. 117–131.
- Preysing D. (2016): *Transitional Justice in Post-Revolutionary Tunisia (2011–2013)*. Berlin: Springer VS.
- Sornig K. (1989): Some remarks on linguistic strategies of persuasion. In: Wodak R (ed.): *Language, power and ideology, study in political discourse*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 92–113.
- Sayer A. (2018): Bourdieu: ally or foe of discourse analysis? In: Wodak R and Forchtner B. (eds). *Handbook on Language and Politics*, London: Routledge, 109–121.
- Tuniscscope (2011): Sauad Abderrahim intervention in Monte Carlo Radio, 2011. <https://www.tuniscscope.com/web-tv> (Letöltve: 2019. 01. 19.)
- Verdier M. (2013): Abou Yaareb Marzouki, l'« Islamiste moderne » Tunisien. La Croix: <https://www.la-croix.com/Actualite/Monde/Abou-Yaareb-Marzouki-l-islamiste-moderne-tunisien-2013-10-23-1049739> (Letöltve: 2019. 01. 29.)
- Vogel, L. (1995): *Woman questions: Essay for a materialist feminism*. New York: Routledge
- Wodak R. (1997): Introduction: Some important issues in the research of gender and discourse. In: Wodak R. (ed.): *Gender and discourse*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1–20.

KÖZELKÉP

- Wodak R. (ed.) (1989): *Language, power and ideology, study in political discourse*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wolf A. (2017): *Political Islam in Tunisia: The History of EnEnnahda*. New York: Oxford University Press.
- Zayani M. (2015): *Networked Publics and Digital Contention: The Politics of Everyday Life in Tunisia*. Oxford University Press.
- Zeghal M. (2013): Competing Ways of Life: Islamism, Secularism, and Public Order in the Tunisian Transition. *Constellations*, 20(2): 254–274. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/cons.12038>
- Zizek S. (2008): *Violence*. Picador, New York.

KUTATÁSTÖRTÉNET

Egy kutatás hét éve

A háromrészes Orion-kutatásról

FRIESZ-KOVÁCS KAMILLA¹

ABSZTRAKT

A 20. század Hangja Archívum és Kutatóműhely kezelésében levő gyűjtemény egyedülálló lehetőségeket kínál a társadalomkutatók számára. Az idő múlásának természete révén egyszeri, megismételhetetlen és visszahozhatatlan pillanatok végtelennek tűnő sora várja kutatók tömegeit, hogy új szemlélettel, friss rálátással vegyék kezükbe az egykori vizsgálatokat. A gyűjtemény nem csupán a 20. századból fennmaradt kutatások anyagainak idézésére, hivatkozására nyújt lehetőséget. Tervezhetjük azok újraelemzését vagy akár folytatását, ismételését is.

A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából, H. Sas Judit vezetésével végzett Orion-kutatás az archívum egyik olyan kincse, mely a munkáséletmód területe iránt elkötelezett kutatók számára kínál forrást. Tanulmányomban az írógéppel írt, eredeti forrásanyagok rendezésétől és digitalizálásától kezdve, a kutatás részbeni megismétléséig terjedő legfontosabb személyes gyakorlati tapasztalataimról számolok be.

Az államszocializmus tilalomfái között nehéz munkával lavírozó kutatók olyan örökséget hagytak ránk, mely kitüntetett figyelmet érdemel. Hiszem, hogy ezen kutatók a 21. századból visszatekintve is megérdemlik a figyelmet, és hogy kutatásaik alapját képezzék napjaink vizsgálatainak.

KULCSSZAVAK: Orion vállalat, Orion-kutatások, H. Sas Judit

ABSTRACT

Seven years with Orion

The collection managed by the Voices of the 20th Century Archive and Research Group offers unique opportunities for social researchers. Due to the nature of the march of time, a seemingly endless series of one-time, unrepeatable and irreclaimable moments awaits the masses of researchers so that they take the old research with a new approach and a fresh perspective.

The collection does not only provide a chance to quote and refer to the research materials that have remained from the 20th century. We can plan to re-analyze or even to continue or repeat them. Researchers maneuvering through the restrictions of state socialism have left us a legacy that deserves special attention. I believe that these researchers deserve attention looking back even from the 21st century, and that their research should form the basis of today's research.

As a result of the change of regime, social environment and everyday life have changed significantly. Countless aspects of the transformation affecting the whole of people's lifestyle

¹ ELTE TáTK Interdiszciplináris Társadalomkutatások Doktori Program, kovacsamilla.to@gmail.com

KUTATÁSTÖRTÉNET

have remained unexplored to this day, although studying and processing them would be urgently needed.

The Orion research, commissioned by the Hungarian Academy of Sciences and led by Judit H. Sas, is one of the treasures of the archive which offers sources for researchers dedicated to the field of the life of workers. In my study, I give an account of my most important personal practical experiences, from the sorting and digitization of original source materials written by typewriter to the partial repetition of research.

KEYWORDS: Orion Company, The research of the Orion Electric Company, Judit H. Sas

A 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely² kezelésében levő gyűjtemény minden kezdő és haladó társadalomkutatónak – legyen az illető antropológus, szociológus, közgazdász vagy történész – értékes kincsek tára lehet. Az Archívum az idő múlása révén megismételhetetlen és visszahozhatatlan pillanatok tárháza, olyan társadalomtörténeti forrásbázis, mely lehetőséget kínál hivatkozásokra, újraelemzésre vagy akár az egykori kutatás folytatására/megisméltésére is. Írásom az Archívum birtokában levő kétrészes Orion-kutatássorozat részbeni megisméltésének és folytatásának legfontosabb módszertani tapasztalásait mutatja be.

1978–1981 között a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének megbízásából H. Sas Judit vezetésével kvalitatív kutatás készült. A felmérésben további 18 elismert kutató is részt vett: Andrásyné Szabó Emőke, Bajovics Róza, Csanád Györgyné, Diósi Pál, Hadházy Ágnes, Hanák András, Hanák Gábor, Herczog Mária, Heleszta Éva, Heleszta Sándor, Horváth Albert, Józsa Judit, Mihancsik Zsófia, Papp Mária, Örkény Antal, Romvári Klára, Schulek Adrienne és Szántó Zsuzsanna.

A kutatók az államszocializmus szlogenjét kívánták tesztelni. Arra voltak kíváncsiak, hogy mennyire igaz a hangzatos kijelentés, miszerint *a munkásosztály a hatalom*. A végeredmény egy nagyszabású kutatás lett, melyet az akkor magyar állami tulajdonban levő Orion vállalat dolgozói között bonyolítottak. A közel 5000 főt foglalkoztató gyár alkalmazottai közül 45 dolgozót választottak ki. A kiválasztás során a megkérdezettekkel szemben támasztott feltételek a következők voltak: legyen budapesti lakos; életkorát tekintve 25–35 év közötti legyen; valamint legyen saját családja (férje/felesége és legalább egy gyermeke). A kiválasztási szempontokkal a kutatók célja a munkásosztály elit rétegének megtalálása volt.

A fenti szempontok alapján kiválasztott 45 dolgozón túl, a férjeket/feleségeket is bevonták a kutatásba, melynek eredményeként 90 fős minta született. Minden résztvevővel egy éven át tartó folytatásos kutatást végeztek otthonaikban. A kutatók minden hónapban ellátogattak a kiválasztott családokhoz, ahol külön-külön interjút bonyolítottak a férjekkel és a feleségekkel. Első lépésként egy részletes életútinterjút készítettek mindenkivel. Ezt követően a havonkénti látogatás alkalmával a kutatók

² Az OSA Archívummal együttműködve.

KUTATÁSTÖRTÉNET

nem konkrét kérdésekkel érkeztek interjúalanyaikhoz, hanem arra voltak kíváncsiak, hogy maguk az interjúalanyok milyen fontos változást, élményt éltek át az elmúlt hónapban. Így születtek meg az úgynevezett *Mi történt?* típusú interjúk, melyekben a kutatók interjúalanyaikat az életükben bekövetkezett fontos eseményekről beszélgették. A téma tehát kötetlen volt. A megkérdezett múlt, hogy a hónap mely történéseit kívánta kiemelni és miket nyilvánított érdektelennek. Ennek következtében az érintett területek rendkívül színesek és sokrétűek. Szó esik az Orionban megélt termelési hajráktól kezdve, az exbarát erőszakos viselkedésén át, az anyós okozta kellemetlenségekig szinte mindenről. A kutatók a következő hónapok során nyomon követték, hogy a korábban felvetett témák miként alakultak: hogy bonyolódtak tovább vagy záródtak le. Ennek rögzítésére az interjúkat követően külön dokumentumokat hoztak létre *Esemény első említése* vagy *További alakulást összefoglaló adatgyűjtő ív*, illetve *További összefüggést tartalmazó adatgyűjtő ív* címmel.

90 ember egy éven át történő ilyen szintű nyomon követése óriási mennyiségű anyagot eredményezett. A kutatók az interjúk végeztével a hanganyagokat írógéppel rögzítették. A 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely, valamint az OSA Archívum érdeme, hogy ezek az eredeti forrásdokumentumok fennmaradhattak. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a teljes kutatási anyagnak csupán a töredékét tudták megmenteni. A megkérdezett 90 személyből 25 főről maradt fent valamilyen információ. Van, akinek csak az életútinterjúja érhető el, de teljes nyomon követés is rendelkezésünkre áll: van olyan család, akinél megtalálhatóak 12 hónapon át a *Mi történt?* interjúk.

A vállalatnak és dolgozóinak helyzetét kétszer vizsgálta a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai intézetének kutatócsoportja. Első alkalommal – a fentiekben is említett kutatás során – 1978–1981 között került sor egy pillanatfelvételtre. A második kutatás 1994-ben, a rendszerváltozást követő időszakban történt. Az OSA Archívum és a 20. Század Hangja Archívum és Kutatóintézet sajnos nem rendelkezik eredeti forrásanyagokkal a második Orion-kutatásról. Amit erről a vizsgálatról tudunk, azt a H. Sas Judit által írt *Szubjektív történelem* című könyvben találjuk. Itt kerülnek megfogalmazásra az első és második Orion-kutatás eredményei.

H. Sas Judit (1995) az első Orion-vizsgálatot követően 1986-ra készítette el a kutatás legfontosabb eredményeit összefoglaló könyvét, mely akkor irritálónak nyilvánított tartalma miatt nem jelenhetett meg. A kiadvány végül csak jóval a rendszerváltozás után (már a második kutatás eredményeit is magába foglalva), 1995-ben került kiadásra.

A második Orion-kutatás az elsőhöz képest jóval kisebb volumenű volt. H. Sas Juditon kívül három kutató vett benne részt: Herczog Mária, Horváth Albert és Józsa Judit. A kutatók célja az első vizsgálatban megkérdezett interjúalanyok felkeresése volt. Arra voltak kíváncsiak, hogy a rendszerváltozás időszaka hogyan érintette egykori megkérdezetteiket. Milyen változást hozott, milyen átalakulással járt számukra

KUTATÁSTÖRTÉNET

– és az Orion gyár számára – ez az időszak. 1994-ben az első kutatás 90 résztvevőjéből 15 embert sikerült megtalálniuk. Velük egyenként mélyinterjút készítettek.

A H. Sas Judit vezette Orion-kutatás egyedülálló lehetőséget kínál arra, hogy a társadalmi változások nyomán bekövetkező átalakulások megértéséhez és megismeréséhez közelebb kerüljünk. Az Orion vállalat jogelődjét 1913-ban alapították. Átélték az államosítást, az államszocializmus időszakát, a rendszerváltozást, a privatizálást és a mai napig fennálló, nyereséges, működő vállalat. Ennek a gyárnak – és dolgozóinak – mindennapi életébe engednek bepillantás nyerni H. Sas Judit és kutatótársai. A kétrészes kutatássorozat folytatásának gondolatát az államszocializmus, a rendszerváltozás és napjaink időszaka között érezhető életmódbeli és vállalatsszervezeti átalakulás megértésének igénye hívta életre. Céloként jelöltem ki az első két Orion-kutatás folytatását, azok részbeni megismétlését, a harmadik Orion-kutatás lebonyolítását. Milyen változás történt a gyárnak és dolgozóinak életében? Mi történt a rendszerváltozás óta? Mivel foglalkozik ma a gyár? Hogyan élnek az egykori alkalmazottak? Változott-e az életük, és ha igen, miben érznek változást? Hogyan tekintenek vissza az egykori időszakra és hogyan értékeli a mai helyzetet?

A kutatás első lépése a forrásanyagok megismerése és feltárása volt. Az első Orion-kutatásból fennmaradt eredeti forrásanyagok kezdetben még rendezetlenül és digitalizálatlanul álltak a kutatók rendelkezésére. Az első feladat ezen anyagok sorba rendezése és digitalizálása volt. Annak ellenére, hogy a kutatásból fennmaradt forrásanyagok nem hiánytalanok, hiszen nem sikerült megmenteni a teljes állományt, mégis óriási anyagmennyiség áll rendelkezésre. A digitalizálás eredményeként 190 PDF fájl született, melyek között több 60-70 oldalas életútinterjút is találunk. Az írógépekkel átütőpapírra gépelt eredeti forrásdokumentumok digitalizálása nem könnyű feladat. Az idő okozta sárgulás, a rendezések okozta gyűrődések és a papír gyengesége különösen megnehezíti és lassítja a folyamatot.

Ezt követően a kutatás fontos állomása volt, a H. Sas Judittal való személyes találkozás. Lendületet és újabb perspektívát adott a vele való beszélgetés. Rávilágított néhány a saját kutatásában megélt kihívásra. Sokszor komoly nehézséget okozott az egy éven át tartó kutatás során a kutató és az interjúalany közötti formális kapcsolat fenntartása. Az interjúalanyok a sokadik látogatás után már-már barátként fogadták a rendszeresen visszatérő kutatót, akinek a legmélyebb érzéseikről, élethelyzeteikről számoltak be. Ennek ellenére a kutató mégsem alakíthatott ki baráti kapcsolatot. Nem bonyolódhatott baráti beszélgetésbe, nem adhatott tanácsot egy-egy helyzet kezelésére még akkor sem, ha annak felvilágosult ismerője volt. A kutató tehát nem avatkozhatott bele az életút alakulásába sem barátságával, sem tanácsaival, hiszen az ő feladata a megfigyelés és a leírás volt. Ezen kihívás kezelésére, és az interjúk során átélt személyes tapasztalatok megosztására rendszeresen összeült a vizsgálatban résztvevő kutatók társasága.

H. Sas Judit véleménye szerint érdemes folytatni a kutatássorozatot, hiszen az első Orion-kutatás óta eltelt 40 év. A fennmaradt interjúkból kiderül, hogy mi foglal-

KUTATÁSTÖRTÉNET

koztatta akkor azokat az embereket: melyek voltak a munkahelyi problémáik – ha voltak egyáltalán –, illetve hogy milyen terveik és céljaik voltak. Vajon most hogyan viszonyulnak a tervezéshez: vannak céljaik a jövőre nézve; mennyire konkrétak ezek a célok? Mennyire érezték az Orionban, a munkahelyükön a biztonságot és mennyire érzik ma? Hogy látják a gyár alakulásának helyzetét? Megtartotta-e a vállalat az egykori nemzetközileg is elismert helyzetét?

Az interjút követően, a kutatás operacionalizálásakor nyilvánvalóvá vált, hogy egy az első Orion-kutatáshoz hasonló színvonalú és mélységű kutatás készítése – annak pontos módszertani lemásolása – meghaladja egyetlen kutató kapacitását, vagy legalábbis hosszú évtizedekig tartó munka volna. További kihívások is felmerültek: már a második Orion-kutatás alkalmával is komoly nehézséget jelentett az egykori interjúalanyok felkutatása. Az első kutatásban részt vett 90 főből 1994-ben már csak 15 résztvevőt sikerült megtalálni. Velük készítették mélyinterjút az életükben a rendszerváltozás hatására bekövetkező változásokról. Szembe kellett nézni a ténnyel, hogy 2015-2016-ra lehetetlenné vált az első kutatásban részt vett interjúalanyok megtalálása. (Minden alkalommal, amikor Orion-dolgozóval találkoztam, rákérdeztem, hogy ismer-e valakit, aki az első kutatásban részt vett, illetve, hogy nem hangzik-e ismerősen számára az első kutatás forrásanyagaiból fennmaradt résztvevők családnévei közül valamelyik. Interjúalanyaim közül senki nem hallott korábbi Orion-kutatásról. Néhány az első kutatásból fennmaradt családnév azonban ismerős volt számukra, minden ilyen ismerősről kiderült azonban, hogy már elhalálozott. Az 1978–1981-es kutatás egykori résztvevői közül ma is élő személyre nem találtam.)

A fentiek ismeretében váltak célcsoportommá az első kutatás résztvevőivel megegyező korosztályba tartozó budapesti dolgozók, akik hosszú évtizedeken át az Orionban dolgoztak. Összesen 30 főt kérdeztem meg. Közülük 23-an nyugdíjasok és 7 fő jelenleg is az Orionnál dolgozó idős alkalmazott. A kiválasztott interjúalanyokkal irányított életútinterjú készült, melyhez alapul vettem a H. Sas Juditék által az első kutatás során alkalmazott életútinterjú vezérfonalat.

Az 1978-ban készített vezérfonal némiképp modernizálásra, frissítésre szorult. Eredeti formájában nem lehetett átvenni.

„– Milyen alapvető civilizációs felszereléssel rendelkeznek?

– A lakás vízzel való ellátása:

- udvari kút
 - motoros szivattyúval
 - motoros szivattyú nélkül
- városi vízvezeték.

– Van-e fürdőszoba vízőblítéssel WC-vel?”³

³ Részletek az első Orion-kutatás vezérfonalából.

KUTATÁSTÖRTÉNET

A fenti vezérfonalrészletből láthatjuk, hogy több kérdés napjainkra elveszítette relevanciáját (legalábbis a munkásosztály elit rétegének tartott Orion-dolgozók lakását illetően 2015–2016-ra).

A vezérfonal a modernizálás mellett bővítést is igényelt. A rendszerváltozás időszakára, az azt követő évtizedekre, valamint napjainkra vonatkozó kérdések nem szerepeltek (értelemszerűen nem szerepelhettek) H. Sas Juditék kérdéssorában. Saját kutatásom vezérfonala ezen a téren több kérdéssel került kiegészítésre.

- „– Milyen volt a rendszerváltozás előtt és után a dolgozók közötti kollegialitás?
- Milyen pozitívumokkal/negatívumokkal járt az államszocializmus időszakában az akkori élet?
 - Miben volt könnyebb/nehezebb a boldogulás?
- Milyen pozitívumokkal/negatívumokkal jár a rendszerváltozás utáni élet?
 - Miben könnyebb/nehezebb a boldogulás?”⁴

A vezérfonal elkészítését követő lépés az interjúalanyok felkutatása volt. Az interjúalanyok honorárium nélkül, ingyenesen vállalták a kutatásban való részvételt. A megkérdezettek anyagi juttatásért vállalt részvételének elkerülése két szempontból is indokolt volt. Egyrészt a kutatás támogatás, finanszírozás hiányában önköltségből valósult meg. Másrészt a fizetett interjúalanyokkal szemben felmerülő módszertani aggályok elkerülése végett. A honorált interjúk esetén mindig felmerül a kérdés: vajon mennyire őszinte az interjúalany, mennyire mondja azt, amiről azt gondolja, hogy az interjúztatója hallani szeretne. Lehetséges-e egyáltalán egy előre lefixált honoráriumért vállalt interjú esetén mély és őszinte hangvételre váltani? A fizetség nem eredményezi-e a kutató és interjúalanya közötti szerep felborulását, és válnak inkább munkaadóvá és munkavállalóvá? Ha kvantitatív kutatásoknál alkalmazzuk is a fizetett adatszolgáltatást, kvalitatív kutatások esetén – különösen egy ennyire a személyes tapasztalatokra és a személyes véleményre, megélt élethelyzetek elmesélésére irányuló kutatásnál, mint amilyen az Orion-kutatás is – érdemes ezt elkerülni. (Még ebben az esetben is fennáll a lehetősége annak, hogy interjúalanyunkat pusztán szimpátiánk elnyerése végett a megfelelés motiválja.)

Az interjúalanyok felkutatása több fórumon zajlott. Egyrészt a Vasas Szakszervezetén keresztül, másrészt az Orion Facebook-csoportján keresztül. Az *Orion – Egy kis nosztalgia* Facebook-csoport egy privát csoport, mely jelenleg 699 tagot számlál, és amely akár terepe lehet további Orion-kutatásoknak is. A csoport zárt, csak meghívó ellenében lehet csatlakozni. Ennek lehetőségét számomra az egyik interjúalany ajánlotta föl. (Véletlenszerűen kerültek kiválasztásra olyan emberek, akik lakóhely és kor szempontjából illeszkedtek az előre meghatározott kiválasztási szempontokhoz. Velük Facebook-üzenet formájában kezdődött a kapcsolatfelvétel, majd pozitív

⁴ Részletek a harmadik Orion-kutatás vezérfonalából.

KUTATÁSTÖRTÉNET

válasz esetén telefonos egyeztetés következett a személyes találkozás és az interjú részleteiről.)

Az interjúalanyok felkutatásának eszköze volt az egyszerű hólabda módszer is. Az interjúk végeztével minden interjúalanyomnak feltettem a kérdést, hogy ismer-e valakit, aki véleménye szerint szívesen részt venne egy hasonló beszélgetésben. A legtöbb interjúalany adott további ajánlást, volt, aki többet is.

Az Orion nosztalgia-csoport tagjai évről évre személyes találkozót is szerveznek Dömsödön az Orion egykori horgásztelepén. Két alkalommal, mint tiszteletbeli vendég, részt vettem ezeken az összejöveteleken, melyek alkalmával újabb kapcsolatokra tehettem szert. A találkozásokból később új életútinterjúk születtek.

Elterjedt a híre a kutatásnak. Több alkalommal előfordult, hogy a személyes találkozások alkalmával már nem kellett részleteibe menően magyarázni a vizsgálat okát és célját, mert a kutatás híre megelőzte. Hosszú idő után a kis közösség életében újra esemény történt. Ezt jelenthette számukra a harmadik Orion-kutatás. Az interjúalanyok téma iránti elköteleződését és lelkesedését jól reprezentálja az is, hogy az interjúfelvételeket követően, évekkel később is volt egy nyugdíjas korú Orion-dolgozó, aki azzal az igényével keresett meg, hogy ő is szeretne a felmérésben részt venni.

Az interjúalanyok felkutatásának módszerei rávilágítanak arra, hogy kutatás semmilyen szinten nem reprezentatív, de magán viseli a kvalitatív felmérések pozitív tulajdonságait, melynek köszönhetően mély elbeszéléseket, visszaemlékezéseket, egyedi eseteket, kibontott történeteket láthatunk.

Az interjúalanyokkal legelőször telefonos kapcsolatfelvétel történt. Egyeztetésre került az időpont és a helyszín. A beszélgetés helyszínét illetően törekvés volt arra, hogy a H. Sas Juditék által alkalmazott módszertan valósuljon meg, vagyis hogy az interjúalany otthonában kerüljön sor a beszélgetésre. Ennek pozitív hozadéka az, hogy otthonukban, saját környezetükben az emberek inkább érzik magukat biztonságban, és hamarabb nyílnak meg, mint egy zsúfolt, ismeretlen helyen. Ennek ellenére volt olyan, aki nem szívesen vállalta az interjút otthonában. Akadt olyan, akivel az Eötvös Loránd Tudományegyetem egy termében került sor a beszélgetésre, és volt olyan is, akivel az Orion épületében (Budapest, Jászberényi út 29/B).

Az interjúk hanganyagai egyetlen kivételtől eltekintve diktafonos formában kerültek rögzítésre. Egyetlen hölgy volt, aki ettől határozottan elzárkózott, és csak azt engedte, hogy jegyzet formájában kerüljenek rögzítésre az általa elmondottak. Megjegyezném, hogy szinte minden interjú során volt olyan pillanat, amikor a megkérdezett leállította a diktafonos felvételt. Kihangsúlyozta, hogy a következő információt kizárólag velem – mint magánemberrel – szeretné megosztani, és nem járul hozzá, hogy ez hanganyag formájában rögzítésre kerüljön, vagy hogy nyilvánosságra jusson. Tették ezt úgy, hogy már a telefonos egyeztetés során is minden interjúalany tájékoztatást kapott arról – és természetesen minden diktafonos rögzítés előtt újra informálva lettek – hogy a készített hanganyagok nem kerülnek harmadik fél birtokába, illetve hogy a felhasznált idézetek anonim módon, név nélkül fognak megje-

KUTATÁSTÖRTÉNET

lenni. Ez két fontos dologra világít rá. Egyrészt a bennük lévő félelemre: még ma is vannak olyan múlt- és jelenbeli események, amikről nem mernek leplezetlenül, nyíltan, a nevüket vállalva beszélni. Másrészt arra is rámutat megnyilvánulásuk, hogy a beszélgetések valóban őszinték és mélyek voltak, tele érzelmekkel. Egyetlen olyan interjúalany volt, akit feszélyezett a szituáció, és csak szeretett volna mielőbb túllenni rajta. Vele az Orion épületében került sor a találkozásra, épp a főnöke szobája melletti tárgyalóban. Elképzelhető, hogy feszélyezettségének munkahelye és főnöke közelsége volt a kiváltó oka. Ennek ellenére még ő is szívesen beszélt magánéletéről, személyes ügyeiről, csak a munkahelyét érintő kérdéseket kerülte ki érezhetően.

Általánosságban mégis az jellemző, hogy olyan mély beszélgetések alakultak ki az életútjukat gyermekkoruktól elmesélő interjúalanyokkal, hogy a megkérdezettek gyakran sírtak, leplezetlenül dühöngtek vagy kiabáltak a haragtól. Az indulatok jellemzően a rendszerváltozás történetének elmesélésekor törtek a legmagasabbra. A korábban sikeresen működő gyár felszámolása, a géppark, a szerszám- és eszközállomány kiárusítása a mai napig nagyon érzékenyen érinti őket. Ugyanakkor több interjúalany nosztalgizva, boldogan beszélt az egykori szép emlékekről is.

Az irányított életútinterjúk átlagos időtartama két-három óra között mozgott, a leghosszabb interjú öt és fél órára nyúlt. A 30 interjú lebonyolítása több mint egy évig tartott. 2015-2016 között került sor rájuk. Ezt követte az hanganyagok feldolgozásának fázisa. A folyamat a diktafonra rögzített felvételek legépelésével indult. Az interjúk szó szerinti átiratának elkészítése embert próbáló feladat. A sokszor csapongó gondolatok nyomon követése, a tartalmilag korántsem kerek mondatok rögzítése és értelmezése, valamint a nehezen érthető szavak/mondatok többszöri visszahallgatása rengeteg időt igényel. Voltak olyan interjúk, melyeknek írott terjedelme meghaladta a 40 oldalt.

Miután gépelt formában is rendelkezésre álltak az interjúk, megkezdődhetett az elemzésük. Az egyes életúttörténetek margójára címszavakat generálva születtek meg a vizsgálatra érdemes témák csoportjai. A mélyebb vizsgálatot igénylő témákat a több interjúban felmerülő ugyanazon címszavak hozták létre. Az egyező címszavak révén megszülető téma mélyebb elemzésére az ad lehetőséget, ha egyszerre, egy időben láthatjuk egymás mellett a különböző interjúkon elhangzó véleményeket. Véleményem szerint a kvalitatív életútinterjúk elemezhetőségének kulcsa abban rejlik, hogy egyszerre lássuk egymás mellett minél több interjúalany teljes élettörténetét. Ha rendelkezésünkre áll ez az ismeret, akkor szabadon szárnyalhatunk az életutak között asszociálva. Lehengerlő ismeret egy adott pillanatban több különböző életet így módon látni, és az eltérő életutak eseményei közötti fordulatokat felismerni.

A kutatás eredményeként megszülető könyv *Volt egyszer egy Orion...* címmel a Gondolat kiadó gondozásában a nagy múltú *Magyarország felfedezése* könyvsorozat részeként 2021-ben kerül megjelenésre.

KUTATÁSTÖRTÉNET

Irodalom

20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely

<https://20szazadhangja.tk.hu/> (Letöltve: 2021. 07. 21.)

A kutatás eredményeként megjelenő könyv – *Volt egyszer egy Orion...*

<https://www.gondolatkiado.hu/volt-egyszer-egy-orion-hellip> (Letöltve: 2021. 07. 21.)

Gondolat Kiadó <https://www.gondolatkiado.hu/> (Letöltve: 2021. 07. 21.)

H. Sas J. (1995): Szubjektív történelem 1980–1994. MTA Szociológiai Intézet, Budapest.

Magyarország Felfedezése Alapítvány

<https://magyarorszagfelfedezese.hu/> (Letöltve: 2021. 07. 21.)

OSA Archívum (Vera and Donald Blinken Open Society Archives)

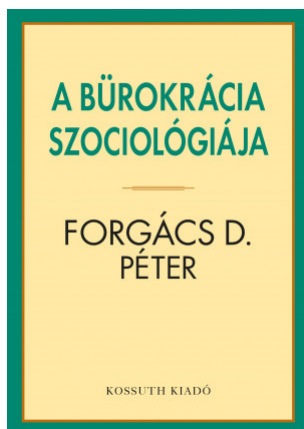
<https://www.osaarchivum.org/> (Letöltve: 2021. 07. 21.)

RECENZIO

**Kiszolgáltatottság vagy kényszer,
esendőség vagy bukás**
Egy korszerű hivatalnokszemle sarkpontjai

A. GERGELY ANDRÁS¹

Valamikor a hetvenes években, már a francia diáklázadások és a De Gaulle rendszerében mutatkozó szervezetszociológiai anomáliák, bénulási és korszakos presztízsvesztési folyamatok idézték elő, hogy az akkori egyik legmenőbb francia szociológus, Michel Crozier mintegy „rákapott” a hatalmi és társadalmi kapcsolatcultúrát túlerővel megülő bürokrácia elemzésére. Első kötete még 1963-ban jelent meg a bürokrácia jelenségéről, majd a Szereplők és a Rendszer, meg a Megtorpant Társadalom témakörével teljesebb rendszerelemző körképet is adott, sőt a hatalmi felépítmény kritikái szemlélete is sokban kötődik nevéhez (Bourdieu, Foucault, Baudrillard, Barthes, Derrida, Touraine és Boltanski mellett). A nyolcvanas évek legelején magyarul is meg-

jelent kötete jól mutatta, hogy egy párizsi könyvelési irodától elindulva, a műhelyek, az ipari munkaszervezet és az irányítási rendszer egészét az államhatalmi közvetítő intézményességig követve „általános” jelenségekre figyelt föl: a csapnivalóan rossz, mondhatni a lassú rutin és a szakmai szocializáció drámai kényszerei nemcsak ösztársadalmi tehertétellel avatták a bürokráciát, de végső soron önmagára nézvést is ártalmas szervezeti tömeggé tették az interperszonális és csoportközi rendszert magát, vagyis ha egyáltalán valamiképpen működött a stabilitás és lojalitás kölcsönhatása, az rendszerint éppen a szervezet egészére nem jellemző konvenciók mentén lötyögött csupán, de totálisan nem volt hatékony. S ez már valamelyest (az időben elmaradt, megkésétt) válasz volt az amerikai szervezetkutatásokra, melyeket honosítani és franciásítani kellett ahhoz, hogy általános jellemzőket vagy szervezeti biztonságot lehessen föltérképezni, melyek a tengeren túl másképp, de ugyanezzel a „szervezett túlhatalommal” küszködve okoztak közbénultságot. Crozier neve azóta is tartósította ezt a bürokrácia-kritikát, mely nem kerülhette el, hogy a társadalmi

¹ ELTE TÁTK kulturális Antropológia Tanszék, email: andrasgergelya@gmail.com

RECENZIO

rendet a kulturális rendszerrel párhuzamba állító szemléletmód váljon érvényessé a szervezetszociológia, a kritikai intézménykutatás vagy a hatékonyság-elvű irányítás logikáival összefüggésben.

Crozier neve tehát garanciális – a bürokrácia léte hasonlóképpen. Ami változott, az a fölülről való dirigálás elmaszatolódása az egyéni allűrök felől az intézményi, állami ideológiai és osztálytársadalmi bürokratizálódási hatások felé. Talán épp ezért sem véletlen, hogy a bécsi szociológus Forgács D. Péter A bürokrácia szociológiája címen írt áttekintő művet, melyben nem a hatvannyolcas indulatossággal és a franciás tekintélytiszteléssel, hanem a birodalmias rend-igény logikáján át rendezi el korunk e konstans témakörének elemzési kérdéseit és ezekre adekvát válaszait.² Úgy vélem, Forgács válaszai, elmélettörténeti vázlata, illetve tematizáló szándéka valamiképpen egybecseng az átlátás, rendszerezés, tévedések korrekciója, felelősségek belátása tárgyterületén a Crozier megújította szociológiai szemléletével, így felfedezés-értékű műve mindenképpen megokolt figyelemre számíthat. Elsősorban is azért, mert a jelenleg uralkodó „gazdasági hatékonyság” alapú társadalmi kapcsolat-szerkezetre utalva a kereslet-kínálat viszonyára épült pénzügyi és neoliberális gazdaságelmélet bevett rendszerére mutat rá, amit a kortársak is bőszén bírálnak (idézi például Pierre Bourdieu 1998-as Ellentűz. Hozzászólások a neoliberális invázió ellen (Contre-feux) című könyvéből azt, hogy „ennek a teóriának katasztrofális következményei lesznek”. Többek között azért – fejti ki Forgács –, mert „a hivatalnokok a kontinentális Európa országaiban mindig az időtlenséggel kalkuláltak, hagyományos struktúráik a változatlanságra épültek. Egy olyan korban, amelynek mantrája az úgynevezett 'változás' (change), érdemes az állami funkciók jelentését újraértelmezni. Jelenleg a hivatalnokok leépítése tűnik minden probléma szabadalmazott megoldásának. Ám az ésszerűnek látszó gazdasági indoklást felül kell vizsgálni, mert az – mint oly sokszor már a történelemben – súlyos következményekkel jár. Az elmúlt évtizedek nagy átalakulásai okozzák, hogy a kontinentális országokban a régi, hagyományos bürokratikus struktúrák megváltoznak. A hivatalnokok leépítése az elmúlt 150 év egyik legnagyobb, vagy talán a legnagyobb és igen robbanásszerű társadalmi változását okozza. E folyamat következményei közül csupán az bizonyos, hogy hasonló törekvéseket a 20. században mindig visszafordítottak és még erősebb bürokráciát hoztak létre” – írja előszavában.³

Ám a bürokráciákkal esélyes küzdelem nemcsak a szociológusok, társadalomkutatók definícióin vagy programos nyilatkozatain múlik: „...Az ideológiák ellentmondásaival agresszív mentalitás párosul. A bevándorlók lenézik a más nemzetiségű bevándorlókat, az őshonos megveti a másságot, a mások a még inkább másokat. A média ugyanúgy forgalmazza a történelmileg már régen felsült ideológiákat, mint

² Kossuth Kiadó, Budapest, 2019, 304 oldal.

³ Az előszóból vett részletek teljes változatban a <http://zemplenimuzsa.hu/honlap/forgacs-d-peter-a-burokracia-szociologiaja-magyar-kiadasahoz/> oldalon található meg.

RECENZIO

a friss sületlenségeket. A nők vitatják nemüket, s az egyenjogúság nevében maguk követelik – a családi helyett – a munkamegosztásban önmegvalósított kizsákmányolásukat. Az emberiség pedig mellőzi az emberséget, azt a tulajdonságát, amellyel sokáig definiálni tudta magát. És a művészet? A művészet egyetlen értékmérője az anyagi siker. Eddig azzal emelkedett a közönséges fölé, hogy független volt minden érdektől, most csupán forgalmi értéke a mérvadó. Az ideológiák bőségzavarában, a ma emberének bárgyú közönye közepette fel sem tűnik, hogy hiányzik valami lényeges: egy olyan társadalomelmélet, amely értelmet ad a valóságnak”.

A valóságnak értelmét keresni, s a belátásokat önkritikusan alkalmazni azonban ugyancsak tanulási folyamat feltétele: „Valójában nincs, nem létezik érvényes társadalomszemlélet. Bármelyik elismert szociológiai intézet kapujára szintén ki lehetne szögezni egy hasonló kiáltványt. Csakhogy e tudomány csődje már régóta ismert és egyébként sem érdekelné senkit. A szociológiát általában elvontnak, nehézkesnek és unalmasnak tartják. Miért is lenne egy új társadalomszemléletre szükség? Mi köze van a mindennapok emberének ehhez a tudományhoz? A válasz nagyon egyszerű. A társadalomszemlélet olyan, mint a filmzene: az is meghúzódik minden jelenet mögött, érzelmeket és feszültséget kelt, nem csak aláfestés, hanem értelmez. A társadalomról alkotott képzet is így működik, nélküle semmi sem érthető, a legrealisabb dolog is virtuálissá válik. Nélküle tévelyegnek, bolyonganak a politikusok és a választók egyaránt. Csoportok áldoznak hamis istenek oltárán, intézmények keverik a bajt és országok sodródnak háborúkba. Korunkat rejtélyes tanácstalanság övezi. Mindenféle kusza ideológiák keringenek közöttünk, amelyek, úgy tűnik, jól megférnek egymással. Ma boldogan ott csücsül a nappalokban a feszület mellett Buddha szobrocskája, a sovíniszta fociegyesületek szurkolói Európa-szerte ünneplik a nyelvüket sem beszélő más bőrszínű focisztárokat. A török származású németországi betelepült beilleszkedését nemritkán neonáci ideológiával hitelesíti, mit sem sejtve, hogy ezzel családjával is szembe fordul”.

De a szembe fordulás is csupán egy rendszerideológia része, egy politikai feltételrendszer és társadalmi körülmény-kínálat eredménye vagy kihatása: „Szüleink, nagyszüleink még bizton hittek valamiben, volt még Kelet és Nyugat, úgy gondolták, hogy az ellentétek tartanak mindent mozgásban. A vasfüggöny lebontásával változott valami. Keleten és Nyugaton egyaránt összeomlottak az addig érvényben lévő társadalomelméletek, amelyek létünket mindkét oldalon másképpen, de kauzálisan meghatározták. Az ideológiákat immár nem húzza a társadalmi valóság, lekapcsolódtak a társadalmi elképzelésekről. Egy lényeges dolog szűnt meg, a szövetségesek és az ellenfelek lépéseinek kiszámíthatósága. Elszabadultak az ideológiák, a mentalitások és az etikák. Itt nem az a kérdés, hogy melyik közülük a jó, vagy a helyes, hanem hogy miért nincs társadalmi elképzelés, amely mindezt rendezheti. Reneszánszát éli a nacionalizmus, a fajgyűlölet és a tolerancia örve alatt csírázik a vak harag. A társadalomról a mai napig azok a téveszmék köröznak felettünk, amelyeknek félresikeredett voltát a történelem már maga bizonyította. A szociológia az 1970-

RECENZIO

es évektől pedig egy olyan elefántcsonttoronyba húzódott, amely a társadalmat egy eszmei (meta) síkról szemléli, és a realitást a teljesen tájékozatlan társadalmi egyéntől kérdezi le. Ennek a rafinált eljárásnak az eredménye, hogy a szociológia és a politika viszonyában 'a vak vezet világtalant' jellegzetes esendősége érvényesül. A pártok ideológiailag nem elkötelezettek, a politikai döntések már csak rövid távú lehetőségek és gyakorlati esélyek alapján születnek. A pártok rögtönzött témákat választanak, amelyekből remélik, hogy előnyük származhat. Profiljukat kaméleon módjára változtatják. Nincs cél és nincs irány, afféle politikai vakröppülésbe kezdett a világ. Hamis ideológiákhoz vezetett, hogy a 20. század főáramú társadalommagyarázatai, a konfliktuselméletek, hibásak voltak. Ezek a 'tanok' politikai mozgalmak révén egy adandó helyzetben hatalomra jutottak. Mélyen ülő előítéletekre, szunnyadó gyűlöletre támaszkodtak, amelyek a mozgalmak érvényesülésének idején elemi erővel törtek fel. A hibás társadalomelméletek sok bajt okoztak, de ez nem jelenti azt, hogy ne lehetne egy igazat létrehozni. A robbanó technikai újítások korában a szellem- és társadalomtudományok hihetetlen fejletlensége, közönyös elmaradottsága és parlagi burjánzása a jellemző. Vaskalapos szociológiai intézményvezetők, makacs fejű akadémikus helytartók, ifjú korukban forradalomról álmodozó, de érett korukra megkeseredett opportunisták, tehetségtelenül gőgicsélő epigonok, könyökvédős gondolatkanászok és szolgalelkű mamelukok védelmezik a bevett tanokat és egymást túlkiabálva szajkózzák vagy másolgatják egymásról a divatos és 'politikailag korrekt' szociológiai közhelyeket. Mereven és kitartóan ragaszkodnak az idejétmúlt elméletekhez, és átszellemülten cizellálják a már tegnap is elavult teóriákat. Jó okuk van rá".

A szerzői szándék e „jó okok” és idejétmúlt elméletek kritikai átlátásával próbál ellenerőt képezni a kor parlagiságával szemben. Magam ugyan nem látom a karakteres különbséget a „gondolatkanászok” és a „meta”-elmélencek oly kényelmesen egybemosott körei, meg a mindezekről gondolatbátor szervezetlogikai aspektusból nyilatkozó szerző között – de ez legyen az én vaksiságom... Forgács eszköze talán a rálátás és belátás egyszerre alkalmazása. Nem „helyes irányt” kíván kijelölni, és nem kívánja újragondolni a száz évvel ezelőtt Max Weber bemutatott társadalmi csoportok szimbiozist alkotó együttműködési igényét, vagy azt, hogy annak reményében „meghatározott kötöttségben élnek és dolgoznak. Weber egy hivatalnok-központú világképet rajzolt. Sokszor idézik őt, főleg az uralkodás típusait, ami egyetlen egy oldalt tesz ki a körülbelül húszezer nyomtatott oldalnyi munkásságából. Gyakran idéznek egyik vallásszociológiai írásának a címéből is, a protestáns etikát, de többre nem futja még a szakmai kánon részéről sem. Weber leírásai elfogadottak, de feledésbe merült az alapelve, hogy a bürokratikus rend ismeretén keresztül válik a társadalom érthetővé. Igaz, sok minden változott a 20. században. Kiderült például, hogy az értékeknek nincsen kötelező érvényük, bármikor lecserélhetők és romantikus képzelgés csupán, hogy az értékek feltartóztatathatják a történelem folyamát. Továbbá kialakult egy új társadalmi csoport, a menedzsereké, és tovább rétegződött a vállalkozóké,

RECENZIO

valamint a társadalom szerkezetét alapvetően befolyásolja az újfajta kommunikáció. Mégis, vagy talán éppen a sok változás miatt döntő a bürokratikus berendezkedés megléte, amely a teokratikus berendezkedésű vallásállamtól, és az iparilag fejletlen országoktól különbözik. A modern bürokratikus társadalomban a hivatalnokok társadalmi csoportja a meghatározó, az a társadalom tengelye. A társadalmi csoportok között hasznos és teremtő egymásrautaltság uralkodik és nem valamiféle konfliktus vagy ellentét. Azok speciális esetben, bürokratikus-politikai anomáliák esetén keletkeznek. Ezért szól ez a könyv a bürokráciáról. Ez nem egy téma a sok szociológiai közül, hanem a mindent eldöntő központi kérdés. Itt nem egy érdekességről van szó, hanem egy olyan rendszerről, amelyik a mindennapokat értelmezi, a cselekedetek pragmatikus magyarázatát nyújtja és az elvont társadalmi valóság reális magyarázatát biztosítja”.

Az Olvasót érdeklő alapkérdésre tehát, már hogy micsoda is az újdonság ebben az olvasmányos és ugyanakkor szaktudományos kötetben, igen egyértelműsített a rövid válasz. A bürokrácia is más ma már, mint volt a századfordulón, s más attól is eltérve, amilyen volt nemcsak a monarchiában, hanem az ezredvég európai országában is. Ebből fakad, hogy „ennek a könyvnek nem célja a bürokrácia dicsőítése, sem elítélése, hanem a bürokratikus állam állandó és visszatérő jellegzetességeit kívánja napvilágra hozni. Ehhez először is arra van szükség, hogy kiiktassuk előítéleteinket a hivatalnokokkal szemben – mind a negatívakat, mind a pozitívakat. Már túlságosan régóta tartják őket lustának, lassúnak, nem hatékornak és hozzá nem értőnek, akiktől ugyanakkor elvárják, hogy híven szolgálják a közérdeket, kötelességtudóak legyenek, igazságosan cselekedjenek, valamint a méltányos eszközöket válasszák döntéseikhez. E közhelyek ismételtetése helyett izgalmasabb a közszolgálati alkalmazott minden kétséget kizáróan különleges mentalitásának és társadalmi szabályainak feltérképezése. Ez az út egy nem bejárt, szűk ösvényen, az állam elutasítása és dicsőítése között, azaz az anarchia és az etatizmus szakadéka között vezet...”.

Mert hát a hivatalnokokra testált feladattömeg ma már fölülmúlja az elérhető teljesítési maximumot is: a közgondolkodásban-köznyelvben a hivatalnok valami állami, nagyvállalati, politikai meg helyi irányítási adminisztráció. Ez alig volt másképpen a klasszikus szociológiai elméletekben, de más e konkrét osztrák-német-magyar esetben is: „hivatalnoknak nevezünk minden közszolgálati foglalkoztatottat. Az állami vagy helyi (önkormányzati) igazgatás dolgozóin kívül idetartoznak a közszolgáltatás, a termelés vagy az irányítás alkalmazottai is az állami függőségű vállalatokban és intézményekben, a személyszállítótól az atomfizikusig. A közszolgálati alkalmazottak (hivatalnokok) tartósan, monopol jogokkal ellátott és fizetett foglalkoztatottak, akik meghatározott hatáskörben, formálisan és normák által szabályozottan, intézményi felelősséggel látják el tevékenységüket. A közszolgálathoz számítanak mindazok az állami és kvázi állami működési területek, amelyek nem a politikai képviselőhöz tartoznak...”

RECENZIO

De tovább is hat e felfogás érvénye. A kötetben szerzőnk a bürokrácia néhány alapfogalmát vezeti fel először, majd a második fejezetben a polgárság szociológiailag elmosódott fogalmával állítja jelentés viszonyba, hisz „ez a korábbi társadalomelméletek számára nélkülözhetetlen volt és hozzájárult ahhoz, hogy a társadalommodellek ne működjenek”. Ezen belül bemutatja „Ausztria példáján, milyen egyszerű a valóságot észre nem venni, s hogyan működik az önámítás és öncsalás rendszere a hivatalnokok számával és költségeivel kapcsolatban. A hivatalnok láthatatlan marad, pedig létezése nyilvános, sőt szembetűnő. E paradoxon feloldása a speciális kontinentális európai viszonyokban rejlik, amelyek a hivatalnokok társadalmi szerepében térnek el az angol-amerikai és részben a mediterrán berendezkedéstől” is, amit ezután egy harmadik fejezetben taglal különféle „történelmi színpadok tükrében”. E színpadokon a szereplők „a rendkívül egyedi kontinentális gazdaság, mentalitás és struktúra” részesei, mely szerepformációkat a negyedik fejezettől kezdődően a hivatalnokok jellegzetességeinek bemutatásával folytat. S innen fakad a Szerző rendszerező elmélete is:

1. táblázat. Rendszerező elmélet – a bürokratikus logika mechanizmusai

Szintek	Egyéni	Intézményi	Állami	Ideológiai
Egyéni	Kiszolgáltatottság	Szakmai szocializáció	Perspektívák, vagy az örökhagyás zárlata	Impregnáltság
Intézményi	Szakmai szocializáció	Kényszer	Stabilitás	Rituális változatlanóság
Állami	Perspektívák, vagy az örökhagyás zárlata	Stabilitás	Fennmaradás vagy bukás	Lojális vagy passzív
Ideológiai	Impregnáltság	Rituális változatlanóság	Lojális vagy passzív	Esendőség

Forrás: Saját szerkesztés

Mert bár saját emlékei-élményei révén „mindenki ismeri” a bürokratikus logika mechanizmusait, de ezek nemcsak talányos mivoltukkal hatékonyak, hanem követelhetőségük is ok-okozati rendszerű. Miközben kimondatlan is, de átláthatóvá tehető, hogy az úrhatnamság gyakorlata nem egyed-függő csupán, hanem „a különböző szintek szabályrendszerével összefügg. Például az intézmény kényszereiből adódik, hogy a hivatalnokok rendkívül kiszolgáltatottak, ami ellen egyéni szinten a tág ismeretségi kör kiépítésével védekeznek, és ami ugyanakkor az ideológiák változatlanóságát, a más ideológiákkal szembeni impregnáltságot is okozza egyben. Ugyanez állami szinten viszont az intézmények lojális mentalitásán vagy passzív ellenállásán keresztül a fennmaradás vagy a változás politikai viszontagságait szüli. Ezek az ösz-

RECENZÍÓ

szefonódások a kontinentális Európában egy jól kiszámítható, megbízható bürokratikus rendszert képeznek. Azok a politikusok, akik erre nem éreztek rá, az elmúlt száz évben menthetetlenül megbuktak, akik ezt a rendszert éltették, így vagy úgy bevonultak a történelembe.”

A kötet tanulmányai szerint: „A közszolgálati alkalmazottak törvényszerűségei, ideológiai esendőségük, hatalmi pozíciójuk és a létért vívott küzdelmük csak az övék, de meghatározzák más társadalmi csoportok magatartását is”. S nemcsak azért, mert sokan és sokféle szinten élnek kapcsolatban a bürokrácia különféle szereplőivel, hanem mert „a téma természetéből adódik, hogy mindenkinek van elképzelése róla. Bátorítani szeretném az olvasót, hogy saját tapasztalatait idézze fel az olvasmány során, szándékosan fogalmaztam úgy, hogy ez lehetséges legyen. Az alap kutatásnak arra kell szorítkoznia, hogy bemutassa a rendszerek működését, amihez leírásokat, logikus levezetéseket és történelmi utalásokat szokás használni. Mégis úgy éreztem, a statisztika eszközeivel is alá kell támasztani a hivatalnokok ideológiai impregnált-ságának meglepő mechanizmusát, valamint a hivatalnokok láthatatlanságának bámulatra méltó szerkezetét.”

A láthatatlanság láthatóvá tétele, a saját tapasztalat és a rendszerbe foglalt erősségek/gyengeségek vagy kiszolgáltatottságok/kényszerek egyedi változatai pedig ugyanúgy a megismerő gondolkodás elemei, mint a szereplők rendszerbeli működésének konfigurációi. Forgács könyve épp ezért nem vagy nemcsak úgy szakmai munka, hogy ne lenne egyúttal közismereti is – hanem épp attól válik maga a felfedező megismerés is részévé, hogy az Olvasó megszemélyesíti, kiegészíti, maga hitelesíti és használja föl más értelemadási esetekre is kihatással. Ez pedig nemcsak egyszerű kinyilatkoztatás, tudásátvételt vagy elfogadás kérdése, hanem a lehetséges mérlegelek alapkészlete ugyanúgy.

S e hatás talán (talán-talán, egyelőre) még nem része a hétköznapi életben számkra adott belátásoknak, de idővel majd azzá válik.

OLVASS FELESLEGESET!

– SIK ENDRE ÁLLANDÓ ROVATA –

Amióta a szakmában vagyok, harcolok a túlzásba vitt specializáció, a semmiről való mindentudás irányába mutató szakszerűség eluralkodása ellen. Természetesen a kudarc elkerülhetetlen, de kedvenc fegyverem ennek ellenére hasznossá válhat mások kezében is. Arról van szó, hogy világéletemben vigyáztam arra, hogy ha nyaralni mentem vagy feleslegesnek tűnő konferencián üldögéltem, akkor olyan tanulmányokat olvassak, amelyeknek semmi köze nem volt ahhoz, amivel akkor éppen foglalkoztam. Gondosan mindig valamilyen feleslegeset olvastam. Ezek között sok volt olyan, amibe beleszerettem, s félretettem, hogy valaha talán valakinek a kezébe adhatom, hogy foglalkozzon vele behatóbban, mert a mű valamilyen szempontból zseniális.

Az összeállításban szereplő művek mindegyike a Covid 19 járvánnyal foglalkozik, s valamennyinek az a célja, hogy szofisztikált kvantitatív módszerek s nem-szokványos adatbázisok segítségével magyarázzák, illetve előrejelezzék a járvány társadalmi hatásait. Természetesen nem próbáltam áttekinteni a járvánnyal kapcsolatos szociológiai szakirodalom teljességét, de csupán egyetlen közgazdasági kutatóhely (NBER, <https://www.nber.org/info.html>) 2020 márciusától júliusáig született műhelytanulmányaiból válogattam, hogy a következő három példával illusztráljam, hogy milyen módon lehet a járvánnyal kapcsolatos viselkedést magas színvonalon kutatni.

OLVASS FELESLEGESET!

Hogyan kutassuk járványunkat?

SIK ENDRE¹

Mielőtt belevágnék, néhány adat a művek születésének kontextusáról: a NBER sok ezer műhelytanulmánya² húsz program és tizenhárom munkacsoport terméke³. A Covid-kutatás március óta lendült bele: a Covid hívószóra (ha a címben fordult elő) már szeptember elejére több száz találat jelent meg, s a „social distance” fogalomra sem kevésbé igaz ez.⁴

1. Az első tanulmány⁵ azt vizsgálja, hogy az emberek miben hisznek (s mit nem hisznek el), illetve milyen korlátozásokat fogadnak el (s miket nem) a védekezés érdekében. A vizsgálat központi kérdése az, hogy az egyes társadalmi csoportok értékrendje milyen módon különbözik egymástól, s melyek azok a társadalmi jellemzők, amelyek növelik a járvány terjedését csökkentő védekező magatartás kialakulását valószínűségét.

A kutatás két adatbázisra támaszkodott, az egyik egy 35 millió mobiltelefon térbeli mozgását érzékelő applikáció segítségével felépített adatbázis volt⁶. Ez az adatbázis lehetővé tette az otthon maradás, illetve a munkába járás hosszának és rendszerességének mérését⁷. A másik adatbázis az értékrend és a járvánnyal kapcsolatos viselkedés kutatására kidolgozott online vizsgálat volt. A kérdőív részben

¹ Debreceni Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, sikendre0@gmail.com

² <https://www.nber.org/papers.html>

³ <https://www.nber.org/programs/>

⁴ Csökkenti ezt az értéket, hogy a vizsgált időszak elején a H1N1, az influenza és AIDS is tárgya volt a járványkutatásnak, ám növeli ezt az értéket, hogy olyan művek is érintik a Covid 19 járványt, ahol az nem szerepel a címben.

⁵ Fan, Y. – Orhun, A. Y. – Turjeman, D. (2020): *Heterogeneous Actions, Beliefs, Constraints and Risk Tolerance During the COVID-19 Pandemic* (No. w27211). National Bureau of Economic Research. <http://www.nber.org/papers/w27211>

⁶ Melynek forrása a SafeGraph nevű adatbázis-építésre specializálódott vállalkozás (www.safegraph.com) volt. Az adatbázis anonimizálva tartalmazza az adott népszámlálási körzetben élők mobilhasználatának különféle jellemzőit, amit az elemzés során megyei szinten összesítették az adatbázis építői, hogy az adatokat a járvány terjedésével, illetve a korábbi választási eredményekkel és népszámlálási adatokkal összevethessék.

⁷ A teljes és a részidős munkavállalást a következő módon operacionalizálták: egy helyben, de nem otthon, lenni legalább hat (illetve 3-6) órán keresztül reggel nyolc és délután hat óra között. Ha a telefon egész nap otthon volt, akkor feltételezésük szerint a tulajdonos sem mozdult ki otthonról.

OLVASS FELESLEGESET!

az egyén távolságtartásának (otthon maradt, kerülte a tömegközlekedést és a csoportos találkozási alkalmakat, otthonról dolgozott, nem találkozott a rokonsággal, a barátokkal), részben higiéniai gyakorlatára (gyakoribb kézmosás, vásárolt termékek megmosása, maszk viselése, kesztyű használata vásárlás során) kérdezett rá.

A tanulmány legfontosabb megállapításai nemcsak arra alkalmasak, hogy a védekezés irányítói finomra hangolják intézkedési terveiket, de a válsághelyzetben való viselkedés szociológiai elemzéséhez is jó kiindulópontot nyújtanak:

- ott, ahol magasabb a nők és a jobb módúak aránya, nagyobb mértékben csökkent az otthonról való eljárás aránya;
- a nők és a demokrata párt szimpatizánsai hajlottak inkább arra, hogy korlátozzák kapcsolataikat a külvilággal és többet törődjenek egészségük megővésével;
- az alacsonyabb jövedelműekre a fentiek kevésbé voltak jellemzőek, s körükben – mivel jobbra olyan munkahelyeken dolgoztak, ahol távmunkára nem volt mód, illetve feltehetően a jövedelemkiesést is kevésbé viselték volna el – az otthondolgozás és a tömegközlekedés elkerülése is ritkább volt;
- míg a nők inkább maguk és családjuk egészségéért, addig a szegények inkább az anyagi helyzet alakulása miatt aggódtak jobban;
- a nők a férfiaknál jobban aggódnak amiatt, hogy ha megfertőződnek, akkor súlyos lesz a betegség hatása;
- az alacsony jövedelműek optimistábbak a várható halálesetek számát illetően, és nem hisznek sem az állami intézkedések, sem saját védekezésük hatékonyságában.

2. Egy másik tanulmány⁸ szerzői abból indultak ki, hogy egyfelől az önkéntes távolságtartás, mint közjó az egész közösség számára értékes, s hogy ez kialakuljon, azt a közösség homogén volta elősegítheti. Másfelől, a távolságtartás elsősorban az egyén – legalábbis a járvány elején, amíg magát egészségesnek érzi, s tart attól, hogy megfertőződhet – számára hasznos elsősorban, s ilyenkor kevésbé motiválja az egyént, hogy másokat ne fertőzzön meg. Ha ez igaz, továbbá igaz az is, hogy akik megfertőződtek, azok kevésbé vannak tekintettel a más etnikumúakra, s ezért nem tartják be a távolságtartás szabályait, akkor egy etnikailag heterogén társadalomban az egészségesek fognak inkább otthon maradni (önvédelem), s ezért nem a homogén, hanem éppen a heterogén társadalmak lesznek távolságtartóbbak.

⁸ Egorov, G. – Enikolopov, R. – Makarin, A. – Petrova, M. (2020): *Divided we stay home: Social distancing and ethnic diversity* (No. w27277). National Bureau of Economic Research. <http://www.nber.org/papers/w27277>

OLVASS FELESLEGESET!

A hipotézis tesztelésére az oroszországi mobilitáselemzéshez a Google Mobility Indexhez hasonló Yandex adatbázist (Yandex Isolation Index) használták⁹, amit kiegészítettek szövegbányászati és statisztikai adatfelvételek eredményeivel. Az USA esetében az előző tanulmányban már bemutatott SafeGraph adatbázist használták az elemzés során.

A kutatás eredményei azt mutatták, hogy Oroszországban a mobilitás már az első járvánnyal kapcsolatos ukáz (rendelet, amely március 29-én született meg) előtt csökkenni kezdett, s a heterogénabb etnikai összetételű (ahol az idegenellenesség mértéke is magasabb volt¹⁰) orosz városokban volt alacsonyabb az otthonról való eltávozás gyakoriságának aránya. Az USA esetében is az etnikailag heterogénabb megyékben volt az otthon maradás értéke magasabb.

3. A járvány megfékezése/lelassítása érdekében hozott intézkedések egyik legkegyetlenebb eleme az otthon tartózkodás kényszere volt. Éppen ezért látták fontosnak a kutatók vizsgálni, hogy hatásos volt-e ez a kényszer a járvány csökkentésében¹¹.

Öt nagyvárosban (Atlanta, Boston, Chicago, New York (NYC) és Philadelphia) vizsgálták (ZIP-kód szintű körzetekre lebontva) a járvány terjedése és a mozgás (ön)korlátozása közötti kapcsolatot. A mozgás elemzése a már korábban bemutatott SafeGraph adatbázis segítségével történt, de most nem az otthon maradás vagy munkába járás dichotóm változójával dolgoztak, hanem az otthonról való elutazás változásának arányával, aminek viszonyítási alapja a járvány előtti (tavalyi) vagy a járvány kezdete kori (2020. február eleje) helyzet volt.

A nyers New York-i adatok azt mutatták, hogy ahol az egy évvel korábbi helyzethez képest nagymértékben csökkent az elutazások aránya, ott sokkal alacsonyabb volt a megbetegedések száma. Mivel ez az eredmény még nagyon sok tényező hatását is magában foglalta (például az egyes körzetek eltérő jövedelemszintje, a faj és kor szerinti összetétel), ezért bevontak olyan dimenziókat, amelyek ezen az aggregálási szinten mérhetők voltak, s feltételezték róluk, hogy kihathatnak a járvány terjedésének és a mozgás intenzitásának összefüggésére. Azt találták, hogy a mobilitás 10%-os csökkenése az egy főre jutó megbetegedések 20%-os csökkenésével járt együtt.

⁹ A Yandex adatbázisnak (<https://www.datacenterdynamics.com/en/analysis/cloud-russia/>) a legtöbbet használt website Oroszországban (<https://www.similarweb.com/top-websites/russian-federation>).

¹⁰ A Yandex Wordstat robotját használták az adott város médiájában előforduló idegenellenes találatok összeszámolására.

¹¹ Glaeser, E. L. – Gorbach C. – Redding, S. J. (2020): *How much does COVID-19 Increase with Mobility? Evidence from New York and Four Other U.S. Cities* NBER Working Paper No. 27519, <http://www.nber.org/papers/w27519>

Abstracts

Some demographic characteristics of long-term commuting in Hungary

BALCSÓK, ISTVÁN

The study aims to show the most important demographic characteristics of long-term commuting workers and the emerging territorial disparities using the latest available statistics. The main motivation for commuting, including long commuting, is still to get the job they deem appropriate, but about a quarter of a million people take on much greater burdens than average and only travel home weekly or less frequently in Hungary. Most of them make this decision by force, as there are no job opportunities in their place of residence, but the income they provide is very important for their families. Long-term commuters mostly do seasonal work (construction, catering, etc.) and work in physical jobs. Unsurprisingly, men are more likely to take on the life form with increased physical and psychological strain, but not only the heads of the family in their forties, but also young people in their 20s who are not yet independent of their families are represented in large numbers. Long commuting is characterised by marked territorial inequalities, and those affected mainly start from villages, despite the fact that the high level of public employment in the most disadvantaged areas is affecting the direction of the stay of the workforce.

KEYWORDS: long-term commuting, territorial inequalities, demographic characteristics

„He only knows about everything, but does not experience anything!” – deciding on weekly commuting in terms of educational qualifications

KERÜLŐ, JUDIT

This paper presents the group of domestic commuters who can only go home and meet their families – in the best case – once a week. It is based on a survey conducted in 2019 in which 24 commuters together with their family members at home were interviewed about why they had decided on working far away from home. Looking for similar and different characteristic features, we have analyzed the interviews in terms of the respondents' educational qualifications. Our results prove undoubtedly that the lower qualifications the respondents have, the fewer job options they will have; moreover, they are also in vulnerable position concerning getting accommodation, spending free time or finding suitable means of transport to go home.

KEYWORDS: domestic commuter, weekly commuting, professional qualification

**„We were born here, we grew up here, our relatives and our children are here...
everything are in our village”. Weekly commuting in a village of Tiszahát**

MOLNÁR, ÉVA

The study present the weekly commuting in a small village of 1600 resident in Tiszahát. The economic situation of the settlement, employment and income opportunities are lower than national average, which also has an extremely strong impact on the livability of the village. The local primary labor market can employ few workers, other employees can work in public employment or they can work as a seasonal worker in agriculture buti it does not provide an income that can be calculated all year. There are few opportunities in the region, so they can not work in the nearby settlements. Many locals have to go to remote settlement for work. We prepared interviews to examine: how weekly commuting became popular in the village and how it affected local families and the local community.

KEYWORDS: commuting, weekly commuting, village, employment, local community

Two sides of one coin. Social network of commuter and their families

HUSZTI, ÉVA

People around a person have important roles of the social integration and form of quality of life. Changes in the life circumstances like getting a job or changes of the workplaces have significant effect to egocentric social network. In a new workplace usually shape new relationships. Then again, it is also possible that besides increasing of number of new contacts, there will be those, which are drop out from the personal network. Paper shows the rearrange of the personal social network of people who works as a commuter and theirs partnerships. Commuter is a person who works far from his/her home and he/she goes home weekly or rarely. This topic was examined making interviews in 2019 (N=24). On the one hand, these interviews revealed a wide and confidant family and kin networks. On the other hand, it seems that, due to the workplaces and the common activities at the workplaces and other places (accommodation, shopping etc.), commuter can make new, long-term and confidant friendships which complete his/her family relationships and make their social capital stronger.

KEYWORDS: social relationships, commuter, friendships, work related contacts, social capital

Alone together? Shared space, time, and solidarity in commuter relationships

KOLOZSVÁRI, ORSOLYA

Long-distance relationships have always existed, however, as a result of globalization, modern communication technology, as well as widespread travel opportunities, their number has increased. This study focuses on commuter relationships, that is, those couples that only see each other during the weekend or in every few weeks due to working far from their home. 24 interviews were conducted with commuter couples in small towns and villages. A key research question involved satisfaction levels among interviewees. Dissatisfaction with their relationship was relatively rare, except some women complained about increased household tasks. Daily communication and modern communication technology had an immense role in boosting satisfaction levels. Technology has also contributed to the creation of shared space and time

among commuter couples. Regular communication, special dates, and shared plans for the future also raised relationship solidarity. To survive time apart and make time spent together more special timework was used, which was done together for the purpose of influencing the subconscious and subjective sense of time.

KEYWORDS: *commuter relationships, long-distance relationships, commuting, relationship solidarity, time and space*

The place and role of children in long commuting families – parental decisions and upbringing

NEMES-ZÁMBÓ, GABRIELLA

The study examines families in which one or both partners are commuting for longer periods (hetelés). Our research questions focus on those families who are raising children. As a result, their family life is largely determined by the specific operation based on the changing dynamics of physical, emotional proximity and distance. The analysis which processes qualitative results focuses on children and reveals the changes that have taken place in the family as a result of long term commuting. These include attachment in the family, the care and upbringing of children, and the place and role of the child in the family. In the lives of the families studied, we encountered different parental attitudes and parent-child relationships.

KEYWORDS: *children in the family, long commuting families, bringing up children, family decisions, family roles*

„Ratio Generationis” – Aspects for responsible generational research

CSUTORÁS, GÁBOR ÁKOS

Huge amount of literature has been published in recent years on topic of generation research but of varying quality. There is a significant interest in the topic, although an increasing amount of contradictory and methodologically questionable results have come to light. People develop prejudices and beliefs based on popular media, which could be counterbalanced by scientific works, but there is a noticable amount of thorough criticism against them. It is still a question, whether generation is the proper response to certain phenomena or we have just „generated” it and most characteristics are rather related to age or life span? Cautious research is complicated and lengthy, therefore many either choose to perform superficial research or to go so in-depth that does not allow answering problems and return to just individual differences. Some conclude by refusing the generational approach altogether. In these circumstances a kind of „responsible” generational research is to be suggested, which turns from dead ends to the scientific way and finally tries to find „ration in generations” keeping in mind all the criticism of the approach. I summarize considerations in my work to find this right direction.

KEYWORDS: *generation, generation research, critics, age, life span*

„Women Question” in the Political Parties’ Discourse in Post-Revolution Tunisia (2011-2014)

NAWEL GHALI

For more than fifty years, the Tunisian political system has been considered as a so-called secular system that had provided women with many rights in education, healthcare and in economic and political sectors, besides that woman friendly family laws reforms. After the overthrow of Ben Ali regime on 14th of January 2011, the Tunisian society witnessed an economic, social and political significant transformation. A new Islamic-secular discourse have been raised debates both in public and private sphere, women’s rights have been one of the incendiary topics of these debates. Therefore, with the participation of the Islamists in political life, the country has faced a new political dynamic which made the political scene complex and ambiguous. In this context, discourse analysis is a very important and crucial to be used as a method to approach to the research main question. Some leaders’ speeches, events which took place during the democratic transition are examined and analyzed in order to serve the research’s analytic interest through the relevant materials.

KEYWORDS: *discourse analysis, women representation in political discourse, post-revolution Tunisia*

Seven years with Orion

FRIESZ-KOVÁCS, KAMILLA

The collection managed by the Voices of the 20th Century Archive and Research Group offers unique opportunities for social researchers. Due to the nature of the march of time, a seemingly endless series of one-time, unrepeatabe and irreclaimable moments awaits the masses of researchers so that they take the old research with a new approach and a fresh perspective.

The collection does not only provide a chance to quote and refer to the research materials that have remained from the 20th century. We can plan to re-analyze or even to continue or repeat them. Researchers maneuvering through the restrictions of state socialism have left us a legacy that deserves special attention. I believe that these researchers deserve attention looking back even from the 21st century, and that their research should form the basis of today’s research.

As a result of the change of regime, social environment and everyday life have changed significantly. Countless aspects of the transformation affecting the whole of people’s lifestyle have remained unexplored to this day, although studying and processing them would be urgently needed.

The Orion research, commissioned by the Hungarian Academy of Sciences and led by Judit H. Sas, is one of the treasures of the archive which offers sources for researchers dedicated to the field of the life of workers. In my study, I give an account of my most important personal practical experiences, from the sorting and digitization of original source materials written by typewriter to the partial repetition of research.

KEYWORDS: *Orion Company, The research of the Orion Electric Company, Judit H. Sas*